

„Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie”

STRATEGIA ROZWOJU LOKALNEGO KIEROWANEGO PRZEZ SPOŁECZNOŚĆ DLA OBSZARU GMIN: BALIGRÓD, CISNA, KOMAŃCZA, LESKO I ZAGÓRZ NA LATA 2014-2020

Gmina Baligród

Gmina Cisna

**Gmina
Komańcza**

Gmina Lesko

Gmina Zagórz

Spis treści:

1.	Charakterystyka LGD	3
1.1	Forma prawna i nazwa stowarzyszenia.....	3
1.2	Obszar	3
1.3	Potencjał LGD	5
1.3.1	Opis procesu tworzenia partnerstwa i doświadczenie LGD.....	5
1.3.2	LGD	7
1.3.3	Poziom decyzyjny	7
1.3.4	Charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym.....	8
1.3.5	Dokumenty regulujące funkcjonowanie LGD	8
2	Partycypacyjny charakter LSR	9
3	Diagnoza - opis obszaru i ludności.....	11
3.1	Określenie grup szczególnie istotnych z punktu widzenia realizacji LSR oraz problemów odnoszących się do tych grup	13
3.2	Charakterystyka gospodarki/przedsiębiorczości	16
3.3	Opis rynku pracy.....	20
3.4	Przedstawienie działalności sektora społecznego, w tym integracja/rozwój społeczeństwa obywatelskiego	21
3.5	Wskazanie problemów społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem problemów ubóstwa i wykluczenia społecznego oraz skali tych zjawisk	23
3.6	Wykazanie wewnętrznej spójności obszaru LSR (inne niż spójność przestrzenna)	25
3.7	Opis zagospodarowania przestrzennego/układu osadniczego	25
3.8	Opis dziedzictwa kulturowego/zabytków	26
3.9	Charakterystyka obszarów atrakcyjnych turystycznie oraz wskazanie potencjału dla rozwoju turystyki	26
3.10	Opis produktów lokalnych, tradycyjnych i regionalnych podkreślających specyfikę danego obszaru	28
3.11	Charakterystyka rolnictwa i rynku rolnego	28
4	Analiza SWOT	30
5	Cele i wskaźniki	34
6	Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru	42
6.1	Ogólna charakterystyka przyjętych rozwiązań formalno-instytucjonalnych ze zwięzłą informacją wskazującą sposób powstawania procedur, ich kluczowe cele i założenia.....	42
6.2	Sposób ustanawiania i zmiany kryteriów wyboru.....	44
6.3	Sposób uwzględnienia innowacyjności w kryteriach	44
6.4	Wskazanie wysokości wsparcia przyznawanego na rozpoczęcie działalności	44
7	Plan działania	46
8	Budżet LSR	48
9	Plan komunikacji.....	51
10	Innowacyjność	53
11	Zintegrowanie	54
12	Monitoring i ewaluacja	58
13	Strategiczna ocena oddziaływania na środowisko	59
14	Załączniki.....	61

1. Charakterystyka LGD

1.1 Forma prawna i nazwa stowarzyszenia

Nazwa stowarzyszenia. Adres. Dane kontaktowe.	Lokalna Grupa Działania Nasze Bieszczady. ul. 1000-lecia 1 38-600 Lesko Tel/fax: 13 469 62 03	
Forma prawna:	Stowarzyszenie Lokalna Grupa Nasze Bieszczady jest dobrowolnym, samorządym, trwałym zrzeszeniem osób fizycznych i osób prawnych, w tym jednostek samorządu terytorialnego, mającym na celu działanie na rzecz rozwoju obszarów wiejskich. Jest organizacją pozarządową realizującą swoje cele statutowe jako stowarzyszenie „specjalne” posiadające osobowość prawną nad którym sprawuje nadzór Marszałek Województwa Podkarpackiego. W Krajowym Rejestrze Sądowym w dniu 24.04.2008 r. zostało wpisane pod numerem 0000303330.REGON: 180339807; NIP: 688-12-86-263. Struktura stowarzyszenia składa się z następujących organów: Walne Zebranie Członków, Zarząd, Komisja Rewizyjna oraz Rada LGD.	

1.2 Obszar

Obszar objęty Strategią Rozwoju Lokalnego położony jest na pograniczu Beskidu Niskiego i Bieszczadów w południowej części Województwa Podkarpackiego i zajmuje łączną powierzchnię 1 172 km², co stanowi 6,6% ogólnej powierzchni województwa. Lokalna Grupa Działania Nasze Bieszczady swoim działaniem obejmuje 5 gmin, 2 z powiatu sanockiego: Gmina Komańcza i Gmina Zagórz oraz 3 gminy powiatu leskiego: Gmina Baligród, Gmina Cisna i Gmina Lesko, które zamieszkuje łącznie 34 493 osoby dając gęstość zaludnienia na poziomie 30 osób na km².

Charakterystykę poszczególnych gmin tworzących Lokalną Grupę Działania Nasze Bieszczady prezentuje poniżej zamieszczona tabela.

Wyszczególnienie						
Nazwy gmin tworzących obszar LSR:		Gmina Baligród (gmina wiejska)	Gmina Cisna (gmina wiejska)	Gmina Komańcza (gmina wiejska)	Gmina Lesko (gmina miejsko-wiejska)	Gmina Zagórz (gmina miejsko-wiejska)
Liczba gmin tworzących obszar LSR:		5				
Powierzchnia w km ² gmin tworzących obszar LSR:	Miasto	-	-	-	15	22
	Obszar wiejski	158	287	456	96	138
Liczba mieszkańców w gminach tworzących obszar LSR:	Miasto	-	-	-	5629	5082
	w tym kobiety	-	-	-	2954	2571
	w tym mężczyźni	-	-	-	2675	2511
	Obszar wiejski	3191	1730	5014	5915	7932
	w tym kobiety	1601	844	2480	2948	3957
	w tym mężczyźni	1590	886	2534	2967	3975
Gęstość zaludnienia [liczba osób/1km ²]		20	6	11	104	81
Zakres oddziaływania poszczególnych EFSI, z których współfinansowana ma być LSR		Przygotowana strategia będzie jednofunduszowa i finansowana w szczególności ze środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020.				

Źródło: dane GUS, Bank Danych Lokalnych, stan na 31 grudnia 2013 roku

Obszar działania Lokalnej Grupy Nasze Bieszczady jest obszarem spójnym przestrzennie w kontekście geograficznym (każda para gmin pozostaje w bezpośrednim lub przynajmniej w dalszym sąsiedztwie, tworząc tym samym zwarty geograficznie obszar). W granicach obszaru objętego Strategią Rozwoju Lokalnego występują 2 miasta (Zagórz i Lesko)

Ponadto tworzy foremny kształt, wpisujący się w dwa owale, których osią na linii wschód-zachód są pasma górskie a na linii północ-południe rzeki Osława i Hoczewka, którym towarzyszą główne arterie komunikacyjne – wzdłuż Osławy droga nr 892 z Zagórza do Komańczy, a wzdłuż Hoczewki nr 893 z Leska do Cisnej. Komańczę z Cisną łączy wiodąca równolegle do pasm górskich droga nr 897, prowadząca dalej z Cisnej przez Wetlinę do Ustrzyk Górnych.

The map illustrates the Komańcza region, a historical area in Poland. Key features include:

- Towns and Villages:** Tyława, Moszczańiec, Wiská Wielki, Radoszyce, Nowy Ługów, Smolnik, Wola Michowa, Rzepedź, Turzańsk, Szczawine, Morochów, Mokre, Cząstyn, Łukowie, Zagórz, Porań, Dł. Iarnawa, Grn., Lesko, Weremleń, Hoczew, Srednia Wieś, CZARNA GÓRKA, Nowosólki, Zernia Wyżna, Baligród, Bystre, Jablonki, Cisna, Dołyca, Kalnica, Przykúp, Strzembowska, Wetina, Papiśna.
- Rivers:** Dniester (Dniestr), Prut, San.
- Castles:** Komańcza, Zagórz.
- Geographical Features:** The map shows the Komańcza and Zagórz castles, the Prut and San rivers, and the surrounding terrain.

Mapa 1. Mapa obszaru objętego LSR z wykazująca spójność przestrzenną obszaru

[illegible]

4

1.3 Potencjał LGD

1.3.1 Opis procesu tworzenia partnerstwa i doświadczenie LGD

Gminy Baligród, Cisna, Komańcza, Lesko i Zagórz od wielu lat ściśle współpracowały w zakresie gospodarki, kultury, promocji oraz zachowania wspólnego dziedzictwa, decyzja o wzięciu współodpowiedzialności za rozwój społeczny i gospodarczy obszarów wiejskich, na terenie których są zlokalizowane była wynikiem tej działalności. Przedstawiciele samorządów powyższych gmin, mając świadomość, iż działania wynikające z partnerskich metod planowania i realizacji przedsięwzięć, kompleksowo wdrażane w ramach wspólnych programów są znacznie skuteczniejsze od projektów jednostkowych, dostrzegli szansę na rozwój regionu dzięki wykorzystaniu wspólnych doświadczeń i powiązań pomiędzy tymi obszarami. W 20 grudnia 2007 r. z inicjatywy władz samorządowych (gmin: Baligród, Cisna, Zagórz, Komańcza, Lesko oraz Starostwa Powiatowego w Lesku) odbyło się spotkanie organizacyjne w sprawie założenia LGD Nasze Bieszczady w skład której mieli wejść przedstawiciele w/w władz, instytucji i osób, zamierzających opracować Strategię Rozwoju Lokalnego. Aktywne zaangażowanie się wielu podmiotów, reprezentujących sektor samorządowy, biznesowy, pozarządowy, rolniczy oraz osób prywatnych (liderów społecznych) potwierdziły potrzebę założenia LGD. Potwierdzeniem woli współpracy samorządów tworzących LGD były uchwały Rad Gmin o przystąpieniu w/w samorządów do LGD. Dnia 23 stycznia 2008 r. odbyło się Zebranie Założycielskie LGD Nasze Bieszczady, w którym uczestniczyli Burmistrzowie, Wójtowie z w/w gmin oraz 19 innych instytucji. Podczas spotkania utworzono komitet założycielski, którego zadaniem była rejestracja Stowarzyszenia LGD Nasze Bieszczady w Sądzie Rejonowym w Rzeszowie. LGD zarejestrowano w dniu 24.04.2008r. Na siedzibę Stowarzyszenia wybrano miasto Lesko, obecnie biuro zlokalizowane jest w użyczonym lokalu od Urzędu Miasta i Gminy Lesko o ogólnej powierzchni 72,30 m² przy ul. 1000-lecia, 38-600 Lesko. Pomieszczenia biura wyposażone zostały w podstawowy sprzęt biurowy tj. biurka, krzesła, stoły, szafa-regały, telefon, fax, drukarki, kserokopiarki, rzutnik, komputery oraz materiały biurowe. Biuro posiada podstawowe zaplecze sanitarno-socjalne. Pomieszczenia i będący na ich wyposażeniu sprzęt i urządzenia biurowe pozwalają na urządzenie 3 stacjonarnych standardowych stanowisk pracowniczych i archiwizowanie tworzonej dokumentacji przez okres wymagany przepisami prawa. Wielkość pomieszczeń i wyposażenie pozwalają na przyjmowanie i załatwianie interesantów oraz udzielanie im doradztwa i pomocy merytorycznej ponadto pomieszczenie jest wystarczające do odbywania posiedzeń Zarządu, Rady i Komisji Rewizyjnej. Dla potrzeb odbywania Walnych Zebrań Członków, bardziej licznych narad, spotkań i szkoleń, LGD ma zapewnioną możliwość korzystania z sal konferencyjnych Urzędów Gmin.

Aktualnie w LGD zatrudniony jest 1 pracownik, jest nim Dyrektor Biura zatrudniony na umowę o pracę w wymiarze 1 etatu. Osoba zatrudniona na tym stanowisku (czyli 100% pracowników) posiada wiedzę i doświadczenie związane z wdrażaniem i aktualizacją dokumentów strategicznych o zasięgu lokalnym, jak również doświadczenie w zakresie udzielania doradztwa przyszłym beneficjentom. Osoba ta była zatrudniona w Biurze LGD w okresie poprzedniego programowania oraz wdrażania LSR w ramach PROW 2007-2013, posiada również specjalistyczną wiedzę zdobytą na szkoleniach organizowanych przez Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego, Centrum Doradztwa Rolniczego w Krakowie i Podkarpackiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Boguchwale.

Ponadto planuje się zatrudnienie 2 osób, które w procesie rekrutacji będą musiały się wykazać wiedzą i doświadczeniem w zakresie wdrażania i aktualizacji dokumentów strategicznych o zasięgu lokalnym, jak również doświadczeniem w zakresie udzielania doradztwa przyszłym beneficjentom. Odpowiednio do stanowisk, będą musiały dodatkowo wykazać się znajomością funduszy unijnych i doświadczeniem w zakresie pozyskiwania środków unijnych oraz doświadczeniem w zakresie marketingu i promocji.

Planowane stanowiska:

- Specjalista ds. funduszy unijnych i wdrażania LSR – zatrudnienie: umowa o pracę w wymiarze 1 etatu;
- Specjalista ds. marketingu i promocji – zatrudnienie: umowa o pracę w wymiarze 1 etatu.

Dla obecnych i planowanych stanowisk pracy zostały opracowane procedury i szczegółowe podziały zadań do realizacji, metody pomiaru zadań w zakresie animacji lokalnej i współpracy. Dodatkowo w celu zapewnienia wysokiej jakości obsługi zarówno LSR jak i działalności biura LGD, dla w/w został opracowany plan szkoleń uwzględniający podnoszenie wiedzy i kwalifikacji zawodowych wynikający z wdrażanych działań oraz ze zmieniających się przepisów. Dodatkowe szkolenia jakie będą mogły być wprowadzone do planu szkoleń wynikać będą z przeprowadzonego monitoringu działań doradczych (zgodnie z Procedurą dokonywania ewaluacji i monitoringu) oraz „Regulaminem Biura LGD”). W celu oceny efektywności świadczonego doradztwa planuje się przeprowadzić każdorazowo po zakończonych naborach wniosków o dofinansowanie operacji analizę ocen projektów dokonanych przez Radę, które konsultowane były w biurze LGD, a także zastosować dodatkowo - ankietę badania poziomu zadowolenia interesariuszy korzystających z usług doradczych. Szczegółowy opis stanowisk i zakres zadań pracowników znajdują się w Regulaminie Biura LGD.

Skład Rady i Zarządu LGD stanowią osoby które w poprzedzającym okresie programowania 2007 – 2013 pełniły funkcje członków w/w organów, wiedzę i doświadczenie zdobyły na szkoleniach oraz wykonując starannie powierzone obowiązki, samodzielnie lub w zespołach zadaniowych przygotowywały, oceniały i realizowały różnorodne projekty w zakresie operacji finansowanych ze środków pomocowych, publicznych i prywatnych. (60% członków wchodzących w skład organów). Dodatkowo w celu zapewnienia wysokiej jakości realizacji LSR dla w/w został opracowany plan szkoleń uwzględniający podnoszenie wiedzy wynikającej z wdrażanych działań oraz ze zmieniających się przepisów. Lokalna Grupa Działania powstała aby podejmować, prowadzić, promować i wspierać inicjatywy służące rozwojowi obszaru składającego się z 5 gmin.

Od wyboru LSR do czerwca 2015 r. za pośrednictwem LGD Nasze Bieszczady z różnych form wsparcia skorzystało wiele podmiotów ze wszystkich 3 sektorów – publicznego, prywatnego i pozarządowego, a łączna kwota udzielonej pomocy wyniosła **3 681 203,38zł**. Równocześnie w ramach wielu projektów pojawiło się sporo różnych inicjatyw promocyjnych wyposażonych w szerokie spektrum narzędzi od materiałów drukowanych po filmy. I tak jak dzięki skutecznej realizacji Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 zmienia się oblicze podkarpackich wsi, tak projekty implementowane w ramach realizacji LSR zmieniają oblicze poszczególnych miejscowości z naszych pięciu gmin.

- „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju” w ramach PROW na lata 2007-2013 realizacja od 21.05.2009 r. do 30.06.2015:

Na obszarze LGD w ramach LSR w okresie programowania 2007-2013 zrealizowano **64** operacje: z zakresu Odnowy i Rozwoju Wsi i Małych Projektów 5 gmin zrealizowało 24 projekty dotyczące poprawy infrastruktury lokalnej, termomodernizacji budynków, chodników, oświetlenia ulicznego, placów zabaw, boisk i infrastruktury towarzyszącej, remontów i doposażenia budynków świetlic wiejskich, budowy i rozwoju infrastruktury rekreacyjno-turystycznej, zagospodarowania terenów zielonych, organizacji imprez kulturalnych i historycznych.

Z zakresu pomocy na Małe Projekty Ośrodki Kultury realizowały projekty w liczbie 11, 21 operacji Stowarzyszenia, Parafie z obszaru LGD - 4, Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna - 1, Powiat Leski - 1 oraz przedsiębiorca - 1. Głównie pomoc była przyznawana na zakup instrumentów muzycznych, doposażenia świetlic, organizacji imprez kulturalnych i plenerowych, festiwali, przeglądów zespołów ludowych, festynów, kiermaszów oraz wydawania publikacji książkowych, albumów, przewodników, nakręcenia filmu promocyjnego.

Z zakresu pomocy na Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw 1 przedsiębiorca zrealizował operację w zakresie rozwoju i wzrostu konkurencyjności firmy poprzez zakup wyposażenia pensjonatu.

Łącznie wykorzystano 92,15% środków przyznanych na wdrażanie LSR.

- „Funkcjonowanie lokalnej grupy działania, nabywanie umiejętności i aktywizacja” realizacja od 04.09.2009 r. do 30.06.2015 r.:

Działania członków LGD skierowane były w dużej mierze na pobudzanie aktywności społeczności lokalnych oraz ich czynny udział w realizacji LSR, która była podstawą do działań podejmowanych przez LGD Nasze Bieszczady. To właśnie połączenie zaangażowania mieszkańców i pomocy unijnej w okresie programowania 2007-2013, pozwoliło na wsparcie rozwoju rekreacyjno-turystycznego, społeczno-kulturalnego i promocji dziedzictwa regionu. Poprzez realizację poniższych działań LGD budowała lokalne partnerstwa, szkoliła mieszkańców, promowała obszar objęty LSR, zapoznawała z różnorodnością obszaru działalności, prezentowała dorobek mieszkańców, stowarzyszeń, przedsiębiorców.

W każdej gminie były organizowane spotkania informacyjne i szkolenia dla mieszkańców w celu przekazania jak najszerszej wiedzy o pozyskiwaniu środków w ramach ogłaszanych naborów przez LGD Nasze Bieszczady: 18 spotkań, warsztaty z rękodzieła lokalnego w sumie 12 spotkań. W 2013r. i 2014r. roku LGD zorganizowało wydarzenie promocyjne Festiwal Kolęd i Pastorałek, który został wpisany do kalendarza imprez cyklicznych. Członkowie LGD, głównie KGW aktywnie uczestniczyły w wystawach, targach i imprezach organizowanych na obszarze LGD jak i w innych regionach województwa, zdobywając wyróżnienia, certyfikaty i nagrody (ok. 30 imprez). Na Targach Agrobieszczady przez 3 kolejne lata Członkowie LGD byli wyróżniani za przygotowanie i aranżację stoisk. Podobnie za udział w Konkursie Bożonarodzeniowym organizowanym przez Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego w latach 2012r. i 2014r. oraz w Konkursie Wielkanocnym 2012r. przyniósł członkom LGD miejsce wśród najlepszych. Potrawy regionalne przygotowywane przez KGW cieszą się bardzo dużym uznaniem wśród uczestników lokalnych i regionalnych imprez. Podsumowując swoje działania LGD Nasze Bieszczady zorganizowało 3 Konferencje mające na celu przedstawienie dobrych praktyk ze zrealizowanych przez członków LGD operacji, które również zostały opublikowane w wydany folderze.

- „Wdrażanie projektów współpracy” w zakresie operacji polegającej na realizacji projektu współpracy objętego PROW na lata 2007-2013, realizacja od 20.07.2011r. do 31.12.2012r.:

Projekt pod nazwą: „Zachowanie tożsamości kulturowej poprzez aktywizację społeczności lokalnej”, celem projektu była aktywizacja społeczności lokalnej, zachowanie tożsamości kulturowej i promocja obszaru LGD Kraina Nafty i Nasze Bieszczady. W ramach realizacji działania zorganizowano 8 imprez promocyjno-kulturalnych, 4 wizyty studyjne oraz wydano 4 rodzaje materiałów promocyjnych.

LGD Nasze Bieszczady podejmowało działania w celu pozyskiwania środków unijnych spoza PROW, w ramach projektu Alpy – Karpatom – projekt na rzecz uwolnienia potencjału ekonomicznego górskich południowych obszarów województwa podkarpackiego, w terminie 01.05.2014r. do 30.09.2014r. realizowano projekt pt. „Nasze Bieszczady w obiektywie”. Celem działania była promocja walorów przyrodniczych, kulturalnych oraz lokalnych produktów, wspierająca rozwój turystyki na terenie LGD Nasze Bieszczady poprzez wydanie 1500 sztuk albumów. Powyższy opis w skrócie przedstawia działalność członków LGD w zakresie realizacji projektów na obszarach wiejskich oraz o zakresie podobnym do zakresu realizacji LSR, przedstawia doświadczenie członków LGD w ramach wdrażania LSR na lata 2007-2013 i mamy nadzieję będzie on inspiracją dla przyszłych interesariuszy, którzy zechcą sięgać po środki unijne niezbędne do wdrażania dobrych i potrzebnych projektów. Jesteśmy przekonani, że realizacja kolejnej Strategii Rozwoju Lokalnego na lata 2014-2020 LGD Nasze Bieszczady będzie do tego doskonałą okazją.

1.3.2 LGD

LGD Nasze Bieszczady jest partnerstwem trójsektorowym, składającym się z przedstawicieli sektora publicznego, gospodarczego i społecznego i mieszkańców. LGD jest dobrowolnym, samorządnym, trwałym zrzeszeniem osób fizycznych i osób prawnych, w tym jednostek samorządu terytorialnego, mającym na celu działanie na rzecz rozwoju obszarów wiejskich. Lokalna Grupa Działania Nasze Bieszczady nie zastępuje istniejących instytucji, lecz ma za zadanie je wspierać, działać w specyficznych obszarach, które dają szansę na wykorzystanie zasobów i rozwój terenu. Członkostwo dzieli się na zwyczajne i wspierające. Reprezentatywność poszczególnych sektorów w składzie LGD prezentuje poniższa tabela.

Tabela 1. Reprezentatywność poszczególnych sektorów w składzie LGD

Lp.	Sektor	% składu LGD	Zmiany w stosunku do 2009 roku
1.	Sektor Społeczny	26%	wzrost do 15,96%
2.	Sektor Gospodarczy	26%	wzrost do 17,78%
3.	Sektor Publiczny	19%	wzrost do 7,00%
4	Mieszkańcy	29%	wzrost do 24,24%

Głównym obszarem sektora publicznego jest działalność w zakresie świadczenia usług publicznych, rozwoju infrastruktury lokalnej, kultury, promocji, sportu oraz ochrony zdrowia. Sektora gospodarczego jest działalność usługowa w zakresie gastronomii, hotelarstwa, handlu, motoryzacji oraz przetwórstwa. Obszarem działania sektora społecznego jest aktywizacja społeczności lokalnej, w zakresie promocji i upowszechniania produktów lokalnych, dziedzictwa kulturowego, historii, oświaty, sportu i bezpieczeństwa publicznego. Mieszkańcy jest to najliczniejszy sektor którego przedstawiciele pełnią funkcje społeczne, tj.: sołtysi, radni oraz pracownicy samorządowi, doradcy i nauczyciele. Opisane partnerstwo członków LGD odzwierciedla jego trójsektorowość w różnorodnych dziedzinach działalności z których wywodzą się lokalni liderzy. Członkowie LGD mają rozeznanie w lokalnym środowisku, w szczególności w zakresie specyfiki lokalnego zatrudnienia oraz świadczonych usług, osób dotkniętych bezrobociem, ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Bezrobocie, ubóstwo i wykluczenie społeczne to główne płaszczyzny z jakimi musi się w latach 2015-2020 zmierzyć LGD. Partnerstwo LGD z powyższymi wyzwaniem zmierzy się podczas opracowywania LSR w szczególności wskazując cele ogólne i szczegółowe oraz przedsięwzięcia, których realizacja zmierzy się z problemami i znacząco przyczyni do niwelowania wskazanych wyzwań. W sposób szczególny LSR ukierunkowana będzie na tworzenie nowych miejsc pracy oraz wspierania grup defaworyzowanych.

1.3.3 Poziom decyzyjny

Do kompetencji Rady LGD - organu decyzyjnego, należy wybór operacji zgodnie z rozumieniem art.2 pkt. 9 rozporządzenia nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. oraz ustalenie kwoty wsparcia dla operacji zgodnie z art. 34 ust 3 lit. f rozporządzenia nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r.

Rada LGD działa na podstawie Statutu oraz Regulaminu Rady uchwalonych na Walnym Zebraniu Członków LGD. Rada Lokalnej Grupy Działania Nasze Bieszczady liczy 15 członków wybranych przez Walne Zebranie Członków.

Reprezentatywność terenowa w składzie osobowym Rady

Lp.	Nazwa Gminy	Liczba przedstawicieli
1	Gmina Baligród	3
2	Gmina Cisna	3
3	Gmina Komańcza	3
4	Gmina Lesko	3
5	Gmina Zagórz	3
Razem:		15

Struktura Rady LGD Nasze Bieszczady odzwierciedla powszechnie obowiązujące wymogi, w tym szczególnie trójsektorowość oraz co najmniej 50% głosów decyzyjnych należących do przedstawicieli sektorów społecznego i gospodarczego. Skład organu decyzyjnego wskazuje na to, że ani władze publiczne, ani żadna pojedyncza grupa interesu nie posiada więcej niż 49% praw głosu w podejmowaniu decyzji.

Lp.	Sektor	Skład Rady – liczba członków	% składu Rady
-----	--------	------------------------------	---------------

1.	Sektor Społeczny	3	20,00%
2.	Mieszkańcy	4	26,66%
3.	Sektor Gospodarczy	4	26,66%
4.	Sektor Publiczny	4	26,66% (mniej niż 30%)
w tym:			
Liczba przedsiębiorców		4	26,66%
Liczba kobiet		6	40%
Liczba osób poniżej 35 roku życia		1	6,7%

W celu wyboru operacji bez dominacji jakiejkolwiek grupy interesu w radzie ograniczono reprezentowanie sektora społeczno-gospodarczego przez osoby związane z sektorem publicznym. Dotyczy to np. zakazu członkostwa z sektora społeczno-gospodarczego dla osób powiązanych służbowo z członkami z sektora publicznego oraz zakaz łączenia przez osoby fizyczne członkostwa w LGD z reprezentowaniem w niej osób prawnych. Nie upoważnia się ponadto osób trzecich do udziału w podejmowaniu decyzji. Funkcje członków rady są pełnione osobiście, tj. w przypadku osób fizycznych wybranych do rady – przez te osoby, zaś w przypadku osób prawnych – przez osoby, które na podstawie dokumentów statutowych lub uchwał właściwych organów są uprawnione do reprezentowania tych osób prawnych. Dbając o prawidłowość wyborów dokonywanych członków Rady podejmuje się działania dyscyplinujące wobec członków, którzy systematycznie nie biorą udziału w posiedzeniach rady lub też podczas dokonywania oceny wniosków nie stosują zatwierdzonych kryteriów (dokonują oceny w sposób niezgodny z treścią kryteriów oceny) - wykluczenie z członkostwa w Radzie po trzykrotnym pisemnym upomnieniu przez Zarząd LGD.

1.3.4 Charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym

Władzami LGD są: Walne Zebranie Członków, Zarząd, Rada LGD i Komisja Rewizyjna. Członek LGD może wchodzić w skład wyłącznie jednego z organów LGD. Kadencja Zarządu, Rady LGD i Komisji Rewizyjnej trwa 4 lata.

Struktura procesu decyzyjnego Lokalnej Grupy Działania Nasze Bieszczady:

1. Walne Zgromadzenie Członków – najwyższa władza stowarzyszenia;
2. Zarząd Stowarzyszenia – organ zarządzający, wykonawczy;
3. Rada Stowarzyszenia – organ decyzyjny
4. Komisja Rewizyjna – organ kontroli
5. Biuro Stowarzyszenia – obsługa członków i przedstawicieli organów stowarzyszenia i innych interesariuszy

1.3.5 Dokumenty regulujące funkcjonowanie LGD

Statut oraz wszystkie regulaminy określają skład i reprezentatywność organów, szczegółowe zasady zwoływania i organizacji posiedzeń, zasady podejmowania decyzji oraz sposób protokolowania posiedzeń. Statut i Regulaminy są uchwalane i zmieniane przez Walne Zebranie Członków.

Dokumentami wewnętrznymi regulującymi zasady działania LGD Nasze Bieszczady są:

Dokument	Opis głównych kwestii, których dotyczą
Statut	Określa zakres uregulowań zgodnie z ustawą prawo o stowarzyszeniach oraz ustawą o rozwoju lokalnym m. in. cele i zasady działania Stowarzyszenia, sprawy dotyczące członkostwa w szczególności sektorowość, określa władze Stowarzyszenia i opisuje zakres działania Walnego Zebrania Członków, określa majątek i gospodarkę finansową Stowarzyszenia oraz tworzy Biuro Stowarzyszenia.
Regulamin Walnego Zebrania Członków	Określa szczegółowo zasady podejmowania decyzji o sprawach związanych z funkcjonowaniem LGD np. w sprawie składu, wyboru i odwoływania organów stowarzyszenia.
Regulamin Rady LGD	Określa tryb pracy zakres obowiązków i uprawnień członków Rady LGD. Określa sposób wyboru operacji i rozwiązania dotyczące wyłączenia z oceny operacji członków Rady, które mają być realizowane w ramach opracowanej przez Stowarzyszenie Strategii Rozwoju Lokalnego, reprezentatywność sektorową w składzie osobowym Rady, oraz rozpatrywania odwołań od uchwał w sprawie wyboru operacji.
Regulamin Komisji Rewizyjnej	Określa tryb pracy zakres obowiązków i uprawnień członków Komisji Rewizyjnej.

Regulamin Zarządu Stowarzyszenia,	Określa sposób reprezentowania Stowarzyszenia na zewnątrz, wskazuje uprawnienie zarządzania majątkiem, nadaje uprawnienia do przyjmowania nowych członków, daje umocowanie prawne w zakresie opracowywania projektu zmian do Statutu i LSR.
Regulamin Biura	Określa też zasady naboru i zatrudniania pracowników, strukturę i opis stanowisk, sposób świadczenia bezpłatnego doradztwa, uprawnienia Dyrektora biura, zasady udostępniania informacji uwzględniające zasady bezpieczeństwa informacji i przetwarzania danych osobowych.

2 Partycypacyjny charakter LSR

W ramach prac nad koncepcją nowej Strategii Rozwoju Lokalnego, która będzie realizowana na terenie Lokalnej Grupy Działania Nasze Bieszczady zastosowano szereg działań aktywizujących i zachęcających do dyskusji mieszkańców oraz przedstawicieli w/w sektorów z zainteresowanych gmin. Umożliwiono mieszkańcom wpływ na kształt rodzącej się Strategii na kilka sposobów. Poniżej scharakteryzowano wszystkie wykorzystane partycypacyjne metody konsultacji wykorzystane na każdym kluczowym etapie prac nad opracowaniem LSR.

Metoda	Opis				
Warsztaty diagnostyczno-projektowe	Zorganizowano łącznie 10 warsztatów diagnostyczno-projektowych, na których: – zidentyfikowano potrzeby i problemy mieszkańców (m.in. metoda Open Space Technology), – przeprowadzono analizę SWOT; – określono cele LSR i ustalono ich hierarchię, – wskazano kluczowe grupy defaworyzowane, – określono pożądane kanały komunikacyjne oraz kluczowe obszary o jakich LGD powinna informować społeczność lokalną, – określono propozycje przedsięwzięć jakie mogą być realizowane w ramach LSR. Łącznie w spotkaniach wzięło udział 173 osoby. Harmonogram przeprowadzonych warsztatów diagnostyczno-projektowych prezentuje poniżej zamieszczona tabela.				
	Spotkania w Gminie Baligród	Spotkania w Gminie Cisna	Spotkania w Gminie Komańcza	Spotkania w Gminie Lesko	Spotkania w Gminie Zagórz
	03.09.2015r. Liczba uczestników: 23	22.09.2015r. Liczba uczestników: 27	17.09.2015r. Liczba uczestników: 8	08.09.2015r. Liczba uczestników: 22	04.09.2015r. Liczba uczestników: 30
	10.09.2015r. Liczba uczestników: 13	29.09.2015r. Liczba uczestników: 15	24.09.2015r. Liczba uczestników: 8	15.09.2015r. Liczba uczestników: 15	11.09.2015r. Liczba uczestników: 12
	Zgromadzone informacje, a także rozwiązania i wnioski wypracowane podczas warsztatów zostały wykorzystane do opracowania następujących rozdziałów LSR: 3.Diagnoza - opis obszaru i ludności 4.Analiza SWOT 5.Cele i wskaźniki 7.Plan komunikacji				
Badania ilościowe - ankiety	Badanie ankietowe zostało przeprowadzone w celu lepszego poznania rzeczywistych potrzeb mieszkańców poszczególnych gmin do określenia celów i priorytetów jakie przyjmuje się do realizacji Strategii Rozwoju Lokalnego oraz do określenia słabych i silnych stron obszaru działania LGD, misji oraz kierunków rozwoju obszaru. Dzięki ankiecie, każdy mieszkaniec mógł uczestniczyć w procesie tworzenia strategii LGD Nasze Bieszczady oraz wyrazić swoją opinię na temat pomysłów na zwiększenie szans rozwojowych obszaru LGD, wykorzystania jego walorów przyrodniczych, geograficznych, kulturowych a także potencjału społecznego obszaru w celu polepszenia warunków życia, pracy i wypoczynku. W badaniu wzięło udział łącznie 138respondentów, w tym z gmin: Zagórz – 26%, Cisna – 23%, Lesko – 23%, Baligród – 19% i Komańcza – 9%.Wyniki badań zostały wykorzystane do opracowania następujących rozdziałów LSR: 3.Diagnoza - opis obszaru i ludności 4.Analiza SWOT 5.Cele i wskaźniki				
Przeprowadzenie otwartego konkursu na	Konkurs polegał na składaniu do biura LGD Nasze Bieszczady projektów na przygotowanych kartach projektowych - propozycji przedsięwzięć jakie powinny zostać uwzględnione w LSR (określenie pożądanych do realizacji przedsięwzięć), które wypełniane były przez				

propozycje projektów / przedsięwzięć możliwych do realizacji w ramach LSR	przedstawicieli wszystkich sektorów i grup społecznych. Karty projektowe zamieszczono na stronie internetowej www.nasze-bieszczady.pl. Zebrano 59 kart projektowych. Zgromadzony i poddany analizie materiał posłużył tworzeniu zakresu przedsięwzięć planowanych w LSR na lata 2014-2020.				
Konsultacje społeczne	Proces realizowanych konsultacji społecznych związanych z opracowaniem LSR uwzględniał następujące elementy: 1. Stworzenie grupy inicjatywnej - powołanie kolegialnego organu zarządzającego procesem tworzenia strategii, odpowiedzialnego za włączenie różnych grup i środowisk (w ramach Zespołu konsultacyjnego) w tok podejmowanych prac oraz przeprowadzanie konsultacji. W skład grupy wszedł Zarząd LGD Nasze Bieszczady oraz Dyrektor Biura. Grupa inicjatywna dysponowała doskonałą znajomością lokalnej społeczności co umożliwiło dobór i zaproszenie jak największej ilości mieszkańców do współpracy. 2. Powołanie Zespołu konsultacyjnego ds. związanych z opracowaniem LSR na lata 2014-2020. Zespół tworzyły osoby reprezentujące poszczególne sektory: publiczny, społeczny, gospodarczy, mieszkańcy z wszystkich gmin obszaru działania LGD Nasze Bieszczady. W pracach zespołu brali również udział zewnętrzni eksperci. Podczas spotkań zespołu były konsultowane kolejne etapy powstawania LSR oraz rozwiązywane problemy pojawiające się w trakcie procesu budowy strategii. Zespół opiniował także na bieżąco zgłaszane uwagi (protokołowane), weryfikował je i podawał propozycję zmian. Ogromną rolą zespołu była także analiza stosowanych w trakcie tworzenia LSR narzędzi w celu usprawnienia procesu tworzenia LSR. Finalna treść strategii została zamieszczona na stronie LGD. 3. Prowadzenie punktu informacyjno-konsultacyjnego w biurze LGD Nasze Bieszczady w okresie budowania LSR. Umożliwiło to społeczności lokalnej stały dostęp do szerokiej informacji m.in. nt. postępu prac nad tworzeniem LSR. Ponadto działalność punktu posłużyła też społeczności lokalnej jako miejsce zgłaszania swoich uwag oraz propozycji zadań strategicznych, które mogłyby zostać ujęte w nowej LSR. 4. Przeprowadzenie dwóch spotkań konsultacyjnych: <table border="1" data-bbox="355 1055 1485 1155"> <tr> <th>Spotkanie w Gminie Lesko</th><th>Spotkanie w Gminie Zagórz</th></tr> <tr> <td>22.10.2015r. Liczba uczestników: 8</td><td>29.10.2015r. Liczba uczestników: 4</td></tr> </table> W spotkaniach konsultacyjnych uczestniczyli wszyscy zainteresowani przedstawiciele społeczności lokalnych. Na spotkaniach zaprezentowano raport z badań ankietowych. Ponadto spotkania te umożliwiły: doprecyzowanie, wypracowanie i ustalenie m.in.: - planowanych do osiągnięcia wskaźników; - poziomu dofinansowania (wyrażonego w %) przedsięwzięć adresowanych do sektora gospodarczego; - procedur; - kryteriów, w tym określających innowacyjność przedsięwzięć. W trakcie konsultacji zgłaszane uwagi (protokołowane) były na bieżąco dyskutowane i uwzględniane przez Zespół konsultacyjny ds. związanych z opracowaniem LSR na lata 2014-2020. Zgromadzony i poddany analizie materiał posłużył tworzeniu kryteriów określających innowacyjność przedsięwzięć, określeniu planowanych do osiągnięcia wskaźników w LSR na lata 2014-2020. Wyniki realizowanych konsultacji społecznych każdorazowo udostępniano za pośrednictwem strony internetowej LGD. Efektem przeprowadzonych konsultacji społecznych jest przyjęta do realizacji Strategia Rozwoju Lokalnego. Zestawienie wniosków i rekomendacji wypracowanych w procesie konsultacji społecznych 1. Nowa strategia powinna się w dużej mierze skupiać na wsparciu rozwoju przedsiębiorczości, tworzeniu nowych miejsc pracy i zwiększaniu dochodów mieszkańców obszaru LGD: - należy podjąć działania mające na celu rozwój współpracy między podmiotami związanymi z lokalnym rynkiem pracy (PUP, przedsiębiorcy, bezrobotni, szkoły gimnazjalne i ponadgimnazjalne etc.), - mechanizmy wsparcia dla przedsiębiorców powinny być możliwie atrakcyjne i odbiurokratyzowane, - należy rozwijać działalność podmiotów ekonomii społecznej, - należy wspierać tworzenie nowych miejsc pracy, - należy rozważyć możliwość stworzenia struktury wspierającej lokalnych przedsiębiorców, zbliżonej do modelu inkubatorów przedsiębiorczości.	Spotkanie w Gminie Lesko	Spotkanie w Gminie Zagórz	22.10.2015r. Liczba uczestników: 8	29.10.2015r. Liczba uczestników: 4
Spotkanie w Gminie Lesko	Spotkanie w Gminie Zagórz				
22.10.2015r. Liczba uczestników: 8	29.10.2015r. Liczba uczestników: 4				

2. W miarę możliwości należy przewidzieć działania infrastrukturalne, ze szczególnym uwzględnieniem poprawy dostępności komunikacyjnej oraz zaplecza technicznego do realizacji działań aktywizacyjnych (także infrastruktury rekreacyjnej, kulturalnej).
3. Istotnym elementem strategii powinny pozostać działania aktywizacyjne i integracyjne, skierowane przede wszystkim do dzieci i młodzieży oraz seniorów. Konieczna jest dalsza poprawa oferty spędzania czasu wolnego na terenie LGD.
4. Strategia powinna także obejmować działania mające na celu wzmocnienie lokalnego trzeciego sektora (np. w formie inkubatora organizacji pozarządowych), ze szczególnym uwzględnieniem aktywizacji kół gospodyń wiejskich.
5. Nowa LSR powinna uwzględniać wyzwania związane z wykorzystaniem potencjału turystycznego obszaru.

Realizowane w ramach partycypacji społecznej związanej z przygotowaniem LSR działania to także w przypadku prowadzonych prac:

- informowanie o planowanych działaniach,
- zebranie wniosków i uwag uczestników konsultacji społecznych, ich analiza, stosowna zwrotna informacja, zawierająca wskazania zgłoszonych uwag i sugestii, które zostały uwzględnione, jak również tych, które odrzucono, wraz z podaniem stosownego uzasadnienia.

Chcąc zapewnić wszystkim zainteresowanym współtworzenie Strategii Rozwoju Lokalnego, upowszechniano informacje o planowanych działaniach mając na uwadze dotarcie do jak najszerszego grona osób za pośrednictwem:

- informacji zamieszczonych na stronach internetowych (strona internetowa LGD Nasze Bieszczady www.nasze-bieszczady.pl, strony internetowe tworzących partnerstwo gmin i ich jednostek organizacyjnych, takich jak np. ośrodki kultury czy informacje turystyczne, poczta tradycyjna i poczta elektroniczna do wszystkich osób figurujących w bazie mailingowej LGD Nasze Bieszczady);
- rozmów indywidualnych prowadzonych zarówno bezpośrednio jak i telefonicznie;
- plakatów informacyjnych (eksponowanych w każdej gminie objętej LSR oraz na tablicach ogłoszeń).

3 Diagnoza - opis obszaru i ludności

Według stanu na dzień 31.12.2013 roku obszar objęty LGD Nasze Bieszczady zamieszkiwało 34 493 osoby (mniej niż średnia liczba mieszkańców objętych LSR/LSROR w latach 2007-2013 w województwie podkarpackim, tj.: 45 772¹), w tym 17 355 kobiet (50,3%). W okresie obejmującym lata 2007-2013 zmiany w liczbie ludności zamieszkującej obszar analizowanej LGD charakteryzowała wyraźna tendencja wzrostowa. W okresie 2007-2013 w obszarze działania LGD Nasze Bieszczady przybyło łącznie 272 mieszkańców. Najliczniejsze gminy w 2013 roku to: Gmina Zagórz (ponad 13 tys. mieszkańców) oraz Gmina Lesko (11,5 tys. osób) – są to gminy miejsko-wiejskie. Wśród gmin wiejskich najliczniejsza jest Gmina Komańcza. Najmniej mieszkańców liczyła Gmina Cisna (1,7 tys. osób). Stan i struktura ludności pod względem wieku jest kluczowym czynnikiem decydującym o wielu kwestiach związanych m.in. z zasilaniem budżetu gmin i powiatów w podatki, kosztami edukacji czy wsparciem dla osób starszych. **Obserwowana obecnie struktura ludności obszaru LGD Nasze Bieszczady (podobnie jak całej Polski) jest pod wieloma względami niekorzystna. Zmiany obyczajowe i emigracja sprawiły, że dziś dzieci urodzone po 1999 roku stanowią najmniej liczne grupy wśród osób do 65 roku życia zamieszkujące obszar działania LGD Nasze Bieszczady. Najmłodszych mieszkańców obszaru LGD Nasze Bieszczady (grupy wieku 0-4 lat i 5-9 lat) jest więcej niż dzieci w wieku 10-14 lat, jednak jest to poziom znacznie mniejszy od spodziewanego. Tak mała liczba dzieci będzie wpływała na zmniejszone zapotrzebowanie na usługi edukacyjne, a później na mniejszą liczbę osób w wieku produkcyjnym. W ciągu najbliższych kilku lat pojawi się największa fala osób przechodzących na emeryturę (nawet pomimo wydłużenia czasu pracy do 67 lat) – najpierw kobiet w wieku nieznacznie powyżej 60 lat, później – o kilka lat starszych mężczyzn, reprezentantów pierwszego powojennego wyżu demograficznego. Z drugiej strony **kolejne roczniki w wieku przedprodukcyjnym, które będą podejmowały pracę zawodową są zdecydowanie mniej liczne i saldo osób w wieku produkcyjnym w najbliższych latach na analizowanym obszarze będzie ujemne.****

Analizując piramidę wieku mieszkańców obszaru działania LGD Nasze Bieszczady w 2013 roku zwrócić należy uwagę, na przewagę liczby mężczyzn nad liczbą kobiet w kolejnych grupach wieku do 55 lat (wyjątek stanowi grupa wiekowa 20-24 lata, gdzie liczba kobiet nieco przewyższa liczbę mężczyzn). Więcej kobiet niż mężczyzn jest w grupach emerytów, czyli powyżej 55 roku życia. Taka struktura ludności jest charakterystyczna dla obszarów wiejskich, aczkolwiek **w ogólnej strukturze ludności zachowana jest równowaga płciowa, co pokazuje także współczynnik feminizacji, który na analizowanym obszarze wynosi 100 (obliczony jako średnia dla gmin).** Gęstość zaludnienia obszaru Lokalnej Grupy Działania Nasze Bieszczady wynosiła 30 osób na 1 km² i utrzymywała się na podobnym poziomie w latach 2007-2013. Do obszarów o największej gęstości zaludnienia należały gminy: Lesko (104 osoby/km²) oraz Zagórz (81 osób/km²). Najmniej osób na 1 km² przypadało w gminach: Komańcza (11 osób/km²) oraz Cisna (6 osób/km²). **W latach 2007-2013 zauważyć można niekorzystny trend zmniejszania się w populacji mieszkańców obszaru LGD Nasze Bieszczady osób w wieku przedprodukcyjnym na rzecz osób w wieku po produkcyjnym. W**

¹„Oś IV PROW 2007 – 2013 Lokalne Grupy Działania i Lokalne Strategie Rozwoju” wyd. MINROL, Warszawa 2009.

badanych latach średnio 65% mieszkańców było w wieku produkcyjnym. Wskaźnik ten pozostawał na zbliżonym poziomie w całym okresie analizy. Zmniejszała się natomiast liczba osób w wieku przedprodukcyjnym z poziomu 21,03% w 2007 roku do 18,49% w 2013 roku. Dodatkowo niekorzystny wydźwięk tego zjawiska był spowodowany wzrostem liczby osób w wieku poprodukcyjnym. W 2007 roku na terenie LGD Nasze Bieszczady mieszkało 4 902 osoby w wieku poprodukcyjnym (w wieku 65 lat i więcej), w 2013 roku natomiast 5 892 osoby (wzrost o 2,8%). Takie zmiany demograficzne skutkują coraz mniejszą grupą pracujących, którzy muszą ponosić koszty utrzymania rosnącej grupy niepracujących (wskaźnik obciążenia osób w wieku produkcyjnym osobami w wieku nieprodukcyjnym wynosił w 2013 roku 53,3%). Zjawisko to będzie się jeszcze pogłębiać w najbliższych latach. Na opisaną niekorzystną tendencję demograficzną obszaru objętego działaniem LGD składa się m.in. saldo migracji. W czterech gminach występowało **ujemne saldo migracji** (najwyższe w Gminie Komańcza wynoszące -54), tylko w jednej gminie było dodatnie (Gmina Baligród +5). **Nieco lepszą tendencję wykazuje przyrost naturalny, który na analizowanym obszarze w 2013 r. był dodatni (wyniósł 24 osoby), ale niższy niż notowany w 2007 roku o 10 osób.**

Prognozy: Najnowsza długookresowa prognoza ludności Polski na lata 2014 – 2050 nie przewiduje dynamicznego rozwoju demograficznego województwa². W 2050 r. liczba ludności w porównaniu do stanu w roku bazowym 2013 zmniejszy się o 12%. Oprócz ujemnego przyrostu naturalnego, będziemy obserwować dalsze niekorzystne z zmiany w strukturze ludności według wieku oraz zmniejszanie się liczebności kobiet w wieku rozrodczym. Osoby w wieku 65 lat i więcej życia będą stanowiły prawie 1/3 populacji, a ich liczba znacząco wzrośnie w porównaniu do 2013 r. Z kolei kobiety w wieku rozrodczym w 2050 r. w będą stanowiły jedynie 62% stanu z roku wejściowego. Widać więc, że w perspektywie lat liczba ludności województwa podkarpackiego będzie się systematycznie zmniejszać, przy czym tempo spadku będzie coraz większe wraz upływem czasu. Do roku 2050 liczba ludności nie zwiększy się w żadnym z powiatów obszaru LGD.

Dane statystyczne (demograficzne na poziomie gmin wchodzących w obszar działania LGD Nasze Bieszczady).

Wyszczególnienie	Gmina Baligród		Gmina Cisna		Gmina Komańcza		Gmina Lesko		Gmina Zagórz	
	2007	2013	2007	2013	2007	2013	2007	2013	2007	2013
Liczba mieszkańców	3157	3191	1679	1730	5134	5014	11506	11544	12745	13014
Liczba kobiet	1598	1601	801	844	2550	2480	5816	5902	6436	6528
Liczba mężczyzn	1559	1590	878	886	2584	2534	5690	5642	6309	6486
Liczba osób w wieku przedprodukcyjnym	692	585	295	262	1001	815	2462	2232	2745	2485
Liczba osób w wieku produkcyjnym	1964	2031	1130	1189	3461	3361	7386	7226	8183	8415
Liczba osób w wieku poprodukcyjnym	501	575	254	279	672	838	1658	2086	1817	2114
Przyrost naturalny	-4	-3	-6	6	19	3	20	2	5	16
Saldo migracji	-13	5	4	-9	-21	-54	-37	-46	15	-43
Współczynnik feminizacji	103	101	91	95	99	98	102	105	102	101

Źródło: dane GUS, Bank Danych Lokalnych, stan na 31 grudnia

²Prognoza ludności na lata 2014-2050, GUS, Warszawa 2014.

3.1 Określenie grup szczególnie istotnych z punktu widzenia realizacji LSR oraz problemów odnoszących się do tych grup

Jednym z celów LSR jest poprawa sytuacji w zakresie funkcjonowania tzw. grup defaworyzowanych ze względu na dostęp do rynku pracy. Na obszarze działania LGD Nasze Bieszczady do tego typu grup zaliczono:

Gru pa	Charakterystyka grupy i jej problemy	Obszary interwencji																																											
Długotrwale bezrobotni	Liczba bezrobotnych pozostających bez pracy ponad rok na obszarze działania LGD Nasze Bieszczady stanowi blisko 52% ogółu osób długotrwale bezrobotnych i wzrosła w porównaniu do roku 2007.	Przeszło 54% respondentów, którzy wzięli udział w badaniu ankietowych wskazało za główny problem społeczno-gospodarczy obszaru LGD Nasze Bieszczady wysokie bezrobocie. Z kolei w opinii osób uczestniczących w warsztatach diagnostyczno-projektowych osoby długotrwale bezrobotne stanowią najważniejszą grupę wymagającą wsparcia. Według danych statystycznych stanowi ona najliczniejszą grupę de faworyzowaną w obszarze działania LGD Nasze Bieszczady. Udział osób długotrwale bezrobotnych tj. pozostających w rejestrze powiatowego urzędu pracy łącznie przez okres ponad 12 miesięcy w okresie ostatnich 2 lat, z wyłączeniem okresów odbywania stażu i przygotowania zawodowego dorosłych) (ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy Dz. U. 2004 Nr 99 poz. 1001 z późn. zm.), wynosi ok. 52%w ogóle osób bezrobotnych i wzrósł o 3% w porównaniu do 2007 roku w analizowanym obszarze i stanowi główny problem w danym środowisku, stąd przedmiotową grupę uważa się za kluczową grupę docelową, którą należy wesprzeć w ramach realizacji LSR. Weryfikacja przynależności do ww. grupy na podstawie zaświadczenia z PUP. Na obszarze objętym niniejszą LSR szansą na zmniejszenie poziomu bezrobocia jest turystyka oraz działalność okołoturystyczna. W obszarze interwencji powinny się znaleźć przedsięwzięcia z zakresu zakładania i prowadzenia własnej działalności gospodarczej oraz pobudzenie aktywności mieszkańców do poszukiwania źródeł dochodów. Natomiast dla osób już prowadzących działalność gospodarczą wsparcie finansowe na utworzenie dodatkowych miejsc pracy.																																											
	<table><tr><th rowspan="3">Wyszczególnienie</th><th colspan="4">Osoby długotrwale bezrobotne</th></tr><tr><th colspan="2">Ogółem</th><th colspan="2">Kobiety</th></tr><tr><th>2007</th><th>2013</th><th>2007</th><th>2013</th></tr><tr><td>Gmina Baligród</td><td>166</td><td>199</td><td>90</td><td>95</td></tr><tr><td>Gmina Cisna</td><td>118</td><td>116</td><td>64</td><td>42</td></tr><tr><td>Gmina Komańcza</td><td>132</td><td>164</td><td>87</td><td>101</td></tr><tr><td>Gmina Lesko</td><td>544</td><td>689</td><td>295</td><td>332</td></tr><tr><td>Gmina Zagórz</td><td>297</td><td>302</td><td>285</td><td>214</td></tr><tr><td>Razem obszar LGD Nasze Bieszczady:</td><td>1257</td><td>1470</td><td>821</td><td>784</td></tr></table>		Wyszczególnienie	Osoby długotrwale bezrobotne				Ogółem		Kobiety		2007	2013	2007	2013	Gmina Baligród	166	199	90	95	Gmina Cisna	118	116	64	42	Gmina Komańcza	132	164	87	101	Gmina Lesko	544	689	295	332	Gmina Zagórz	297	302	285	214	Razem obszar LGD Nasze Bieszczady:	1257	1470	821	784
	Wyszczególnienie			Osoby długotrwale bezrobotne																																									
				Ogółem		Kobiety																																							
			2007	2013	2007	2013																																							
	Gmina Baligród		166	199	90	95																																							
	Gmina Cisna		118	116	64	42																																							
	Gmina Komańcza		132	164	87	101																																							
	Gmina Lesko		544	689	295	332																																							
	Gmina Zagórz		297	302	285	214																																							
Razem obszar LGD Nasze Bieszczady:	1257	1470	821	784																																									
Do głównych problemów tej grupy należą:																																													
– dyskryminacja osób długotrwale bezrobotnych, jako kandydatów na potencjalnych pracowników;																																													
– brak umiejętności autoprezentacji osób długotrwale bezrobotnych podczas rozmów kwalifikacyjnych;																																													
– obniżona motywacja do podjęcia pracy osób pozostających bez pracy w dłuższym okresie;																																													
– niski poziom wykształcenia osób długotrwale bezrobotnych;																																													
– słabe kwalifikacje zawodowe osób długotrwale bezrobotnych;																																													
– spadek motywacji i obniżenie poczucia sprawczości w życiu osoby pozostającej długotrwale bez pracy, a także obniżenie poczucia własnej wartości, a nawet depresja;																																													
– kłopoty finansowe osób dotkniętych problemem długotrwałego bezrobocia (m.in. brak środków na aktywne poszukiwanie pracy);																																													
– podejmowanie nieoficjalnego zatrudnienia przez osoby długotrwale bezrobotne.																																													

Za kolejną grupę defaworyzowaną należy uznać niepełnosprawnych. W obszarze działania LGD Nasze Bieszczady osób tego typu w 2013 roku było 54, w tym 28 kobiet. W porównaniu do roku 2007 nastąpił wzrost osób bezrobotnych w tej grupie.

Wyszczególnienie	Ogółem		Kobiety	
	2007	2013	2007	2013
Gmina Baligród	2	3	1	2
Gmina Cisna	2	2	1	1
Gmina Komańcza	1	8	0	3
Gmina Lesko	7	12	5	6
Gmina Zagórz	10	29	5	16
Razem obszar LGD Nasze Bieszczady:	22	54	12	28

Do głównych problemów tej grupy należą:

- pozostawanie poza rynkiem pracy większości osób niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym (szansa uzyskania świadczenia w postaci renty, jest dla wielu osób znacznie bardziej atrakcyjna, niż podjęcie pracy);
- nieefektywny i nieadekwatny do potrzeb rynku pracy system kształcenia osób niepełnosprawnych;
- stereotypowe myślenie potencjalnych pracodawców na temat osób niepełnosprawnych - pracownicy nieefektywni, kosztowni dla pracodawcy (konieczność dostosowania miejsc pracy do potrzeb osób niepełnosprawnych i konieczność uzyskania pozytywnej opinii Państwowej Inspekcji Pracy);
- bariery systemowe i prawne dla pracodawców przy zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (uregulowania te oceniane są jako nierealne i niedostosowane do potrzeb pracodawcy i pracownika); niejasne, skomplikowane i niestabilne przepisy prawa dotyczące zatrudnienia osób niepełnosprawnych.

W opinii osób uczestniczących w warsztatach diagnostyczno – projektowych słabo wspierane na obszarze działania LGD Nasze Bieszczady są też osoby niepełnosprawne (tj. posiadające stopień lekki, umiarkowany lub równoważny z nimi). Stanowią one blisko 2% ogółu bezrobotnych. Choć nie jest to tak liczna grupa jak w przypadku osób długotrwale bezrobotnych, czy młodzieży i osób powyżej 50 roku życia została uznana za **kluczową grupę docelową na obszarze realizacji LSR.**

Weryfikacja przynależności do ww. grupy na podstawie orzeczenia o stopniu niepełnosprawności. Bezrobocie wywołuje negatywne skutki społeczne i gospodarcze mające wpływ zarówno na obywateli, jak i na gospodarkę, zjawisko to jest spotęgowane zwłaszcza wśród osób niepełnosprawnych. Utrata praw i obowiązków wynikających z braku zatrudnienia, braku poczucia przynależności do grupy sprawia, że osoby te stają się niepotrzebne, pozbawione możliwości realizowania swojej roli społecznej. Skala i skutki bezrobocia zwłaszcza wśród osób niepełnosprawnych są na tyle istotne, że istnieje powszechne przekonanie wśród osób uczestniczących w warsztatach diagnostyczno – projektowych o konieczności interwencji zmierzającej do ograniczenia tego zjawiska. W obszarze interwencji powinny się znaleźć przedsięwzięcia z zakresu wspierania osób niepełnosprawnych w zakładaniu i prowadzeniu własnej działalności gospodarczej oraz pobudzenie aktywności osób niepełnosprawnych do poszukiwania źródeł dochodów.

W 2013 roku w obszarze działania LGD Nasze Bieszczady bezrobotni stanowili 12,8% ludności w wieku produkcyjnym, z tego 10% stanowiły osoby z wykształceniem wyższym, blisko 9% - osoby z wykształceniem średnim ogólnokształcącym, natomiast 30% - osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym.

Wyszczególnienie (stan na 31.XII. roku)	Osoby bezrobotne z wykształceniem					
	wyższym		średnim ogólnokształcącym		zasadniczym zawodowym	
	2007	2013	2007	2013	2007	2013
Gmina Baligród	14	33	19	29	99	100
Gmina Cisna	10	22	14	19	71	66
Gmina Komańcza	14	20	12	28	58	96
Gmina Lesko	46	114	63	99	326	344
Gmina Zagórz	41	111	70	76	262	262
Razem obszar LGD Nasze Bieszczady:	125	300	178	251	816	868

Jak widać, osoby z niższym wykształceniem mają więcej trudności z pozyskaniem pracy. Należy przy tym zaznaczyć, że „efektywność” wykształcenia, z rozważanego punktu widzenia, zwiększyła się. O ile w 2007 roku bezrobotnych z wykształceniem wyższym było 5%, to w 2013 roku było to już 10%. Dla bezrobotnych z wykształceniem średnim udziały te wynosiły odpowiednio 7% oraz 9%. Z 31% do 30% zmalał z kolei udział bezrobotnych z wykształceniem zawodowym. Osoby należące do tej grupy napotykają na swojej drodze wiele barier, które powodują ograniczenia i problemy w codziennym życiu, ale też istotnie utrudniają funkcjonowanie na rynku pracy:

- niski poziom wykształcenia, brak kwalifikacji zawodowych i trudności z ich podnoszeniem;
- brak znajomości nowych technologii;
- deficyty wiedzy na temat sposobów poszukiwania pracy;
- niewielka liczba ofert pracy dla tej grupy.

W opinii osób uczestniczących w warsztatach diagnostyczno-projektowych słabo wspierane na obszarze działania LDG Nasze Bieszczady są też osoby o niskich kwalifikacjach zawodowych. Osoby o niskich kwalifikacjach to osoby posiadające wykształcenie na poziomie ISCED 3 włącznie (kształcenie ukończone na poziomie szkoły średniej do których zaliczamy: Liceum ogólnokształcące; Liceum profilowane; Technikum, Uzupełniające liceum ogólnokształcące; Technikum uzupełniające, Zasadnicza Szkoła Zawodowa - ISCED 3).

Weryfikacja przynależności do ww. grupy na podstawie oświadczenia Beneficjenta operacji.

W obszarze interwencji powinny się znaleźć wszelkie działania umożliwiające podniesienie kwalifikacji zawodowych osobom bezrobotnymi podjęcie pracy, takie jak szkolenia. W obszarze interwencji powinny się znaleźć też przedsięwzięcia z zakresu wspierania osób bezrobotnych bez kwalifikacji zawodowych w zakładaniu i prowadzeniu własnej działalności gospodarczej oraz pobudzenie ich aktywności do poszukiwania źródeł dochodów.

Za grupy defaworyzowane uznaje się również osoby młode oraz osoby starsze. Na obszarze LGD zauważa się spadek udziału osób w wieku przedprodukcyjnym oraz wzrost udziału osób w wieku niemobilnym (55+) z wyjątkiem gmin: Komańcza, Lesko i Zagórz. Zachodzące zmiany demograficzne będą nasilać to drugie zjawisko, w związku z czym pojawia się konieczność przywiązywania szczególnej uwagi do ludności w tej (55+) grupie wieku. 2013 roku największy udział osób młodych charakteryzował Gminę Lesko, z kolei najmniejszy – Gminę Cisna. Największy udział ludności w wieku niemobilnym wystąpił natomiast w Gminach Cisna i Komańcza, a najmniejszy – w Gminach Baligród i Zagórz. W strukturze bezrobotnych zarejestrowanych na obszarze działania LGD osoby młode do 25 roku życia stanowiły 21% ogółu bezrobotnych, zaś powyżej 50 roku życia blisko 17%. W przedmiotowych grupach nastąpił wzrost odpowiednio o 14% i 6% w 2013 roku w stosunku do 2007 roku.

Wyszczególnienie (stan na 31.XII.)	Osoby bezrobotne			
	do 24 roku życia		powyżej 50 roku życia	
	2007	2013	2007	2013
Gmina Baligród	63	74	43	66
Gmina Cisna	28	33	30	55
Gmina Komańcza	62	78	74	43
Gmina Lesko	194	204	150	243
Gmina Zagórz	181	216	163	81

Do głównych problemów tych grup defaworyzowanych zalicza się:

- postrzeganie osób powyżej 50 roku życia jako mało elastycznych, niechętnych do podnoszenia kwalifikacji, ze złymi nawykami;
- niewielka liczba ofert pracy dla tej grupy;
- niskie wynagrodzenie i złe warunki pracy;
- starania o zasiłek przedemerytalny niż o pracę;
- brak wiary w swoje możliwości, niechęć do zmian i podnoszenia kwalifikacji;
- niski poziom wykształcenia i brak kwalifikacji zawodowych, brak znajomości nowoczesnych technologii;
- wysokie wymagania pracodawców względem osób młodych wchodzących na rynek pracy;
- niedostateczne umiejętności wyboru ścieżki rozwoju zawodowego osób młodych - brak znajomości perspektyw rozwoju rynku pracy;
- niedopasowanie wykształcenia studentów do potrzeb pracodawców;
- staże i praktyki nie przygotowują do przyszłego zawodu;
- ograniczenia personalne i instytucjonalne własnej działalności gospodarczej jako alternatywy wobec zatrudnienia w obcej firmie,
- niska skłonność do zmiany miejsca zamieszkania w celu zdobycia pracy.

Uczestnicy warsztatów, wskazali, że osoby młode i powyżej 50 roku życia bardzo licznie zasilają grupę osób bezrobotnych na analizowanym obszarze i stanowią bardzo ważną grupę wymagającą wsparcia. Najlepszą ewentualnością dla osób młodych będących w wieku 18-25 lat jest kontynuacja nauki na studiach wyższych w kierunkach rokujących wysoką szansę na uzyskanie oferty pracy na rynku lokalnym lub otwarcie własnej działalności gospodarczej. Również osoby powyżej 50 roku życia mają trudności ze znalezieniem zatrudnienia na lokalnym rynku pracy (niewielka liczba ofert pracy). W ramach przewidywanego wsparcia dla ww. grup planuje się dofinansowanie w postaci premii (płatność ryczałtowa (80%/20%, środki w wysokości 50 000 zł). W obszarze interwencji znajdują się przedsięwzięcia z zakresu zakładania i prowadzenia własnej działalności gospodarczej oraz pobudzenia aktywności mieszkańców do poszukiwania źródeł dochodów. Ponadto istotnym elementem strategii pozostaną działania aktywizacyjne i integracyjne, skierowane przede wszystkim do dzieci i młodzieży oraz seniorów, która wpłynie na poprawę oferty spędzania wolnego czasu na obszarze LGD.

Osoba do 25 roku życia – to osoba, która na dzień złożenia wniosku nie ukończyła 25 roku życia; natomiast osoba 50+ - to osoba, która na dzień złożenia wniosku ukończyła co najmniej 50 rok życia. Weryfikacja przynależności do ww. grup na podstawie dokumentu tożsamości.

3.2 Charakterystyka gospodarki/przedsiębiorczości

Lokalny rynek dóbr i usług jest kształtowany głównie przez lokalne firmy. Zasadne jest zatem zwrócenie uwagi na kilka zasadniczych elementów populacji firm funkcjonujących w obszarze działania LGD Nasze Bieszczady.

Tabela 2. Struktura firm na obszarze działania LGD Nasze Bieszczady według form własności w latach 2007-2014

Wyszczególnienie	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Ogółem	2597	2624	2626	2773	2696	2773	2839	2900
Sektor publiczny	126	124	126	126	126	127	128	125
Sektor prywatny, w tym:	2471	2500	2500	2647	2570	2646	2711	2775
– spółki handlowe	65	57	62	61	62	64	62	67
– spółdzielnie	14	14	11	11	11	13	15	16
– fundacje, stowarzyszenia	117	122	126	129	132	135	136	146
– osoby prowadzące działalność gospodarczą	2026	2061	2097	2220	2138	2184	2243	2275

Źródło: Dane statystyczne z publikatorów GUS, Bank danych lokalnych – stan na dzień 31.12.

W 2014 roku w porównaniu do 2007 roku **liczba firm na analizowanym obszarze wzrosła o 303 podmioty**. Największy przyrost zarejestrowanych firm, w odniesieniu do roku poprzedniego odnotowano w 2010 roku – liczba firm wzrosła wówczas o 147 podmiotów. W 2011 roku natomiast liczba firm zmalała o 77. Najliczniejszą grupę w sektorze prywatnym stanowiły osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą (78% firm). Na uwagę zasługuje sukcesywne zwiększanie się liczby fundacji i stowarzyszeń. **W 2014 roku w porównaniu do 2007 roku powstało 11 nowych stowarzyszeń organizacji społecznych**. W analizowanych latach na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym przypadało od 138 firm w 2007 roku do 151 firm w 2014 roku, co świadczy o **wzroście przedsiębiorczości mieszkańców**.

Wyszczególnienie	Gmina Baligród		Gmina Cisna		Gmina Komańcza		Gmina Lesko		Gmina Zagórz	
	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014
Podmioty gospodarki narodowej ogółem	326	333	285	282	324	318	1159	1192	745	772
w tym m.in. w sektorze: rolniczym	91	83	75	67	91	82	48	44	49	43
przemysłowym	30	34	16	15	19	18	80	67	90	92
budowlanym	44	40	21	16	24	24	134	130	91	84
Podmioty gospodarki narodowej na 10 tys. ludności	1022	1034	1647	1651	649	637	1004	1031	572	594
Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 ludności	86	86	131	131	49	47	7981	7981	45	46

Źródło: Dane statystyczne z publikatorów GUS, Statystyczne Vademecum Samorządowca – stan na dzień 31.12.

Analizując strukturę prowadzonej działalności przez podmioty gospodarcze zarejestrowane w obszarze działania LGD Nasze Bieszczady należy stwierdzić, że dominują tu firmy związane z gospodarką rolną - 11% (obszar LGD Nasze Bieszczady w dużej części ma charakter rolniczy). W sektorze budowlanym działalność prowadzi 10% firm. Przemysłem zajmowało się natomiast 8% podmiotów gospodarczych.

Bazą do rozwoju działalności gospodarczej w obszarze działania LGD mogą być zasoby naturalne. Do bogactw naturalnych obszaru LGD Nasze Bieszczady należą: ropa naftowa – Tarnawa, Wielopole, gaz ziemny – Wetlina, surowce ilaste ceramiki budowlanej – Zasław, złoża kamieni drogowych i budowlanych (piaskowiec) - Mokre, Komańcza, Krymieniec, Moszczaniec. W okolicy Komańczy znajdują się źródła wód wodorowęglanowo-siarczkowych, a w Rabem koło Baligrodu – unikalne w skali europejskiej wodorowęglanowo-chlorkowo-sodowe ze związkami arsenu. W okolicy Komańczy znajdują się źródła wód wodorowęglanowo-siarczkowych.

Na analizowanym obszarze brak jest firm, które realizują przedsięwzięcia innowacyjne. Zagrożeniem dla dużej grupy firm działających w obszarze LGD Nasze Bieszczady jest ekspansja dużych sieci handlowych na obszarze miast, wokół których funkcjonuje LGD. Grozi to wypieraniem, a co za tym idzie zanikaniem sektora małych firm handlowych. Z analiz ekonomicznych wynika również efekt spowolnienia w postaci braku kapitału na rozwój i inwestowanie w nowe dziedziny czy przedsięwzięcia, niski poziom dostępności funduszy pomocowych dla właścicieli małych firm oraz brak wsparcia merytorycznego dla osób chętnych na tworzenie mikroprzedsiębiorstw. W obszarze działania LGD Nasze Bieszczady mikroprzedsiębiorstwa stanowią najliczniejszą grupę przedsiębiorstw pod względem ich wielkości 96%, przedsiębiorstwa małe stanowią 3%, a średnie 1%.

Dość dużym zagrożeniem dla sektora małych i średnich przedsiębiorstw w regionie jest też wzrost obciążeń fiskalnych wynikających z sytuacji budżetowej kraju – wpływające na kondycję finansową firm - skutkujące zmniejszeniem możliwości finansowania inwestycji, ograniczonymi możliwościami wykorzystania funduszy unijnych etc. Efektem nadmiernie restrykcyjnych przepisów i regulacji, zbyt skomplikowanych procedur oraz nakładania, zwłaszcza na małe i średnie firmy, zbyt wysokich obciążeń i danin na rzecz państwa może być wchodzenie do szarej strefy. „W sytuacjach takich niejednokrotnie ludzie stają przed alternatywą, czy zaprzestać działalności gospodarczej, czy wejść w szarą strefę”. Oczywiście, niesie to za sobą spadek liczby oficjalnych miejsc pracy i ograniczenie prowadzenia działalności gospodarczej³.

Prognozy: Z prognoz Cedefop⁴ wynika, że do 2020 roku przewidywane jest zmniejszenie w zatrudnieniu według sektorów gospodarki i najbardziej dotknie ono sferę usług podstawowych (do których zalicza się m.in. rolnictwo, górnictwo) oraz niewielkim stopniu przemysł wytwórczy. W budownictwie nastąpi nieznaczny wzrost, zaś największe zapotrzebowanie będzie występować w sektorze biznesu i innych usługach oraz usługach publicznych. Z prognoz Cedefop wynika, iż do roku 2020 najwięcej stanowisk powstanie właśnie w sektorze usług, w tym dla biznesu, w ochronie zdrowia, pomocy społecznej, usługach osobistych, cateringu i hotelarstwie, a także dystrybucji. Ponadto do 2020 roku przewiduje się, że 75% wszystkich pracowników będzie zatrudnionych w usługach.

³„Szara strefa w polskiej gospodarce w 2015 roku”, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Warszawa 2015.

⁴(fr. Centre Européen pour le Développement de la Formation Professionnelle) Europejskie Centrum Rozwoju Kształcenia Zawodowego

Dochód podatkowy gminy na 1 mieszkańca na obszarze LSR (obliczony jako średnia z gmin tworzących obszar LSR w 2013 roku) jest wyższy niż średni obliczony dla województwa podkarpackiego, który wynosi 912,13 zł.

Niestety na obszarze LGD nie znajduje się żaden z podmiotów ekonomii społecznej związany z integracją społeczną, czyli Centrum Integracji Społecznej lub Klub Integracji Społecznej. Działają natomiast Warsztaty Terapii Zajęciowej w Lesku z/s w Huzelach oraz Środowiskowe Domy Samopomocy w Zahoczewiu k/Baligrodu, Lesku i Zagórze - placówki wykonujące rehabilitację społeczną i zawodową niepełnosprawnych.

Charakterystyka branż z potencjałem rozwojowym oraz branż mających kluczowe znaczenie dla rozwoju obszaru

Korzystne położenie gmin objętych działaniem Lokalnej Grupy Działania Nasze Bieszczady wskazuje na ich **turystyczny charakter**, stąd duża liczba firm zajmujących się pozostałą działalnością, czyli świadczących usługi. Potwierdza to również struktura firm ze względu na liczbę zatrudnionych pracowników: blisko 96% firm zarejestrowanych w 2014 roku w obszarze objętym działaniem LGD Nasze Bieszczady to mikroprzedsiębiorstwa zatrudniające do 9 osób.

Turystyka jest branżą, która ma kluczowe znaczenie dla rozwoju przedmiotowego obszaru i posiada potencjał rozwojowy.

W dokumencie pod tytułem „Uwarunkowania rozwoju funkcji turystycznej na terenie gmin wiejskich województwa podkarpackiego” dokonano oceny atrakcyjności turystycznej gmin województwa podkarpackiego za pomocą wskaźnika potencjału turystycznego, który obejmuje atrakcyjność turystyczną oraz uwarunkowania społeczno-gospodarcze. Cztery z pięciu gmin objętych działaniem Lokalnej Grupy Działania Nasze Bieszczady znalazło się w grupie 12 gmin z najwyższym w województwie podkarpackim wskaźnikiem atrakcyjności turystycznej (Gminy: Baligród, Cisna, Komańcza i Lesko), zaś Gmina Zagórze zajęła 36 miejsce spośród 143 badanych gmin. Obszar objęty Strategią Rozwoju Lokalnego mieści się w obszarze, w którym turystyka jako dziedzina gospodarki ma duże możliwości rozwoju (średnia wartość wskaźnika atrakcyjności turystycznej w obszarze działania LGD Nasze Bieszczady wynosi 0,42, przy maksymalnej wartości 0,54 i minimalnej 0,06). Wskaźnik atrakcyjności turystycznej jest najważniejszym czynnikiem kształtującym wielkość funkcji turystycznej w regionach. Pełni również znaczącą rolę w podziale obszarów wiejskich Podkarpacia, którego dwie podstawowe grupy to: gminy posiadające wysokie walory turystyczne oraz gminy o miernych walorach turystycznych. Na podstawie wyznaczonego modelu drzewa regresji można stwierdzić, że brak walorów turystycznych nie jest przesłanką do zaprzestania działań na rzecz rozwoju funkcji turystycznej w gminach. Zwrócić należy uwagę na czynnik, który równie znacząco determinuje jej rozwój tj. struktura demograficzna – tak bardzo istotna z punktu widzenia rozwoju lokalnego w ogóle. Z drugiej strony, występowanie cennych i unikalnych walorów przyrodniczych w gminach nie jest równoznaczne z tym, że tereny te mają gwarantowaną szansę na rozwój funkcji turystycznej. Gminy tworzące obszar działania LGD Nasze Bieszczady wchodzą w skład dwóch grup spośród sześciu wyodrębnionych za pomocą drzewa regresji. Są to: grupa stabilnego sukcesu (obejmująca gminy: Komańcza i Baligród) oraz grupa problemowa (obejmująca gminy: Zagórze, Lesko i Cisna). Grupa stabilnego sukcesu obejmuje gminy, których średnia wartość funkcji turystycznej jest wysoka. Gminy charakteryzują się wysokim wskaźnikiem walorów przyrodniczych, wysokim wskaźnikiem infrastruktury technicznej oraz dodatkowo występującymi walorami antropogenicznymi. Gminy tej grupy można uznać za obszary zrównoważonego rozwoju turystycznego. Na rozwój ten składają się takie elementy jak: zachowanie środowiska przyrodniczego oraz ochrona zabytków na jak najwyższym poziomie, rozbudowa niezbędnej dla rozwoju obszaru infrastruktury oraz tworzenie komplementarnych atrakcji dla turystów w postaci muzeów, izb regionalnych, ekspozycji, zagospodarowanych szlaków turystycznych, itp. Z kolei grupa problemowa obejmuje gminy o wysokim wskaźniku walorów przyrodniczych i dodatkowo z dobrym stanem infrastruktury technicznej i niskim wskaźnikiem walorów antropogenicznych. Zawiera jednostki samorządowe z niską średnią wartością wskaźnika funkcji turystycznej z jednoczesnym małym zróżnicowaniem wewnętrznym. Problemowość grupy polega na tym, że w gminach wchodzących w jej skład, mimo występowania stosunkowo wysokiego wskaźnika walorów przyrodniczych, nie należą one do elementów o bardzo dużym znaczeniu. Z drugiej strony mamy do czynienia z bardzo wysokim stanem zagospodarowania infrastrukturalnego. Te gminy można uznać za obszary częściowo zurbanizowane, na których wytworzyło się wiele możliwości pozarolniczych działań mieszkańców, jednak rozwój funkcji turystycznej został zastąpiony innymi gałęziami gospodarki. Jeśli władze gmin chciałyby w przyszłości rozwinąć funkcję turystyczną to, według przedstawionego modelu, powinny wraz z mieszkańcami silnie zaangażować się w rozwój atrakcyjności antropogenicznej i przede wszystkim na jej podstawie wykształcić unikalną ofertę produktu turystycznego. **Reasumując, bez dodatkowych elementów wspomagających, takich jak rozwinięta infrastruktura techniczna, niezmiennie istotna z punktu widzenia mieszkańców regionu i inwestorów oraz występowanie walorów antropogenicznych, będących dodatkową zachętą dla turystów, funkcja turystyczna nie będzie się rozwijała w sposób optymalny. Inicjatywa wynikająca z chęci poprawy warunków życia i oczekiwane bodźce ekonomiczne sprawiają, że turystyka na obszarze działania LGD Nasze Bieszczady może stanowić czynnik mobilizujący i aktywizujący dla mieszkańców w sferze zawodowej. Tereny jakie obejmuje LGD Nasze Bieszczady (głównie wiejskie) to doskonale miejsce do rozwoju oferty wypoczynku, opartego na walorach środowiska i aktywności rekreacyjnej, o której atrakcyjności decyduje możliwość poznania walorów przyrodniczych, kulturowych i historycznych miejsca/regionu oraz interaktywne metody prezentacji lokalnych zwyczajów, sposobów gospodarowania, tradycyjnej wytwórczości, itp. Potencjał turystyczny obszaru objętego**

działaniem LGD Nasze Bieszczady prezentują podrozdziały 4.8 i 4.9 niniejszej strategii. W analizowanym obszarze w branży turystycznej (sekcja I: Usługi związane z zakwaterowaniem i usługi gastronomiczne) działa łącznie 202 podmioty gospodarcze.

Problemy związane z gospodarką/przedsiębiorczością - wyniki zastosowanych przez LGD partycypacyjnych metod tworzenia strategii - warsztaty diagnostyczne

- niedostateczne wsparcie dla przedsiębiorców;
- niedostateczne zasoby kapitałowe firm na podniesienie konkurencyjności;
- niedostatecznie rozwinięta infrastruktura turystyczna i okołoturystyczna, która stanowiłaby bazę do rozwoju działalności gospodarczej;
- niedostateczna promocja oferty turystycznej (mała i nieaktualna ilość materiałów promujących gminy - opracowania, publikacje);
- mała liczba zakładów pracy, które się rozwijają i tworzą nowe miejsca pracy;
- niekorzystna lokalizacja z punktu widzenia prowadzenia działalności gospodarczej;
- słaba kondycja finansowa istniejących firm, funkcjonowanie „na granicy opłacalności”;
- sezonowość ruchu turystycznego;
- ograniczenia inwestycyjne wynikające z przepisów o ochronie przyrody;
- słaby rozwój instytucji otoczenia biznesu (IOP) wspierających przedsiębiorczość;
- zbyt małe zainteresowanie tworzeniem przedsiębiorstw ekonomii społecznej;
- niewystarczające wyposażenie spółdzielni socjalnych w specjalistyczny sprzęt;
- niewystarczająca liczba szkoleń dla pracowników;
- niewystarczająca liczba szkoleń dla przedsiębiorców (brak doradztwa biznesowego, związanego z ubieganiem się o środki finansowe, brak inkubatorów przedsiębiorczości);
- mała przedsiębiorczość mieszkańców;
- ograniczony wewnętrzny rynek zbytu;
- niewystarczająca promocja miejscowych usług i produkcji;
- ograniczone możliwości zbytu produktów lokalnych: rękodzielniczych, spożywczych, rzemieślniczych;
- mało podmiotów gospodarczych prowadzących działalność gospodarczą poprzez sieć internetową;
- brak imprez związanych ze zbytem lokalnych produktów;
- niewykorzystanie istniejących i niekreowanie nowych produktów turystycznych;
- słabo wykorzystane gospodarczo walory turystyczne i historyczne gmin, m.in. przełom Oślawy z ruinami klasztoru Karmelitów Bosych;
- niewystarczająca, niespójna, niekompleksowa promocja atrakcji turystycznych obszaru;
- słaba współpraca samorządów w zakresie wykreowania imprezy o zasięgu ogólnokrajowym.

3.3 Opis rynku pracy

Z punktu widzenia społeczno-gospodarczego, jedną z najważniejszych kwestii jest poziom bezrobocia zidentyfikowany poniżej.

Tabela 3. Dynamika liczby osób bezrobotnych zarejestrowanych na obszarze działania LGD Nasze Bieszczady w latach 2007-2014

Wyszczególnienie (stan na 31.XII.)	Liczba osób bezrobotnych							
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Obszar LGD Nasze Bieszczady	2423	2148	2639	2709	2693	2721	2847	2596

Źródło: Dane statystyczne z publikatorów GUS, Bank danych lokalnych oraz dane Powiatowego Urzędu Pracy w Sanoku i Powiatowego Urzędu Pracy w Lesku – stan na dzień 31.12.

Liczba osób bezrobotnych z obszaru działania LGD Nasze Bieszczady utrzymywała się w badanym okresie (lata 2007-2014, stan na 31.XII.) na zbliżonym poziomie, wykazując nieznaczny wzrost. W 2007 roku w obszarze LGD Nasze Bieszczady bez pracy pozostawało 2423 osoby, w 2014 roku było ich 2596 osób.

Tabela 4. Charakterystyka rynku pracy na obszarze objętym działaniem Lokalnej Grupy działania Nasze Bieszczady (według stanu na 31.XII.2013r.)

Wyszczególnienie		Gmina Baligród		Gmina Cisna		Gmina Komańcza		Gmina Lesko		Gmina Zagórz	
Pracujący		263		179		983		2350		1700	
Liczba osób bezrobotnych	Stopa bezrobocia	332	16,35%	224	18,84%	340	10,12%	1140	15,78%	811	9,64%
Liczba ludności czynnej zawodowo (wiek produkcyjny)		2031		1189		3361		7226		8415	

Liczba bezrobotnych do liczby osób w wieku produkcyjnym na obszarze LSR wynosi 12,8% i jest wyższa od liczby bezrobotnych w relacji do liczby osób w wieku produkcyjnym w województwie podkarpackim, który wyznaczono na poziomie 11,4%.

Najwięcej osób pracujących w stosunku do liczby ludności czynnej zawodowo jest w Gminach Zagórz i Lesko odpowiednio 20% i 33%, w Gminie Komańcza pracuje 29% liczby ludności czynnej zawodowo, w Gminie Cisna 15%, a w Gminie Baligród 13%.

Z socjologicznego i ekonomicznego punktu widzenia omawianą kategorię stanowią osoby niezarabiające, żyjące „na koszt innych”, ale jest to niejednorodna zbiorowość, stanowią ją następujące grupy defaworyzowane pozostające poza rynkiem pracy (opisane szczegółowo w pkt. 3.1.):

- długotrwale bezrobotni (52%),
- niepełnosprawni (2%),
- posiadający niskie kwalifikacje zawodowe (31%),
- osoby powyżej 50 roku życia (17%),
- młodzież (21%).

Prognozy: Informacje o przewidywanych trendach na rynku pracy są szczególnie istotne w kontekście zmian demograficznych, jakie nas czekają w ciągu najbliższych lat. W Polsce ulegnie przyspieszeniu proces starzenia społeczeństwa. Według prognoz do roku 2030 nastąpi silny spadek osób aktywnych zawodowo, a wzrośnie liczba osób w wieku emerytalnym. Taki stan rynku pracy oraz starzejące się społeczeństwo będą wymagać od obecnych pracowników stałego uzupełniania wiedzy, podnoszenie kompetencji i przede wszystkim umiejętności przekwalifikowania się. Ponadto przewidziane trendy demograficzne do minimum zmniejszą bezrobocie. Jak wynika z badań aktywności ekonomicznej ludności (BAEL) prowadzonych przez GUS stopa bezrobocia w kraju do 2020 roku zmniejszy się ponad trzykrotnie – do zaledwie 3,1%.

Problemy związane z rynkiem pracy - wyniki zastosowanych przez LGD partycypacyjnych metod tworzenia strategii - warsztaty diagnostyczne

- wysoka stopa bezrobocia;
- emigracja zarobkowa młodych ludzi;
- niewystarczające wsparcie dla osób bezrobotnych;
- małą podaż nowych miejsc pracy;
- przedmiotowe traktowanie pracowników, brak szacunku;
- niska aktywność mieszkańców na rynku pracy;
- ograniczony dostęp do szkoleń z zakresu podnoszenia kwalifikacji pracowników.
- niewystarczające kwalifikacje zawodowe (mało specjalistów: instalatorzy) pracowników,
- niewystarczające środki finansowe na rozpoczęcie i rozwijanie własnej działalności gospodarczej,
- dysproporcje w zarobkach – bardzo niskie zarobki w porównaniu do średniej krajowej,
- słaba weryfikacja bezrobotnych pod kątem przydatności do pracy,
- sezonowość turystyczna obszaru,
- brak rynku wewnętrznego.

3.4 Przedstawienie działalności sektora społecznego, w tym integracja/rozwój społeczeństwa obywatelskiego

Obszar działalności społecznej, współcześnie określanej sektorem pozarządowym lub trzecim sektorem na analizowanym obszarze reprezentuje 136 podmiotów (w 2013 roku). **W przeliczeniu na 1000 mieszkańców przypada tutaj blisko 4 fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne, podczas gdy w kraju i województwie**

podkarpackim po 3. Na obszarze działania LGD Nasze Bieszczady w sektorze społecznym dominowały stowarzyszenia i organizacje społeczne (93%), mniej licznie reprezentowane były fundacje (7%). Główną dziedziną działalności największej części stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji na analizowanym obszarze był sport, turystyka, rekreacja, hobby (23%). Na kolejnych miejscach znalazły się kultura i sztuka (17%), edukacja i wychowanie (15%). W porównaniu do roku 2007 liczba podmiotów działających w sektorze społecznym wzrosła o 19, co świadczy o nieznacznym rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w ostatnich 6-ciu latach.

Organizacje funkcjonujące na obszarze LGD organizują imprezy i przedsięwzięcia promujące i upowszechniające rodzimą kulturę, dziedzictwo kulturowe, produkty i wyroby lokalne. Są to głównie wydarzenia związane z promocją lokalnej kultury, historii, tradycji i obrzędów oraz zachwalające lokalne przysmaki. Wydają także broszury i książki promujące lokalne dziedzictwo kulturalne oraz kulinarne. Wiele stowarzyszeń i organizacji chętnie bierze udział w imprezach i przedsięwzięciach promocyjno-upowszechniających organizowanych przez gminne instytucje kultury. Najchętniej udział biorą zespoły artystyczne działające przy gminnych ośrodkach kultury oraz Koła Gospodyń Wiejskich. Jest to dla nich możliwość zaprezentowania swoich umiejętności i wyrobów zgromadzonej publiczności oraz szansa zmierzenia się z innymi. Organizacje społeczne działające na terenie gmin tworzących LGD realizują również projekty, które są sfinansowane lub współfinansowane przy udziale środków finansowych z funduszy unijnych oraz innych funduszy krajowych i zagranicznych. Dzięki pozyskanym dofinansowaniom udało się stworzyć m.in. stworzenie Plenerowej Galerii Rzeźby Bieszczadzkiej, której celem jest krzewienie tradycji regionu. Organizacje społeczne angażują się również w działania charytatywne wspomagające ludzi poszkodowanych w wyniku klęsk żywiołowych i znajdujących się w trudnych sytuacjach życiowych.

Wśród organizacji wiele jest podmiotów krzewiących kulturę fizyczną i promujących działania pro-sportowe. Na obszarach wiejskich znaczącą rolę odgrywają Gminne, Ludowe Zespoły i Kluby Sportowe. Ponadto prawie przy każdej placówce oświatowej funkcjonują uczniowskie kluby sportowe. Dzięki nim młodzież szkolna ma szansę na rozwijanie swoich umiejętności pod okiem nauczycieli, będących często trenerami w klubach sportowych. Dzięki temu najzdolniejsi uczniowie trafiają do drużyn młodzieżowych klubów sportowych, które prowadzą treningi w kilku grupach wiekowych. Łącznie na obszarze objętym LSR działa 25 klubów sportowych.

Jednocześnie należy zauważyć, że na obszarze LGD zmniejszyło się zainteresowanie kulturą fizyczną, co jest trendem zbliżonym do procesów zachodzących w województwie. W porównaniu z 2008 rokiem w 2014 roku zmniejszyła się liczba członków klubów sportowych (o 10%). Wynika to ze słabo wyposażonej bazy sportowo-rekreacyjnej, która ogranicza ambicje mieszkańców, aby uprawiać sport i rozwijać kulturę fizyczną.

Bardzo istotnym czynnikiem rozwoju sportu na terenie LGD jest rozbudowa bazy sportowej oraz modernizacja istniejącej. Również bardzo ważną sprawą, która pozwoli na rozwój sportu jest popularyzacja sportu oraz aktywnego spędzania wolnego czasu. Koniecznym staje się więc stworzenie warunków lokalowych i sprzętowych umożliwiających aktywizację i lepszą integrację lokalnej społeczności w zakresie podejmowania inicjatyw społecznych aktywizujących i integrujących lokalne środowisko.

Słabą stroną obszaru LGD jest zbyt mała liczba przedsięwzięć integrujących społeczność lokalną (kontynuowana jeszcze pasywna postawa społeczeństwa) i ich niski poziom, co w jakimś stopniu rzutuje na niską jakość form aktywności ośrodkach wiejskich regionu. Należy zwrócić szczególną uwagę na rozwój inicjatyw integrujących lokalne środowisko poprzez organizację wspólnych przedsięwzięć, szczególnie w zakresie kultury, edukacji i sportu, co pozwoli na wzmocnienie kapitału społecznego.

Problemy związane z sektorem społecznym – społeczeństwem obywatelskim - wyniki zastosowanych przez LGD partycypacyjnych metod tworzenia strategii - warsztaty diagnostyczne

- niewystarczająca aktywność społeczna – zainteresowanie tylko sprawami dotyczącymi własnych grup interesów;
- niedostateczny stopień integracji społecznej i komunikacji międzyludzkiej;
- rywalizacja między miejscowościami o środki gminne;
- złe warunki lokalowe do prowadzenia działalności kół gospodyń;
- słabe zaplecze techniczne NGO;
- małe zaangażowanie w działalność społeczną – brak nowych członkiń kół gospodyń;
- bardzo ograniczone środki na działalność NGO;
- niewystarczające wsparcie NGO – brak racjonalnego finansowania NGO;
- nie zawsze obiektywny odbiór osób działających społecznie;
- niewystarczająca promocja postaw społecznej aktywności;
- niewystarczająca współpraca liderów/organizacji, niewiedza w zakresie wzajemnej możliwej współpracy;
- niewystarczająca aktywność społeczna - mała liczba aktywnie działających organizacji pozarządowych i słabość istniejących,
- przypadki nietolerancji religijnej, społecznej, narodowościowej,
- niewielu młodych i aktywnych liderów społecznych,
- niski poziom utożsamiania się mieszkańców ze swoją miejscowością,
- niesatysfakcjonujący poziom integracji między mieszkańcami poszczególnych miejscowości,

- słabnące więzi pokoleniowe i rodzinne,
- słabo wykorzystany potencjał gminnych ośrodków kultury i świetlic wiejskich.

3.5 Wskazanie problemów społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem problemów ubóstwa i wykluczenia społecznego oraz skali tych zjawisk

Skala ubóstwa

Podstawowym problemem społecznym jest ubóstwo. Sposobów jego pomiaru jest wiele. O skali tego problemu można wnioskować m.in. poprzez analizowanie udziału osób korzystających z pomocy społecznej. Liczba osób w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej wg kryterium dochodowego i ekonomicznych grup wieku na obszarze LGD wynosi 3 605, co stanowi 10% ogółu mieszkańców tego terenu. Dla porównania – w 2009 r. wynosiła ona 4 257 osób, co dawało 12% mieszkańców. Przeciętna liczba osób w gospodarstwie domowym korzystającym z pomocy społecznej zmieniła się na przestrzeni lat 2009-2013 i nieco spadła z 3,27 do 2,88. Na przestrzeni tych lat praktycznie nie zmieniła się liczba gospodarstw domowych korzystających z pomocy społecznej i oscyluje na poziomie 1299 i 1251.

Dane statystyczne dotyczące pomocy społecznej na poziomie gmin wchodzących w obszar działania LGD Nasze Bieszczady.

Wyszczególnienie	Gmina Baligród		Gmina Cisna		Gmina Komańcza		Gmina Lesko		Gmina Zagórz		Razem	
	2009	2013	2009	2013	2009	2013	2009	2013	2009	2013	2009	2013
Osoby w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej	700	661	307	271	742	534	1373	1088	1135	1051	4257	3605
Gospodarstwa domowe korzystające z pomocy społecznej wg kryterium dochodowego	197	201	88	97	207	150	459	423	348	380	1299	1251

Źródło: dane GUS, Bank Danych Lokalnych, stan na 31 grudnia

Skala wykluczenia społecznego

Zjawisko wykluczenia społecznego polega na niepodjęciu zwyczajowej i społecznie akceptowanej drogi życiowej lub wypadaniu z niej. W 2013 roku na obszarze działania LGD Nasze Bieszczady liczba osób objętych zjawiskiem wykluczenia społecznego wyniosła 1848, podczas, gdy w 2007 roku 1961. Skala wykluczenia społecznego na analizowanym obszarze szacuje się na poziomie 5,4%.

Problemy społeczne - wyniki zastosowanych przez LGD partycypacyjnych metod tworzenia strategii - warsztaty diagnostyczne

- osoby wymagające całodobowej opieki;
- niewystarczająca oferta spędzania wolnego czasu dla osób w podeszłym wieku;
- niewystarczająca liczba ośrodków rehabilitacji zwłaszcza dla dzieci;
- rosnąca liczba dzieci z wadami postawy;
- mało atrakcyjna oferta spędzania wolnego czasu zwłaszcza dla dzieci w okresie wakacyjnym.

Według danych GUS w roku 2013 w województwie podkarpackim odnotowano spadek odsetka osób zagrożonych ubóstwem relatywnym (procent osób w gospodarstwach domowych, w których wydatki wynosiły mniej niż 50% średnich wydatków ogółu gospodarstw domowych) w stosunku do 2007 r. z 21,8% do 20,9%, podczas gdy w Polsce wyniósł on 16,2% w 2013 roku.

W świetle diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczej z uwzględnieniem analizy wyzwań i potrzeb istnieje silna korelacja w występowaniu zjawiska bierności zawodowej i wykluczenia społecznego. Mieszkańców wsi cechuje stosunkowo niska aktywność w zakresie kształcenia i podnoszenia kwalifikacji zawodowych i mobilność zawodowa. Dlatego szczególnie ważne są działania z zakresu aktywnej integracji ukierunkowane na zwiększanie szans na rynku pracy i w efekcie zatrudnienie.

Dostęp do miejscowej infrastruktury

Infrastruktura techniczna determinuje w znacznym stopniu jakość życia mieszkającej na tym terenie ludności. Wyposażenie obszaru działania LGD Nasze Bieszczady w infrastrukturę techniczną w sensie jej struktury, lokalizacji, jakości i dostępności ma silny wpływ na jego rozwój oraz stanowi jeden z podstawowych czynników kształtujących jego atrakcyjność i konkurencyjność. Przesądza również o kosztach inwestycyjnych danego obszaru. Im wyższy jest stopień rozwoju infrastruktury technicznej, tym lepsze są warunki do przeprowadzenia zaplanowanych zadań.

Stan wyposażenia obszaru działania LGD Nasze Bieszczady w wodociągi, kanalizację i sieć gazową, czyli urządzenia techniczne zorganizowane w komunalnych systemach sieciowych, określa odsetek mieszkańców korzystających z instalacji w odniesieniu do ogółu ludności gminy.

Analizując miejscową infrastrukturę widać **duże braki w wyposażeniu obszaru objętego działaniem LGD Nasze Bieszczady w infrastrukturę zarówno wodociągową, kanalizacyjną jak i gazową** w odniesieniu do wszystkich jednostek porównywalnych.

Dostęp do kultury

Jakość życia mieszkańców obszaru LGD Nasze Bieszczady zależy w dużej mierze od dostępności dóbr szeroko rozumianej kultury, w tym również do czytelnictwa. Na analizowanym obszarze w 2013 roku działało łącznie 18 domów, ośrodków kultury, klubów i świetlic. Centrum kulturalnym obszaru są miasta Lesko i Zagórz. W latach 2007-2013 na obszarze działania LGD Nasze Bieszczady zmniejszyła się średnia liczba osób przypadających na jedną placówkę biblioteczną, co świadczy o **większej dostępności zasobów bibliotecznych**. W 2013 roku na analizowanym obszarze na jedną placówkę biblioteczną przypadało 7185 osób. W analizowanym przedziale czasowym **pogorszyła się natomiast infrastruktura w zakresie dóbr kultury na analizowanym obszarze**. Liczbę domów i ośrodków kultury, klubów i świetlic od 2009 roku charakteryzowała ogólna tendencja spadkowa. Najwięcej tego typu instytucji swoją działalność prowadziło w Gminie Zagórz, zaś najmniej w Gminie Lesko i Gminie Cisna. W 2007 roku w obszarze działania LGD Nasze Bieszczady było dwa kina, z których do 2013 roku jedno zostało zlikwidowane (w Gminie Zagórz). Prawdopodobnie wynikało to z dynamicznego spadku liczby widzów, z 1733 w 2007 roku, do 1114 w 2013 roku. W obszarze działania LGD Nasze Bieszczady od 2009 roku funkcjonuje ogółem 1 muzeum, aczkolwiek w 2009 i w okresie 2012-2013 działało w Gminie Lesko, zaś w latach 2010-2011 działało w Gminie Baligród. Reasumując na obszarze objętym działaniem LGD Nasze Bieszczady widoczny jest **regres w zakresie oferty muzealnej** oraz w liczbie osób odwiedzających muzea, z 12 243 w 2009 roku, do 5000 – w 2013 roku. Okres największego natężenia życia kulturalnego obszaru objętego działaniem LDG Nasze Bieszczady przypada głównie na miesiące letnie i koncentruje się przede wszystkim w miejscowościach turystycznych takich jak Cisna, Baligród, Lesko, Komańcza i Zagórz. Odbywa się wtedy wiele imprez z udziałem najlepszych polskich artystów i sportowców.

Problemy w zakresie infrastruktury technicznej, kultury i rekreacji - wyniki zastosowanych przez LGD partycypacyjnych metod tworzenia strategii - warsztaty diagnostyczne:

Kultura, rekreacja:

- mała aktywność mieszkańców w działalności kulturalnej, folklorystycznej;
- niewystarczająca liczba animatorów/instruktorów kultury;
- bardzo słabe zaplecze techniczne gminnych ośrodków kultury;
- bardzo słabe zaplecze techniczne zespołów ludowych (instrumenty, stroje ludowe, środki na wyjazdy);
- bardzo słabe zaplecze techniczne kół gospodyń wiejskich (wyposażenie kuchni, stroje i pozostałe wyposażenie);
- bardzo słabe zaplecze techniczne OSP (przestarzałe samochody ratowniczo-gaśnicze, niedostateczna ilość i jakość sprzętu pożarniczego, umundurowania, niedostateczna ilość specjalistycznych szkoleń);
- niedostateczna promocja oferty kulturalnej;
- niewykorzystane zasoby kulturowe i historyczne gmin;
- brak wspólnej polityki promocyjnej gmin tworzących obszar objęty LSR.

Infrastruktura drogowa, ogólnodostępna i niekomercyjna infrastruktura:

- niedostatecznie rozwinięta infrastruktura wodno-kanalizacyjna (liniowa i punktowa);

⁵Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020 Nowy wymiar aktywnej integracji, str. 51

- brak oświetlenia wzdłuż ciągów komunikacyjnych w miejscowościach ościennych;
- niskie parametry istniejącej infrastruktury telekomunikacyjnej;
- słabo rozwinięta infrastruktura turystyczna i okołoturystyczna;
- niewystarczająca infrastruktura sportowo-rekreacyjna;
- niedostateczna ilość ścieżek tematycznych (rowerowych, krajobrazowych);
- za mało atrakcji przyciągających turystów;
- wymagająca modernizacji, zwiększenia estetyki baza noclegowa i gastronomiczna lokalnych podmiotów gospodarczych;
- brak zbiornika wodnego do celów rekreacyjnych – ogólnodostępny;
- niska estetyka miejscowości, braki w małej architekturze.

3.6 Wykazanie wewnętrznej spójności obszaru LSR (inne niż spójność przestrzenna)

Obszar LGD Nasze Bieszczady przynależący do południowo-wschodniego skrawka Polski sąsiaduje z 2 innymi państwami: Słowacją i Ukrainą. **Charakteryzuje go bardzo wysoki stopień spójności zarówno pod względem przyrodniczym, historycznym, kulturowym oraz ekonomicznym.** Spójność ta szczególnie widoczna jest w zakresie charakteryzujących go uwarunkowań przyrodniczych oraz środowiskowych. Specyficznymi cechami odznacza się przede wszystkim bieszczadzki klimat. Góry te dzieli zarówno od Bałtyku, jak też Morza Czarnego odległość około 600 km. Jest to najbardziej kontynentalny skrawek obszaru Polski. Atrakcyjne masywy górskie, walory krajobrazowe, czystość środowiska, i uwarunkowania kulturowe to główne atrakcje turystyczne. Bogactwo unikatowej flory i fauny sprawiło, że w 1973 roku utworzono tu Bieszczadzki Park Narodowy o powierzchni 27 834 ha, który został wpisany na listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego (UNESCO). Jest on częścią polsko -słowacko-ukraińskiego rezerwatu biosfery "Karpaty Wschodnie" - jedynym w świecie trójstronnym rezerwatem przyrody. Obszar LGD łączy właśnie zasoby naturalne tego Parku Narodowego. Podobieństwo walorów naturalnych – ukształtowane tereny, roślinność, pomniki przyrody, wysoka lesistość obszaru (63,70%), umożliwia też na ich bazie tworzenie wspólnej oferty rekreacyjnej i turystycznej: szlak Bieszczadzkiej Kolejki Leśnej, rozwój ścieżek do jazdy konnej a także ścieżek rowerowych. Teren ten obejmuje również liczne zabytki świeckie i sakralne oraz rezerваты przyrody, które stwarzają doskonałe warunki dla turystyki i rekreacji. Obszar LGD łączy również przeszłość historyczna. Tereny te do końca II wojny światowej zamieszkiwane były przez ludność pochodzenia ukraińskiego oraz polskiego. Na trwałe w jego kulturę wpisane były mniejszości narodowe – Bojków i Łemków z charakterystyczną i unikatową tradycją duchową oraz materialną. Obydwie grupy wyznania greckokatolickiego, różniły się sposobem ubierania się, budowania domów i cerkwi, językiem. Pozostała po nich spuścizna przybierająca obecnie postać bezcennych zabytków architektury drewnianej, ikonostasów, unikatowych w skali europejskiej starych, wyludnionych wsi, gdzie przyroda ponownie zastąpiła gospodarkę człowieka. Doskonałym uzupełnieniem potencjału przyrodniczego obszaru jest pielęgnowana na obszarze wszystkich gmin kultura ludowa. Przejawia się to w przekazywaniu tradycji, obrzędów, obyczajów, legend, nazw miejsc i miejscowości. Obszar ten wyróżnia również kultywowana na tym terenie tradycja wytwarzania lokalnych produktów. W ostatnich latach obserwuje się wzrost zainteresowania ze strony mieszkańców analizowanych gmin, popularyzacją lokalnych produktów – będących wyróżnikiem ich regionu. Dla większości mieszkańców Bieszczadów produkty te stały się źródłem dochodów. Wśród produktów lokalnych wyróżnić można następujące kategorie: żywność, rękodzieło, obróbka drewna⁶.

3.7 Opis zagospodarowania przestrzennego/układu osadniczego

Głównymi elementami struktury przestrzennej obszaru objętego działaniem LGD Nasze Bieszczady są dwie płaszczyzny: przyrodnicza i zainwestowania. Układ struktury środowiska przyrodniczego oparty jest na Bieszczadzkim Parku Narodowym, Ciśniańsko -Wetlińskim Parku Krajobrazowym oraz Jaśliskim Parkiem Krajobrazowym o zróżnicowanych warunkach przyrodniczych. Podgórska część obszaru LGD Nasze Bieszczady (Baligród, Lesko, Zagórz) jest terenem o funkcji rolniczej, a uwarunkowania przyrodnicze determinują kierunek rolniczy jako wiodący, zaś w części górskiej (Gmina Cisna i Komańcza) z marginalnym i ekstensywnym rolnictwem i słabymi warunkami rolniczego wykorzystania (obszary ze specyficznymi naturalnymi utrudnieniami, gdzie co najmniej 50% powierzchni użytków rolnych znajduje się w przedziale wysokości 350–500 m n.p.m.).

Układ zainwestowania i rozwoju funkcji gospodarczych i osadniczych jako **układ pasmowo-węzłowy** kształtuje się wzdłuż najważniejszych ciągów komunikacyjnych, z najlepszą infrastrukturą położony bliżej większych jednostek osadniczych (Zagórz, Lesko). Na obszarze działania LGD Nasze Bieszczady obowiązuje 33 plany odnowy miejscowości. Na analizowanym obszarze występują tereny zdegradowane, gdzie koncentrują się problemy społeczne, gospodarcze, przestrzenne, środowiskowe oraz kulturowe wymagające rewitalizacji. Obszar przewidziany (planowany/wyznaczony) do rewitalizacji na terenie działania LGD Nasze Bieszczady obejmuje łącznie 23 586 ha (4 obszary). Ograniczenia w użytkowaniu na obszarze LSR obowiązują na terenach objętych ochroną prawną i konserwatorską.

⁶Lokalna Strategia Rozwoju dla obszaru gmin: Baligród, Cisna, Komańcza, Lesko, Zagórz

3.8 Opis dziedzictwa kulturowego/zabytków

Zachowane dziedzictwo kulturowe obszaru objętego działaniem LGD Nasze Bieszczady stanowi jego potencjał kulturowy, który znacząco wpływa na rozwój społeczny i gospodarczy lokalnego środowiska. Jak już wcześniej wspomniano obszar LGD do końca II wojny światowej zamieszkiwany był przez ludność pochodzenia ukraińskiego oraz polskiego. Na trwałe w jego kulturę wpisane były mniejszości narodowe – Bojków i Łemków z charakterystyczną i unikatową tradycją duchową oraz materialną. Obydwie grupy wyznania greckokatolickiego, różniły się sposobem ubierania się, budowania domów i cerkwi, językiem. Na dziedzictwo kulturowe analizowanego obszaru składają się zarówno dobra kultury materialnej, zwyczaje, obrzędy oraz tradycje. Najbardziej charakterystyczną wizytówką obszaru LGD są zabytki architektury drewnianej, przede wszystkim stare kościoły, cerkwie (w Baligródzie, Radoszycach, Turzańsku, Szczawnem, Olchowej, Tarnawie, Hoczwi, Bachławie, Średniej Wsi, Rzepedzi) oraz skupiska starego budownictwa ludowego. **71 obiektów ze względu na wysoką wartość historyczną i kulturową zostało wpisanych do rejestru Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z siedzibą w Przemyśle.** Jednym z głównych uwarunkowań kulturowych obszaru jest też znaczący dorobek w zakresie ikonografii.

3.9 Charakterystyka obszarów atrakcyjnych turystycznie oraz wskazanie potencjału dla rozwoju turystyki

Położenie obszaru LGD i związane z nim walory sprzyjają rozwojowi turystyki, jednakże między 2007 a 2013 rokiem widać w tym zakresie negatywne zmiany. Wskaźnik Schneidera, mówiący o intensywności ruchu turystycznego, wyrażony liczbą turystów korzystających z noclegów, przypadającą na 1000 mieszkańców stałych zmniejszył się z 1623,1 do 1324,3 i wraz ze spadkiem wskaźnika odnotowano spadek stopnia wykorzystania miejsc noclegowych ogółem⁷, który w latach 2007 i 2013 oscylował na poziomie 8733% i 7350% (spadek o 1382%). W analizowanym okresie na obszarze LGD odnotowano też spadek liczby turystów zagranicznych korzystających z noclegów (o blisko 44%). Jest to niepokojąca sytuacja biorąc pod uwagę, że **obszar posiada potencjał do rozwoju funkcji turystycznej jako czynnika aktywizującego miejscową ludność.** Na obszarze LGD rozwinęła się turystyka rekreacyjna, aktywna, kwalifikowana, biznesowa, przyrodnicza i wiejska (funkcjonuje tu szacunkowo 245 gospodarstw agroturystycznych), umożliwiająca zwiedzanie obszarów chronionych, obserwowanie i fotografowanie zwierząt, a także kulturowa, oferująca uczestnictwo w imprezach i wydarzeniach kulturalnych. Walory przyrodnicze obszaru są jednym z istotniejszych elementów przesądzających o atrakcyjności turystycznej tego miejsca i niejako uwarunkowały, a wręcz narzuciły kierunki rozwoju turystyki. Od nich zależą bowiem w znacznej mierze formy i rodzaje turystyki, jakie mogą być uprawiane w danym miejscu oraz długość sezonu atrakcyjnego dla turystów. **Niewątpliwie największą atrakcją obszaru objętego działaniem LGD Nasze Bieszczady są tereny należące do Bieszczadzkiego Parku Narodowego (BdPN)** chroniącego fragmenty wschodnio-karpackiej przyrody w polskiej części Bieszczadów Zachodnich. Posiada on powierzchnię 29 201,62 ha. Park ten stanowi centralną część pierwszego na świecie trójstronnego Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Karpaty Wschodnie”. Znaczną jego część zajmują lasy bukowe i bukowo-jodłowe z udziałem jawora i świerka. Bieszczadzki Park Narodowy i prawie całe wysokie Bieszczady zamieszkane są przez spore populacje niedźwiedzi i żubrów, wilków i jeleni, jastrzębi i orłów, zwierząt dawnej karpackiej puszczy. 5,2% powierzchni Parku leży na obszarze LGD. Na obszarze Parku istnieje 142 km szlaków i ścieżek dydaktycznych wyposażonych w tzw. infrastrukturę szlakową w postaci mostków i dyłowanek, schodków i poręczy, wiat i deszczochronów oraz toalet ekologicznych. W opinii turystów jest to najlepiej przygotowany do obsługi ruchu turystycznego park narodowy w Polsce. Na terenie obszaru LGD Nasze Bieszczady zlokalizowane jest znane schronisko BdPN Chatka Puchatka” na Połoninie Wetlińskiej. Ponadto na obszarze działania LGD występują:

• **Ciśniańsko-Wetliński Park Krajobrazowy** o powierzchni 50 971,50 ha chroniący walory przyrodnicze i krajobrazowe Bieszczadów Zachodnich, będący częścią Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Karpaty Wschodnie”. Teren parku to wartości przyrodnicze charakteryzujące się wysoką - sięgającą 83% lesistością.

• **Jaśliski Park Krajobrazowy** – chroni górne dorzecza Jasiołki i źródeł Wisłoka. Jest to najsłabiej spenetrowany turystycznie fragment polskich Karpat. Najwyższy szczyt to Kamień nad Jaśliskami (857 m n.p.m.). Park ochrania powtórnie zdziczałą przyrodę po wysiedleniach ludności łemkowskiej po II wojnie światowej. Lasy Parku zajmują buczyny oraz jodły, jawory i graby. Żyją tu zwierzęta drapieżne: wilki, rysie i żbiki.

W obszarze działania LGD Nasze Bieszczady wyznaczono 4 obszary Natura 2000, są to: Obszar specjalnej ochrony ptaków „Bieszczady” (kod obszaru PLC 180001) i Specjalny obszar ochrony siedlisk „Bieszczady” (kod obszaru PLC 180001): powiat leski – gminy Baligród, Cisna, powiat sanocki – gminy Komańcza, Zagórz; Specjalny obszar ochrony siedlisk „Dorzecze Górnego Sanu” (kod obszaru PLH180021): powiat leski – gminy Baligród, Lesko, powiat sanocki – gminy Komańcza, Zagórz; Obszar specjalnej ochrony ptaków „Góry Słonne” (kod obszaru PLB180003) – powiat leski (gmina Lesko).

⁷Stopień wykorzystania obiektu - wyrażony w procentach – wynika z porównania udzielonych noclegów do nominalnej liczby miejsc noclegowych

Obszar objęty Strategią Rozwoju Lokalnego posiada też liczne walory kulturowe. Są to przede wszystkim wysokiej klasy atrakcje kulturowe (liczne zabytki kultury, miejsca historyczne, tradycje folklorystyczne). **Obszar objęty LSR odgrywa ważną rolę jako miejsce docelowe i ośrodek turystyki krajowej i zagranicznej.**

Infrastruktura turystyczna

Na infrastrukturę turystyczną w obszarze działania LGD Nasze Bieszczady składają się:

– Baza noclegowa:

Wyszczególnienie	Obiekty Hotelowe ⁸	Pozostałe obiekty - razem ⁹	Liczba miejsc noclegowych łącznie
Gmina Baligród	0	8	475
Gmina Cisna	2	20	835
Gmina Komańcza	0	0	0
Gmina Lesko	5	6	546
Gmina Zagórz	1	2	63
Razem:	8	36	1919

Źródło: Dane statystyczne z publikatorów GUS, Bank danych lokalnych

– Baza gastronomiczna (bez gospodarstw agroturystycznych):

Wyszczególnienie	Baza gastronomiczna
Gmina Baligród	5
Gmina Cisna	32
Gmina Komańcza	11
Gmina Lesko	20
Gmina Zagórz	12
Razem:	80

Źródło: dane LGD Nasze Bieszczady

– Obiekty sportowo-rekreacyjne:

Gmina Baligród: 2 wyciągi narciarskie („Nosal” Bystre k/Baligrodu i przy ORW Bystre), stadion piłkarski z zapleczem szatniowo-socjalnym, basen kryty w Ośrodku „Bystre”,

Gmina Cisna: 1 wyciąg narciarski „Kalnica”, zespół boisk wielofunkcyjnych „Orlik”, 3 place zabaw,

Gmina Komańcza: plac zabaw, boisko przyszkolne,

Gmina Lesko: 2 zespoły boisk wielofunkcyjnych „Orlik”, Kompleks sportowo-rekreacyjny w Lesku z Basenem Aquarius, stadion piłkarski z zapleczem szatniowo-socjalnym,

Gmina Zagórz: skocznia narciarska, zewnętrzna siłownia na wolnym powietrzu, boiska przyszkolne.

Na terenie działania LGD Nasze Bieszczady prężnie działają również kluby lotnicze: Aeroklub Bieszczadzki w Lesku oraz Aeroklub Politechniki Rzeszowskiej w Bezmiechowej. Z wyjątkiem Gminy Zagórz we wszystkich pozostałych działają centra informacji turystycznej, które na bieżąco udzielają informacji o atrakcjach turystycznych, bazie noclegowej i gastronomicznej.

Dostępność komunikacyjna

Obszar LGD Nasze Bieszczady położony nieopodal ciągu istniejących bądź potencjalnych korytarzy transportowych o zasięgu transeuropejskim. Około 70 km od północnych granic obszaru znajduje się lotnisko Rzeszów-Jasionka, posiadające położenie strategiczne dla rozwoju ruchu lotniczego we wschodniej części kraju. W podobnej odległości zlokalizowana jest przylegająca do lotniska autostrada A 4, łącząca m.in. Niemcy, Wrocław, Kraków, Tarnów, Rzeszów oraz przejście graniczne z Ukrainą Korczowa - 39 Krakowiec. Droga ta jest główną arterią komunikacyjną województwa podkarpackiego. Sieć drogową na obszarze LGD stanowią drogi wojewódzkie, powiatowe i gminne. Drogi powiatowe w większości posiadają nawierzchnię bitumiczną. Na drogach tych w wielu miejscach obserwuje się uszkodzenia nawierzchni w postaci przełomów, głównie spowodowane ruchem pojazdów ciężarowych o masie nie dostosowanej do wytrzymałości tych dróg. Sieć dróg powiatowych zapewnia dobre połączenie z wszystkimi sąsiednimi powiatami. Przepustowość tych dróg jest jednak znacznie ograniczona. Szybki rozwój motoryzacji, a tym samym wzmożony ruch samochodów, zarówno osobowych, jak i ciężarowych na tych drogach spowodował, iż drogi powiatowe nie spełniają obecnych wymagań. **Stan dróg stanowi jedną z podstawowych barier rozwoju regionu. Brak jest głównych arterii drogowych, które zdecydowanie wpłynęłyby na polepszenie jakości podróżowania obszarze LSR. Poważne utrudnienie komunikacyjne stanowi również brak dostatecznej liczby mostów i przepustów na lokalnych rzekach.** Na obszarze LGD występuje również trakcja kolejowa, przebiegająca przez miejscowości takie jak: Łupków, Komańcza, Zagórz, Lesko – łącząca je z przejściami granicznymi ze Słowacją i Ukrainą jak i ważniejszymi

⁸Hotele, motele, pensjonaty i pozostałe obiekty hotelowe

⁹Domy wycieczkowe, schroniska, schroniska młodzieżowe, szkolne schroniska młodzieżowe, ośrodki wczasowe, ośrodki kolonijne, ośrodki szkoleniowo-wypoczynkowe, domy pracy twórczej, zespoły domków turystycznych, kempingi, pola biwakowe, hostele, zakłady uzdrowiskowe, pokoje gościnne/ kwatery prywatne, kwatery agroturystyczne, pozostałe turystyczne obiekty noclegowe

aglomeracjami województwa oraz kraju. W sieć kolejową włączyć należy również Bieszczadzką Kolejkę Wąskotorową¹⁰.

Dodatkowym atutem dla rozwoju turystyki na analizowanym obszarze jest czyste środowisko naturalne, w małym stopniu narażone na zanieczyszczenia przemysłowe, odpady komunalne czy zanieczyszczenia powietrza. Zjawisko to podyktowane jest niewielkim uprzemysłowieniem obszaru. Wszelkie odpady wytwarzane są głównie w gospodarstwach domowych. Niewielka jest także ilość odpadów uciążliwych dla środowiska, a te już wytworzone są we właściwy sposób zagospodarowywane (100% zebranych odpadów komunalnych zdeponowanych jest na składowiskach). Na obszarze LSR istnieje 10 oczyszczalni, w tym 7 biologicznych (5 w Gminie Komańcza, po 1 w Gminie Cisna i Zagórz) oraz 3 oczyszczalnie z podwyższonym usuwaniem miogenów (w Gminach Cisna, Lesko, Komańcza). Na analizowanym terenie nie znajduje się żadna oczyszczalnia mechaniczna.

Reasumując, pomimo osiągnięcia pewnego już stopnia rozwoju turystyki na obszarze LGD Nasze Bieszczady możliwości jej dalszego rozwoju są nadal bardzo duże. Należy więc podejmować działania zmierzające do zrównoważonego i pełnego wykorzystania potencjału obszaru dla zdynamizowania jej rozwoju i uczynienia z turystyki najważniejszego czynnika rozwoju obszaru. Należy wzbogacić ofertę dostępnych form turystyki i kształtować świadomość turystów aby ich pobyt nie naruszał wartości towarzyszących zrównoważonemu rozwojowi. Należy też podejmować działania zmierzające do zachowania piękna i unikalności otaczającego krajobrazu oraz prowadzić szeroko zakrojoną promocję walorów przyrodniczych tego obszaru. Podniesienie atrakcyjności turystycznej obszaru jest możliwe poprzez budowę szlaków turystycznych, tras edukacyjno-przyrodniczych oraz ścieżek rowerowych.

3.10 Opis produktów lokalnych, tradycyjnych i regionalnych podkreślających specyfikę danego obszaru

Najważniejsze produkty lokalne związane są z turystyką, która jest motorem rozwojowym obszaru objętego działaniem Lokalnej Grupy Działania Nasze Bieszczady. Obszar ten wyróżnia również kultywowana na tym terenie tradycja wytwarzania lokalnych produktów. W ostatnich latach obserwuje się wzrost zainteresowania ze strony mieszkańców analizowanych gmin, popularyzacją lokalnych produktów – będących wyróżnikiem ich regionu. Dla większości mieszkańców Bieszczadów produkty te stały się źródłem dochodów. Wśród produktów lokalnych wyróżnić można następujące kategorie: artystyczna obróbka drewna, malarstwo i rękodzieło: wikliniarstwo, bibułkarstwo czy hafciarstwo. Charakterystyczne dla analizowanego obszaru jest także bartnictwo a co się z tym wiąże produkcją miodów oraz jego pochodnych tj. produktów leczniczych na bazie propolisu oraz świec. Kontynuowana jak tradycja wypalania węgla drzewnego. Do produktów tradycyjnych charakterystycznych dla obszaru LGD Nasze Bieszczady należą również produkty kulinarne wyróżniające region, ściśle związane i wytwarzane tylko na tym obszarze m.in. takie jak plaskanka serowa, ser solony z beczki, łewesz, maczanka, haluszki, żur owsiany, mastywo, kule ziemniaczane czy zalewajka. Wykaz produktów turystycznych, czyli tych obiektów, wydarzeń i usług, które zapewniają regionowi rozpoznawalność, są jednoznacznie kojarzone z obszarem, na którym działa LGD Nasze Bieszczady i przyciągają uwagę turystów. Produkty lokalne są promowane i sprzedawane na cyklicznych imprezach kulturalnych organizowanych w regionie, a przede wszystkim na Targach Rzemiosła i Przedsiębiorczości - Agrobieszczady. Ponadto są dostępne u lokalnych twórców, a także w sklepach pamiątkarskich. Lokalni twórcy ludowi chętnie prezentują warsztaty, w których powstają ich prace. Produkty lokalne są również promowane na stronach internetowych gmin i samych twórców.

3.11 Charakterystyka rolnictwa i rynku rolnego

Rolnictwo, które stanowi podstawę egzystencji miejscowej ludności charakteryzuje się typowym dla Podkarpacia dużym rozdrobnieniem. Według powszechnego spisu rolnego (2010 rok) na badanym obszarze znajduje się 5130 gospodarstw rolnych w tym 2112 do 1 ha (41% ogółu gospodarstw). Średnia powierzchnia gospodarstwa na terenie objętym działaniem LGD Nasze Bieszczady wynosi 7,36ha. Zdecydowana większość użytków rolnych znajduje się we władaniu właścicieli prywatnych (99,8%).

Użytki rolne zajmują 19% terenu objętego LSR. Podstawowym problem obszaru jest niska jakość gleb - głównie IV i V klasy bonitacyjnej, rozdrobnienie gospodarstw, rozdrobnienie hodowli zwierzęcej, brak rynków zbytu spowodowanych przede wszystkim utratą eksportowego rynku wschodniego, krótki okres wegetacji roślin. **Podobnie, jak w całym kraju, na analizowanym obszarze rolnictwo przeżywa regres (niska opłacalność produkcji rolniczej).**

Dla wielu osób gospodarstwo rolne jest dodatkowym źródłem utrzymania. Dochody z rolnictwa stanowią źródło utrzymania dla 86% gospodarstw rolnych. Produkcja rolnicza w zdecydowanej większości gospodarstw ma charakter wszechstronny bez określonego kierunku specjalizacji. Dominującymi uprawami są zboża oraz rośliny okopowe – głównie ziemniaki a w produkcji zwierzęcej chów drobiu, bydła, trzody chlewnej i koni. Przeważającą część wytworzonych płodów rolnych rolnicy przeznaczają na własne potrzeby, niewielką część na sprzedaż. Efektem tego jest brak dużej sieci punktów skupu produktów rolnych i innych. Kierunkiem dominującym w większości gospodarstw jest produkcja roślinna, która ma jednak charakter wielokierunkowy i nie wyspecjalizowany z przewagą upraw roślin mało pracochłonnych, tj. zbóż i okopowych. Wśród upraw zbożowych przeważa pszenica ozima, mieszanki zbożowe ozime i pszenżyto ozime mniejszy udział ma owies, żyto i jęczmień. Dominacja gruntów rolnych i leśnych odgrywa

¹⁰j.w.

ważną rolę gospodarczą i środowiskową, kształtując charakter krajobrazu, a obszary leśne stanowią także ważny czynnik kreowania zachowań społecznych, poprzez ich funkcję rekreacyjną.

Tabela 5. Charakterystyka rolnictwa i rynku rolnego w obszarze LSR

Wyszczególnienie	Liczba gospodarstw rolnych	Liczba gospodarstw domowych z dochodami z rolnictwa	Średnia powierzchnia gospodarstw w ha
Gmina Baligród	553	483	8,49
Gmina Cisna	260	162	7,41
Gmina Komańcza	686	622	14,40
Gmina Lesko	1358	1224	3,94
Gmina Zagórz	2273	1951	2,58
Razem:	5130	4442	7,36

Źródło: Powszechny Spis Rolny 2010

W ostatnich latach w województwie podkarpackim, jak i w całej Polsce, zauważalny jest wzrost konsumpcji zdrowej i bezpiecznej żywności. Rolnictwo ekologiczne stanowi więc prężnie rozwijający się model gospodarowania w produkcji rolniczej. Gospodynie z obszaru działania LGD Nasze Bieszczady na własne potrzeby wykonują przetwory, które również sprzedają turystom. Tutejsi rolnicy unowocześniają swoje gospodarstwa poprzez zakup środków trwałych oraz modernizację budynków gospodarczych.

Szansą dla obszaru jest tworzenie i rozwój inkubatorów przetwórstwa lokalnego tj. infrastruktury służącej przetwarzaniu produktów rolnych w celu udostępnianie jej lokalnym producentom.

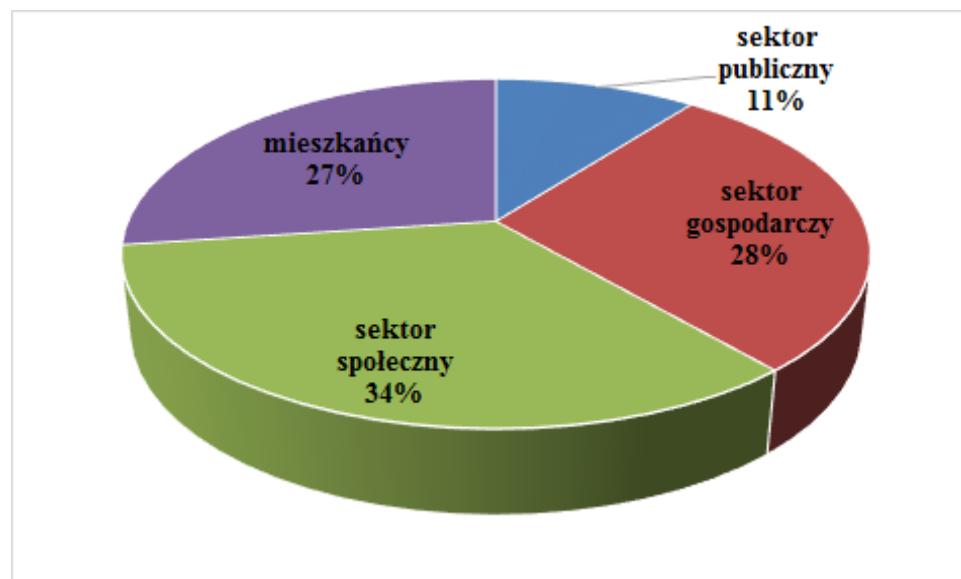
4 Analiza SWOT

Przedstawiona poniżej analiza SWOT jest efektem prac społeczności lokalnej, która uczestniczyła w konsultacjach społecznych jakie miały miejsce we wszystkich Gminach obszaru objętego LSR tj.:

Spotkania w Gminie Baligród	Spotkania w Gminie Cisna	Spotkania w Gminie Komańcza	Spotkania w Gminie Lesko	Spotkania w Gminie Zagórz
03.09.2015r. Liczba uczestników: 23	22.09.2015r. Liczba uczestników: 27	17.09.2015r. Liczba uczestników: 8	08.09.2015r. Liczba uczestników: 22	04.09.2015r. Liczba uczestników: 30
10.09.2015r. Liczba uczestników: 13	29.09.2015r. Liczba uczestników: 15	24.09.2015r. Liczba uczestników: 8	15.09.2015r. Liczba uczestników: 15	11.09.2015r. Liczba uczestników: 12

Uczestnicy konsultacji społecznych (łącznie 173 osoby) w trakcie prac identyfikowali czynniki rozwojowe – analiza SWOT rekomendacje wypracowywanych celów. Przyjmowanie uwagi rekomendacji zgłaszanych w trakcie realizowanych spotkań było poprzedzone przedstawieniem ww., dyskusją i przy akceptacji uczestników poszczególnych spotkań uwzględniane w zapisach jakie znalazły się w analizie. Opracowując analizę SWOT, uwzględniano specyfikę obszaru jak również specyficzne uwarunkowania lokalne występujące w tzw. mikroskali np. charakterystyczne dla wsi, miejscowości, gminy.

Uczestnicy konsultacji społecznych - analizy SWOT reprezentowali następujące sektory:

Analiza SWOT była też przedmiotem badań ankietowych, w których wzięli udział respondenci z wszystkich gmin tworzących obszar działania LGD Nasze Bieszczady. Mieszkańcy Gminy Zagórz stanowili 26 % wszystkich respondentów, Gminy Cisna – 23 %, Gminy Lesko również 23%, Gminy Baligród – 19%, a Gminy Komańcza – 9%. Uzyskane wyniki, które wykorzystano do analizy mocnych i słabych stron Obszaru LSR, a także szans i zagrożeń prezentują poniżej zamieszczone wykresy.

Mocne strony	Odniesienie do diagnozy	Słabe strony	Odniesienie do diagnozy
Dogodne uwarunkowania przyrodnicze i ekologiczne sprzyjające rozwojowi agroturystyki i turystyki wiejskiej oraz rekreacji.	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności Punkt: 3.2.: Charakterystyka gospodarki/przedsiębiorczości Punkt: 3.9.: Charakterystyka obszarów atrakcyjnych turystycznie oraz wskazanie potencjału dla rozwoju turystyki.	Niekorzystna struktura ludności obszaru LGD Nasze Bieszczady, ujemne saldo migracji	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności.
Lokalizacja obszaru działania LGD Nasze Bieszczady w granicach Bieszczadzkiego Parku Narodowego, Ciśniańsko-Wetlińskiego Parku Krajobrazowego, Jaślickiego Parku Krajobrazowego oraz 4 obszarów Natura 2000, czyste środowisko.	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności Punkt: 3.9.: Charakterystyka obszarów atrakcyjnych turystycznie oraz wskazanie potencjału dla rozwoju turystyki.	Niekorzystny trend zmniejszania się w populacji mieszkańców obszaru LGD Nasze Bieszczady osób w wieku przedprodukcyjnym na rzecz osób w wieku poprodukcyjnym.	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności.
Wysoki stopień spójności obszaru LGD Nasze Bieszczady zarówno pod względem przyrodniczym, historycznym, kulturowym oraz ekonomicznym.	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności Punkt: 3.6.: Wykazanie wewnętrznej spójności obszaru LSR (innej niż spójność przestrzenna).	Wysoki udział (ok. 52%) i tendencja wzrostowa w grupie osób długotrwale bezrobotnych na tle ogółu bezrobotnych na obszarze LGD.	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności. Punkt: 3.1.: Określenie grup szczególnie istotnych z punktu widzenia realizacji LSR oraz problemów odnoszących się do tych grup.
Liczne zrzeszenia mieszkańców: sportowe, ludowe i folklorystyczne integrujące społeczeństwo i promujące sport, edukację, kulturę, folklor i tradycję.	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności Punkt: 3.4.: Przedstawienie działalności sektora społecznego, w tym integracja/rozwój społeczeństwa obywatelskiego.	Słaba oferta spędzania czasu wolnego dla młodzieży i osób starszych na terenie LGD.	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności. Punkt: 3.1.: Określenie grup szczególnie istotnych z punktu widzenia realizacji LSR oraz problemów odnoszących się do tych grup.
Bogate zasoby kultury materialnej i niematerialnej w postaci: tradycji, obrzędów, obyczajów, legend, nazw miejsc i miejscowości.	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności Punkt: 3.6.: Wykazanie wewnętrznej spójności obszaru LSR (innej niż spójność przestrzenna).	Brak na obszarze LGD firm, które realizują przedsięwzięcia innowacyjne.	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności Punkt: 3.2.: Charakterystyka gospodarki/przedsiębiorczości.
Kultywowanie na obszarze działania LGD tradycji wytwarzania lokalnych produktów.	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności Punkt: 3.10.: Opis produktów lokalnych, tradycyjnych i regionalnych podkreślających specyfikę danego obszaru.	Brak na obszarze LGD podmiotów ekonomii społecznej związanych z integracją społeczną.	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności Punkt: 3.2.: Charakterystyka gospodarki/przedsiębiorczości.
Rosnąca przedsiębiorczości mieszkańców obszaru LGD Nasze Bieszczady	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności Punkt: 3.2.: Charakterystyka gospodarki/przedsiębiorczości	Wysoka stopa bezrobocia na obszarze LGD (12,8%), wyższa niż w województwie.	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności Punkt: 3.3.: Opis rynku pracy

W ogólnej strukturze ludności zachowana jest równowaga płciowa.	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności.	Zbyt mała liczba przedsięwzięć integrujących społeczność lokalną, ich i niski poziom, co w jakimś stopniu rzutuje na niską jakość form aktywności ośrodkach wiejskich regionu.	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności Punkt: 3.4.: Przedstawienie działalności sektora społecznego, w tym integracja/rozwój społeczeństwa obywatelskiego.
Istniejące na obszarze działania LGD zasoby naturalne.	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności Punkt: 3.2.: Charakterystyka gospodarki/przedsiębiorczości.	Istniejący na obszarze LGD problem ubóstwa (skala 10%) i wykluczenia społecznego.	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności Punkt: 3.5.: Wskazanie problemów społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem problemów ubóstwa i wykluczenia społecznego oraz skali tych zjawisk.
		Duże braki w wyposażeniu obszaru objętego działaniem LGD Nasze Bieszczady w infrastrukturę zarówno wodociągową, kanalizacyjną jak i gazową.	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności Punkt: 3.5.: Wskazanie problemów społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem problemów ubóstwa i wykluczenia społecznego oraz skali tych zjawisk.
		Pogarszająca się infrastruktura w zakresie dóbr kultury na analizowanym obszarze.	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności Punkt: 3.5.: Wskazanie problemów społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem problemów ubóstwa i wykluczenia społecznego oraz skali tych zjawisk.
		Regres w zakresie oferty muzealnej.	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności Punkt: 3.5.: Wskazanie problemów społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem problemów ubóstwa i wykluczenia społecznego oraz skali tych zjawisk.
Szanse	Odniesienie do diagnozy	Zagrożenia	Odniesienie do diagnozy
Wykorzystanie potencjału przyrodniczo-historycznego i społecznego obszaru LGD.	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności Punkt: 3.9.: Charakterystyka obszarów atrakcyjnych turystycznie oraz wskazanie potencjału dla rozwoju turystyki.	Prognozowany spadek ludności w Polsce do 2050 i starzenie się społeczeństwa.	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności.

Zachowanie i promocja dziedzictwa lokalnego.	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności Punkt: 3.8.: Opis dziedzictwa kulturowego/zabytków.	Emigracja ludzi młodych i wykształconych.	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności.
Rozwój ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej lub kulturalnej.	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności Punkt: 3.9.: Charakterystyka obszarów atrakcyjnych turystycznie oraz wskazanie potencjału dla rozwoju turystyki.	Wzrost liczby rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym (znajdujących się w sytuacji kryzysowej).	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności Punkt: 3.5.: Wskazanie problemów społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem problemów ubóstwa i wykluczenia społecznego oraz skali tych zjawisk.
Rosnące zapotrzebowanie na usługi turystyczne - wzrastające zainteresowanie turystyką weekendową, aktywną, moda na Polskę (wzrost zainteresowania turystów Polską).	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności Punkt: 3.9.: Charakterystyka obszarów atrakcyjnych turystycznie oraz wskazanie potencjału dla rozwoju turystyki.	Skomplikowane procedury pozyskiwania środków z funduszy unijnych.	Zgłoszono podczas otwartych spotkań konsultacyjnych.
Rozwój infrastruktury drogowej.	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności Punkt: 3.9.: Charakterystyka obszarów atrakcyjnych turystycznie oraz wskazanie potencjału dla rozwoju turystyki.	Priorytety finansowe polityki unijnej nie zawsze odpowiadają potrzebom lokalnym	Zgłoszono podczas otwartych spotkań konsultacyjnych.
Wzrastające zainteresowania konsumentów zakupem „lokalnej” żywności.	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności. Punkt: 3.11.: Charakterystyka rolnictwa i rynku rolnego.	Kontynuacja trendu – pasywnych postaw społeczeństwa.	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności Punkt: 3.4.: Przedstawienie działalności sektora społecznego, w tym integracja/rozwój społeczeństwa obywatelskiego.
Możliwość pozyskiwania środków inwestycyjnych z UE.	Zgłoszono podczas otwartych spotkań konsultacyjnych.	Niska opłacalność produkcji rolniczej.	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności. Punkt: 3.11.: Charakterystyka rolnictwa i rynku rolnego.
Zacieśnienie współpracy pomiędzy lokalnymi samorządami w ramach LGD.	Zgłoszono podczas otwartych spotkań konsultacyjnych.	Negatywne postrzeganie ochrony obszarów cennych przyrodniczo wynikające z przekonania, że ogranicza to rozwój.	Zgłoszono podczas otwartych spotkań konsultacyjnych.
Wzmocnienie kapitału społecznego.	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności Punkt: 3.4.: Przedstawienie działalności sektora społecznego, w	Rosnący poziom zadłużenia lokalnych samorządów (brak środków na wkład własny do projektów).	Zgłoszono podczas otwartych spotkań konsultacyjnych.

	tym integracja/rozwój społeczeństwa obywatelskiego.		
Zakładanie działalności gospodarczej i rozwój przedsiębiorczości.	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności Punkt: 3.2.: Charakterystyka gospodarki/przedsiębiorczości	Konieczność konkurowania z obszarami i większej atrakcyjności inwestycyjnej.	Zgłoszono podczas otwartych spotkań konsultacyjnych.
Dywersyfikacja źródeł dochodu, w tym tworzenie i rozwój inkubatorów przetwórstwa lokalnego tj. infrastruktury służącej przetwarzaniu produktów rolnych w celu udostępnianie jej lokalnym producentom.	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności. Punkt: 3.11.: Charakterystyka rolnictwa i rynku rolnego. Raport z badań ankietowych.	Biurokracja hamująca rozwój gospodarczy społecznych oraz inicjatyw	Zgłoszono podczas otwartych spotkań konsultacyjnych.
Podnoszenie kompetencji osób w powiązaniu z zakładaniem działalności gospodarczej.	Rozdział 3: Diagnoza - opis obszaru i ludności Punkt: 3.2.: Charakterystyka gospodarki/przedsiębiorczości		
Podnoszenie wiedzy społecznej w zakresie ochrony środowiska.	Zgłoszono podczas otwartych spotkań konsultacyjnych.		

5 Cele i wskaźniki

Cele i wskaźniki jakie są charakterystyczne dla obszaru i przyjęte w LSR są efektem zastosowania metody czterech kroków tj.:

- zebranie informacji o potrzebach (problemach) mieszkańców obszaru;
- analiza zebranego w trybie konsultacji materiału, konfrontacja z diagnozą obszaru oraz analizą SWOT, uwzględnienie zebranych w trakcie konsultacji społecznych informacji przy definiowaniu celów ogólnych, celów szczegółowych i przedsięwzięć;
- uzupełnienie diagnozy obszaru i analizy SWOT po konsultacjach ze społecznością lokalną na podstawie zgłaszanych uwag,
- wyznaczenie w trakcie realizowanych konsultacji celów ogólnych, celów szczegółowych i przedsięwzięć oraz wskaźników produktu, rezultatu i oddziaływania.

Efektom tak zastosowanego podejścia są wypracowane cele, przedsięwzięcia i wskaźniki. Uznano, iż najbardziej adekwatne do problemów i specyfiki obszaru tym samym oczekiwań społecznych, są następujące cele zaprezentowane na schemacie obok.

Tak sformułowane cele ogólne stanowiły podstawę do wypracowania wg. powyższej metodologii celów powiązanych tj. szczegółowych, przypisanych do każdego z celów ogólnych i w dalszej konsekwencji poszczególnych przedsięwzięć. Poprzez realizację przyjętych do realizacji celów, LSR będzie sprzyjać osiągnięciu celów przekrojowych PROW 2014-2020 tj. ochrona środowiska, przeciwdziałanie zmianom klimatu oraz innowacyjności.

Cel ogólny 0 został wydzielony dla działań realizowanych przez biuro LGD.

1.0	Cel ogólny	Poprawa jakości życia mieszkańców obszaru LGD Nasze Bieszczady				
1.1	Cele szczegółowe	Wspieranie działań sektora pozarządowego i mieszkańców na rzecz rozwoju i promocji obszaru LGD Nasze Bieszczady z wykorzystaniem zasobów przyrodniczych, historycznych i turystycznych.				
1.2		Wspieranie działań na rzecz polepszenia warunków rozwoju fizycznego, intelektualnego i emocjonalnego mieszkańców oraz poprawa dostępności usług w zakresie wsparcia dla osób wykluczonych społecznie				
1.3		Poprawa atrakcyjności, funkcjonalności i estetyki przestrzeni publicznej				
1.4		Wzrost świadomości ekologicznej mieszkańców oraz zachowane cenne elementy środowiska naturalnego				
1.5		Zachowanie wielokulturowego dziedzictwa obszaru LGD oraz pełniejsze wykorzystanie jego potencjału				
Poprawa jakości życia mieszkańców obszaru LGD Nasze Bieszczady		Wskaźnik oddziaływania dla celu ogólnego	Jednostka miary	Stan początkowy 2013 rok	Plan 2023 rok	Źródło danych/sposób pomiaru
W1.0	Oddziaływanie	Zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc	Odsetek osób (w gospodarstwach domowych) w wieku 16 lat i więcej deklarujących, że ogólnie rzecz biorąc są zadowolone ze swojego życia (wybór na skali 0-10 wartości wyższej lub równej 7).	70,7%	72%	Europejskie badanie dochodów i warunków życia (GUS)
		Wskaźnik rezultatu dla celów szczegółowych	Jednostka miary	Stan początkowy 2013 rok	Plan 2023 rok	Źródło danych/sposób pomiaru
W.1	Wspieranie działań sektora pozarządowego i mieszkańców na rzecz rozwoju i promocji obszaru LGD Nasze Bieszczady z wykorzystaniem zasobów, przyrodniczych, historycznych i turystycznych.	Liczba osób biorących udział w inicjatywach na rzecz aktywizacji i integracji społeczności lokalnych	osoby	0	270	Sprawozdania beneficjentów. Raport z monitoringu realizowanych działań.
W.2	Wspieranie działań na rzecz polepszenia warunków rozwoju fizycznego, intelektualnego i emocjonalnego mieszkańców oraz poprawa dostępności usług w zakresie wsparcia dla osób wykluczonych społecznie.	Liczba osób korzystających z obiektów infrastruktury powstałej w ramach realizacji LSR.	osoby	0	18 000	Dane własne LGD, sprawozdania beneficjentów. Raport z monitoringu realizowanych działań.

W.3	Poprawa atrakcyjności, funkcjonalności i estetyki przestrzeni publicznej	Liczba osób korzystających z nowej lub zmodernizowanej infrastruktury.	osoby	0	18 000	Dane własne LGD, sprawozdania beneficjentów. Raport z monitoringu realizowanych działań.		
W.4	Wzrost świadomości ekologicznej mieszkańców oraz zachowane cenne elementy środowiska naturalnego	Liczba osób uczestniczących w przedsięwzięciach upowszechniających wiedzę z zakresu ekologii.	osoby	0	100	Listy obecności, ankiety monitorujące.		
W.5	Zachowanie wielokulturowego dziedzictwa obszaru LGD oraz pełniejsze wykorzystanie jego potencjału	Liczba zorganizowanych wydarzeń kulturalnych i/lub wykonanych prac remontowo-konserwatorskich oraz przeprowadzonych działań.	sztuka	0	5	Sprawozdania beneficjentów, raport z monitoringu realizowanych działań, dokumentacja fotograficzna.		
Przedsięwzięcia		Grupy docelowe	Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, projekt współpracy, aktywizacja, itp.)	Wskaźniki produktu				
				Nazwa	Jednostka miary	wartość		Źródło danych/sposób pomiaru
						Początkowa 2013 rok	Końcowa 2023 rok	
1.1.1	Aktywizacja i lepsze zorganizowanie mieszkańców działających na rzecz swojej „małej ojczyzny”	organizacje pozarządowe grupy nieformalne/mieszkańcy	projekt grantowy	Liczba zrealizowanych działań	Szt.	0	5	Sprawozdania beneficjentów, raport z monitoringu realizowanych działań
1.1.2	Rozwijanie współpracy z innymi LGD oraz organizacjami pozarządowymi w zakresie aktywizacji mieszkańców i promocji obszaru	organizacje pozarządowe, mieszkańcy	projekt współpracy	Liczba zrealizowanych projektów	Szt.	0	1	Sprawozdania beneficjentów, raport z monitoringu realizowanych działań

1.2.1	Rozwój ogólnodostępnej infrastruktury, kulturalnej, turystycznej i rekreacyjnej	JST, organizacje pozarządowe	konkurs	Liczba obiektów ogólnodostępnej infrastruktury kulturalnej, turystycznej i rekreacyjnej objęta wsparciem	Szt.	0	7	Protokół końcowy odbioru robót, sprawozdania beneficjentów
1.2.2	Aktywizacja i wspieranie inicjatyw społecznych na rzecz rozwoju infrastruktury rekreacyjnej na obszarze LGD	JST, organizacje pozarządowe grupy nieformalne/mieszkańcy	projekt grantowy	Liczba zrealizowanych działań	Szt.	0	10	Sprawozdania beneficjentów, raport z monitoringu realizowanych działań
1.2.3	Aktywizacja i wspieranie inicjatyw społecznych na rzecz rozwoju integracji społecznej poprzez organizację zajęć rekreacyjnych z zaangażowaniem osób z grup defaworyzowanych z obszaru LGD	JST, organizacje pozarządowe grupy nieformalne/mieszkańcy	projekt grantowy	Liczba zrealizowanych działań	Szt.	0	5	Sprawozdania beneficjentów. Dokumentacja fotograficzna.
1.3.1	Poprawa estetyki miejsc publicznych – wyposażanie w małą architekturę	JST, organizacje pozarządowe	konkurs	Liczba miejsc publicznych które zostały poprawione estetycznie lub wyposażone w małą architekturę.	Szt.	0	4	Protokół końcowy odbioru robót, Sprawozdania beneficjentów
1.4.1	Realizacja inicjatyw na rzecz ochrony środowiska i przeciwdziałania zmianom klimatu – promocja działań proekologicznych	JST, organizacje pozarządowe grupy nieformalne/mieszkańcy	projekt grantowy	Liczba zrealizowanych działań	Szt.	0	5	Sprawozdania beneficjentów. Dokumentacja fotograficzna.
1.5.1	Kultywowanie lokalnych tradycji i obrzędów: wspieranie działalności lokalnych zespołów ludowych ,	organizacje pozarządowe, grupy nieformalne/mieszkańcy	projekt grantowy	Liczba zrealizowanych wydarzeń	Szt.	0	5	Sprawozdania beneficjentów. Dokumentacja fotograficzna.

	KGW, OSP w tym grup defaworyzowanych							
1.5.2	Zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń: prace remontowo-konserwatorskie, rewitalizacyjne	organizacje pozarządowe, grupy nieformalne/mieszkańcy	projekt grantowy	Liczba odnowionych obiektów.	Szt.	0	5	Protokół końcowy odbioru robót. Sprawozdania beneficjentów, Dokumentacja fotograficzna. Raport z monitoringu realizowanych działań,
1.5.3	Poprawa wyposażenia GOK-ów, świetlic, domów ludowych, siedzib i strojów regionalnych KGW, OSP, zespołów sportowych i innych grup działających na rzecz środowiska.	organizacje pozarządowe, grupy nieformalne/mieszkańcy	projekt grantowy	Liczba zrealizowanych działań	Szt.	0	10	Sprawozdania beneficjentów. Dokumentacja fotograficzna. Raport z monitoringu realizowanych działań
2.0	Cel ogólny	Wzrost potencjału gospodarczego obszaru LGD Nasze Bieszczady						
2.1	Cele szczegółowe	Poprawa sytuacji materialnej mieszkańców						
2.2		Wzrost konkurencyjności i innowacyjności sektora mikro, MSP						
2.3		Wzrost przedsiębiorczości i aktywności mieszkańców na rzecz samozatrudnienia						
2.4		Wzrost atrakcyjności turystycznej obszaru LGD, poprzez wsparcie przedsiębiorstw sektora turystycznego oraz działań prowadzonych przez sektor społeczny i publiczny						
Wzrost potencjału gospodarczego obszaru LGD Nasze Bieszczady		Wskaźnik oddziaływania dla celu ogólnego	Jednostka miary	Stan początkowy 2013 rok	Plan 2023 rok	Źródło danych/sposób pomiaru		
W2.0	Oddziaływanie	Dochód podatkowy gminy na 1 mieszkańca na obszarze LSR (średni dla gmin LGD)	zł	1 273,79	1 401, 17	GUS		
		Wskaźnik rezultatu dla celów szczegółowych	Jednostka miary	Stan początkowy 2013 rok	Plan 2023 rok	Źródło danych/sposób pomiaru		
W2.1	Poprawa sytuacji materialnej mieszkańców	Stopa bezrobocia (średnia dla gmin obszaru LGD)	Udział osób bezrobotnych (ogółem lub danej grupy) w liczbie aktywnych zawodowo %	12,8	11,4	Dane PUP Lesko		
W2.2	Wzrost konkurencyjności i innowacyjności sektora mikro, MŚP	Liczba podmiotów gospodarczych objętych wsparciem udzielonym przez LGD	szt.	1	4	Dane własne, LGD, Sprawozdania beneficjentów		

W2.3	Wzrost przedsiębiorczości i aktywności mieszkańców na rzecz samozatrudnienia	Liczba utworzonych miejsc pracy z udziałem wsparcia ze środków LGD		szt.	1	3	Dane własne LGD, Sprawozdania beneficjentów.	
W2.4	Wzrost atrakcyjności turystycznej obszaru LGD, poprzez wsparcie przedsiębiorstw sektora turystycznego oraz działań prowadzonych przez sektor społeczny i publiczny	Liczba osób korzystających z usług i atrakcji turystycznych wspartych w ramach LGD		osoba	5 000	8 000	Dane własne. Sprawozdania beneficjentów.	
Przedsięwzięcia		Grupy docelowe	Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, projekt współpracy, aktywizacja, itp.)	Wskaźniki produktu				
				Nazwa	Jednostka miary	wartość		Źródło danych/sposób pomiaru
						Początkowa 2013 rok	Końcowa 2023 rok	
2.1.1	Bezpośrednie dotacje inwestycyjne dla nowo powstających mikroprzedsiębiorstw tworzonych przez grupy defaworyzowane	Mieszkańcy z grupy defaworyzowanej obszaru LGD Nasze Bieszczady	konkurs	Liczba utworzonych miejsc pracy	sztuka	0	15	Dokumentacja z udzielonych usług doradczych i informacyjnych, Sprawozdania beneficjentów. Raport z monitoringu realizowanych działań.
2.2.1	Dotacje inwestycyjne dla istniejących przedsiębiorstw wdrażających projekty innowacyjne, oferujących produkty lokalne oraz tworzących nowe miejsca pracy	mikro i mali przedsiębiorcy z obszaru LGD Nasze Bieszczady	konkurs	Liczba utworzonych miejsc pracy	sztuka	0	3	Dokumentacja z udzielonych usług doradczych i informacyjnych, Sprawozdania beneficjentów. Raport z monitoringu realizowanych działań.

2.3.1	Dotacje inwestycyjne dla osób chcących dywersyfikować źródła dochodu	Mieszkańcy z obszaru LGD Nasze Bieszczady	konkurs	Liczba utworzonych miejsc pracy	sztuka	0	2	Dokumentacja z udzielonych usług doradczych i informacyjnych. Sprawozdania beneficjentów. Raport z monitoringu realizowanych działań.
2.4.1	Dotacje inwestycyjne związane z poprawą lub rozwojem branży około turystycznej	mikro i mali przedsiębiorcy, mieszkańcy	konkurs	Liczba utworzonych miejsc pracy	szt.	0	2	Dokumentacja z udzielonych usług doradczych i informacyjnych. Sprawozdania beneficjentów. Raport z monitoringu realizowanych działań.
2.4.2	Wspieranie inicjatyw społecznych na rzecz rozwoju i poprawy atrakcyjności turystycznej obszaru LGD.	JST, organizacje pozarządowe, grupy nieformalne/mieszkańcy	projekt grantowy	Liczba zrealizowanych działań	szt.	0	15	Sprawozdania beneficjentów. Dokumentacja fotograficzna. Raport z monitoringu realizowanych działań.

Cele i wskaźniki związane z kosztami bieżącymi i aktywizacją.

0.0	Cel ogólny	Zapewnienie wsparcia dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER realizowanego za pośrednictwem Strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność (LSR).				
0.1	Cele szczegółowe	Realizacja działań na rzecz wsparcia administracyjnego umożliwiającego wdrożenie LSR;				
Wskaźniki oddziaływania dla celu ogólnego			Jednostka miary	Stan początkowy 2016 rok	Plan na 2022 rok	Źródło danych
W0.0	Osiągnięcie założeń przyjętych w ramach Lokalnej Strategii Rozwoju.	wskaźniki LSR		0	100%	Raport z badań własnych i raportu ewaluacji LSR
Wskaźniki rezultatu dla celów szczegółowych			Jednostka miary	Stan początkowy 2016 rok	Plan na 2022 rok	Źródło danych

W0.1	Liczba beneficjentów którzy otrzymali wsparcie po uprzednim udzieleniu im indywidualnego doradztwa w zakresie ubiegania się o wsparcie na realizację LSR, świadczonego w biurze LGD.	Szt.	0	21	Sprawozdania beneficjentów operacji, ankiety, monitoring realizowanych działań w ramach LSR			
W0.2	Liczba osób uczestniczących w spotkaniach informacyjno –konsultacyjnych.	Os.	0	300	Monitoring realizowanych działań biura LGD, listy obecności,.			
W0.3	Liczba osób zadowolonych ze spotkań przeprowadzonych przez LGD.	Os.	0	150	Ankiety beneficjentów, monitoring realizowanych działań biura LGD			
Przedsięwzięcia		Grupy docelowe	Sposób realizacji	Wskaźniki produktu				
				Nazwa	Jednostka miary	Wartość		Źródło danych / sposób pomiaru
						początkowa 2016 rok	końcowa 2022 rok	
0.1.1	Działalność biura LGD ¹¹	Wszyscy beneficjenci LSR	Koszty bieżące	Liczba podmiotów, którym Udzielono indywidualnego doradztwa	Szt.	0	300	Rejestr udzielonego doradztwa potwierdzające realizację doradztwa, sprawozdania z monitoringu biura LGD,
0.2.1	Prowadzenie działań animacyjnych na rzecz zapewnienia sprawnego wdrożenia LSR	Wszyscy beneficjenci LSR	Animacja	Liczba spotkań informacyjno-konsultacyjnych LGD z mieszkańcami	Szt.	0	50	Listy obecności, dokumentacja towarzysząca (zdjęcia, plakaty, printscreeny), sprawozdania z monitoringu biura LGD.

¹¹W ramach przedsięwzięcia związanego z działaniami prowadzonymi przez biuro nastąpi: zorganizowanie biura czynnego 5 dni w tygodniu, zapewnienie niezbędnego wyposażenia jakim jest podstawowy sprzęt biurowy i media (komputer, drukarka, telefon, faks, dostęp do Internetu). Zapewnione zostanie średniomiesięczne zatrudnienie w przeliczeniu na pełny etat: 3. Prowadzona będzie strona internetowa LGD. W ramach działalności biura nastąpi realizacja planu komunikacji przedstawionego w zał. do LSR tj. planie komunikacji.

6 Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru

Wszystkie procedury i kryteria wyboru operacji zostały opracowane na podstawie doświadczeń z wdrażania lokalnej strategii rozwoju w okresie programowania 2007-2013 i z wykorzystaniem metod partycypacji społecznej.

6.1 Ogólna charakterystyka przyjętych rozwiązań formalno-instytucjonalnych ze związną informacją wskazującą sposób powstawania procedur, ich kluczowe cele i założenia

Procedury określają sposób postępowania dla operacji w ramach operacji indywidualnych, projektów grantowych. Procedury opracowane zostały dla jasności i przejrzystości procesu wyboru operacji do dofinansowania oraz sprawnej i skutecznej realizacji LSR. Rada oceniając wnioski o dofinansowanie otrzyma narzędzie, za pomocą którego w sposób prosty, jasny i nie budzący wątpliwości, nastąpi ta ocena. Dzięki określeniu procedur oraz kryteriów wyboru możliwy będzie wybór operacji, a co za tym idzie, osiągnięte zostaną cele oraz wskaźniki określone w LSR. Praca Rady zostanie tak zorganizowana, aby proces oceny odbywał się możliwie szybko, co spowoduje skrócenie czasu od dnia złożenia wniosku do podpisania umowy o pomoc. W ramach danego naboru kryteria wyboru są jednakowe dla wszystkich złożonych wniosków.

Realizacja celów zawartych w LSR na lata 2014-2020 przewiduje działania dotyczące następujących typów operacji:

- operacje realizowane indywidualnie w ramach wniosków składanych przez beneficjentów innych niż LGD i wybieranych przez organ decyzyjny, a następnie przedkładanych do weryfikacji do SW,
- projekty grantowe,
- projekty współpracy (w tym projekt międzynarodowy oraz projekt krajowy).

Wykaz kwot wsparcia i intensywności pomocy przyznawanej dla poszczególnych operacji znajduje się na końcu rozdziału.

Uregulowania sposobu wyboru i oceny operacji, a także stosowanych podczas tego procesu kryteriów, opracowane zostały odrębnie dla każdego typu operacji przewidzianych w dokumencie Strategii. W trakcie opracowywania rozwiązań formalnych dbano przede wszystkim o zgodność zapisów z przepisami obowiązującymi dla RLKS, a także dopasowanie ich do specyfiki obszaru objętego LSR (co w szczególności ujęte zostało w sposobie sformułowania kryteriów). Przyjęte rozwiązania formalno-instytucjonalne zostały skonstruowane w taki sposób, aby umożliwiły sprawny i transparentny wybór operacji w oparciu o ustalenia poczynione podczas definiowania problemów, przedsięwzięć, celów i wskaźników.

Procedura przyjmowania wniosków

Najważniejsze założenia poszczególnych rozwiązań przedstawione zostały z zachowaniem podziału na typ przewidzianej operacji:

1. Operacje realizowane indywidualnie w ramach wniosków składanych przez beneficjentów innych niż LGD

W Procedurze oceny i wyboru operacji w ramach poddziałania „Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność” objętego PROW 2014-2020 na operacje realizowane przez podmioty inne niż LGD:

• określono sposób organizacji naborów wniosków: wskazano i opisano sposób ustalania terminu oraz podawania do publicznej wiadomości ogłoszenia o naborze, a także informacje dotyczące terminu i zakresu tematycznego operacji, kryteriów wyboru operacji, minimalną liczbę punktów, będącą warunkiem wyboru operacji, jak również informację o sposobie udostępnienia procedur naboru).	• Projekt ogłoszenia o naborze przygotowywany jest przez Zarząd stowarzyszenia LGD Nasze Bieszczady, • Wszystkie dokumenty dotyczące sposobu organizacji naboru wniosków dostępne są w Biurze LGD.
• określono zasady oraz sposób składania i wycofywania wniosków, • określono zasady oraz sposób rejestrowania wniosków	• Wniosek składany jest w Biurze LGD, • Wycofanie wniosku odbywa się przez złożenie pisma w Biurze LGD.
• szczegółowo określono zasady podejmowania decyzji w sprawie wyboru operacji, w tym:	
– termin, zasady i sposób dokonywania wstępnej weryfikacji wniosków	• Wstępnej weryfikacji wniosków dokonuje Biuro LGD
– zasady oraz sposób wyłączenia członków organu decyzyjnego z oceny i wyboru operacji	• Po dokonaniu weryfikacji wstępnej członkowie Rady składają deklarację o bezstronności i poufności.

– określono termin, zasady i sposób dokonywania oceny i wyboru operacji – określono szczegółowy sposób informowania o wynikach oceny – określono sposób podawania do publicznej wiadomości protokołów z posiedzeń dot. oceny i wyboru operacji zawierających informacje o włączeniach z procesu decyzyjnego ze wskazaniem, których wniosków wyłącznie dotyczy.	• Biuro LGD przekazuje Wnioskodawcy na piśmie informację o wyniku oceny zgodności jego operacji z LSR, oceny w zakresie spełniania przez operację kryteriów wyboru operacji wraz z uzasadnieniem oceny i podaniem liczby punktów otrzymanych przez operację, • Biuro LGD zamieszcza na stronie internetowej LGD listę operacji zgodnych z LSR oraz listę operacji wybranych ze wskazaniem, które z operacji mieszczą się w limicie środków wskazanych w ogłoszeniu o naborze • Biuro LGD zamieszcza na stronie internetowej LGD protokołów z posiedzeń dot. oceny i wyboru operacji w terminie 7 dni o posiedzenia Rady LGD.
--	---

2. Projekty grantowe:

W Procedurze oceny i wyboru oraz rozliczania, monitoringu i kontroli grantobiorców w ramach poddziałania „Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność” objętego PROW 2014-2020:

• określono sposób organizacji naborów wniosków: wskazano i opisano sposób ustalania terminu oraz podawania do publicznej wiadomości ogłoszenia o naborze, a także informacje dotyczące terminu i zakresu tematycznego operacji, kryteriów wyboru operacji, minimalną liczbę punktów, będącą warunkiem wyboru operacji, jak również informację o sposobie udostępnienia procedur naboru)	• Ogłoszenie o naborze przygotowuje Zarząd stowarzyszenia LGD Nasze Bieszczady w porozumieniu z Przewodniczącym Rady Lokalnej Grupy Działania Nasze Bieszczady
• określono zasady oraz sposób składania i wycofywania wniosków, • określono zasady oraz sposób rejestrowania wniosków	• Wniosek składany jest w Biurowie LGD, • Wycofanie wniosku odbywa się przez złożenie pisma w Biurowie LGD
• szczegółowo określono zasady podejmowania decyzji w sprawie wyboru operacji, w tym:	
– termin, zasady i sposób dokonywania wstępnej weryfikacji wniosków	• Wstępnej weryfikacji wniosków dokonuje Biuro LGD.
– zasady oraz sposób wyłączenia członków organu decyzyjnego z oceny i wyboru operacji	• Po dokonaniu weryfikacji wstępnej członkowie Rady składają deklarację o bezstronności i poufności.
– termin, zasady i sposób dokonywania oceny merytorycznej i wyboru operacji – określono sposób podawania do publicznej wiadomości protokołów z posiedzeń dot. oceny i wyboru operacji zawierających informacje o wyłączeniach z procesu decyzyjnego ze wskazaniem, których wniosków wyłącznie dotyczy.	• Oceny i wyboru Grantobiorców dokonuje Rada Lokalnej Grupy Działania Nasze Bieszczady. • Biuro LGD zamieszcza na stronie internetowej LGD protokoły z posiedzeń dot. oceny i wyboru operacji w terminie 7 dni od zakończenia oceny.

Wszystkie przygotowane przez LGD Nasze Bieszczady procedury mają na celu zagwarantowanie jak największej poprawności oraz jawności stosowanych rozwiązań:

- przewidują ponadto zasady i tryb postępowania w przypadku zastosowania procedury odwoławczej (termin, warunki i sposób wniesienia protestu),
- przewidują przejrzysty sposób postępowania w sytuacji rozbieżnych ocen w ramach kryteriów.

Procedury zawierają także wzory wszystkich dokumentów, o których mowa w treści ich zapisów.

Przygotowane przez Zespół konsultacyjny ds. związanych z opracowaniem LSR na lata 2014-2020 procedury, zostały poddane konsultacjom społecznym na dwóch otwartych spotkaniach konsultacyjnych:

Spotkanie w Gminie Lesko	Spotkanie w Gminie Zagórz
22.10.2015r. Liczba uczestników: 8	29.10.2015r. Liczba uczestników: 4

Uczestnicy spotkania w Gminie Lesko wypowiadali się czy ich zdaniem zaprezentowane metody postępowania na poszczególnych etapach obsługi naboru wniosków o przyznanie pomocy są zasadne i niedyskryminujące oraz mieli możliwość wskazania lepszej, ich zdaniem, metody.

W wyniku dyskusji zaproponowano zmianę brzemienia procedur w zakresie obsługi naborów wniosków o przyznanie pomocy w ramach realizacji projektu grantowego dotyczącego zabezpieczenia wykonania umowy oraz sposobu windykacji należności w przypadku stwierdzenia nieprawidłowości podczas realizacji zadania grantowego przez grantobiorcę, a także sposób przebiegu procesu prowadzenia kontroli i monitoringu realizacji umowy o powierzenie grantu. Procedury udostępnione będą na stronie internetowej www.nasze-bieszczady.pl. Dostępne będą również w formie papierowej w Biurze Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Nasze Bieszczady.

6.2 Sposób ustanawiania i zmiany kryteriów wyboru

Formułowanie kryteriów wyboru operacji wraz z opracowaniem zasad wyboru operacji jest jednym z kluczowych etapów opracowywania LSR i obydwa procesy były przeprowadzane równolegle. Zespół Inicjatywny uwzględniając doświadczenia okresu programowania 2007-2013, przygotował propozycję kryteriów wyboru operacji wraz z wartościami punktowymi. Uczestnicy spotkania w Gminie Lesko oraz Zagórz nie zgłosili żadnych propozycji zmian do zaprezentowanych kryteriów wyboru operacji. Procedura zmiany kryteriów wyboru operacji może nastąpić na wniosek LGD Nasze Bieszczady po zatwierdzeniu przez samorząd województwa. Kryteria wyboru operacji są ściśle powiązane z wnioskami z analizy SWOT oraz diagnozą obszaru oraz zakresem wsparcia dla grup defaworyzowanych. Opracowane kryteria mają charakter oceny wagowo-punktowej i zawierają szczegółowy opis wyjaśniający sposób oceny wskazujący wymagania konieczne do spełnienia danego kryterium. Ich zadaniem jest w pierwszej kolejności zweryfikowanie, czy wniosek został ważnie złożony i czy zakres tematyczny operacji zgodny jest z zakresem interwencji przewidzianych w LSR oraz przepisów obowiązujących dla RLKS. Ta grupa kryteriów dotyczy poprawności formalnej wniosków i obejmuje zagadnienia związane z: terminowością, kompletnością i adekwatnością zgłaszanych operacji. Wnioski, które przeszły ocenę formalną oceniane będą przede wszystkim pod kątem spójności proponowanego projektu z zapisami zawartymi w Strategii Rozwoju Lokalnego, w tym przede wszystkim z diagnozą obszaru zawartą w Strategii, a także przewidzianymi w dokumencie wskaźnikami produktów i rezultatów. **Określone kryteria wyboru operacji oraz punktacja są obiektywne, niedyskryminujące, przejrzyste oraz powiązane z diagnozą obszaru. Czytelnie określony jest też przedział minimum-maksimum.**

6.3 Sposób uwzględnienia innowacyjności w kryteriach

LGD opracowała kryteria wyboru operacji, według których wybierane będą operacje. Wśród kryteriów dodatkowymi punktami będą premiowane operacje, które zastosują **innowacyjne rozwiązania w kontekście obszarowym, tj. zapewniające rozwój nowych metod, narzędzi, nowego podejścia i udoskonalenie już istniejących w skali jednej gminy oraz nowych technologii przy wykorzystaniu czy promocji lokalnych zasobów (przyrodniczych, kulturowych, czy turystycznych).** W celu zachowania przejrzystości i transparentności oceny operacji pod względem innowacyjności zalecono sporządzanie uzasadnień dokonywanych ocen przez członków Rady.

6.4 Wskazanie wysokości wsparcia przyznawanego na (rozwój przedsiębiorczości)

Wysokość wsparcia przyznana na podejmowanie działalności gospodarczej:

1. Premia - 50 tys. zł dla priorytetowych grup wnioskodawców (grup defaworyzowanych) - wynika ona ze zdiagnozowanych uwarunkowań społeczno-gospodarczych występujących na obszarze działania LGD Nasze Bieszczady. Przeszło 54% respondentów, którzy wzięli udział w badaniu ankietowym wskazało za główny problem społeczno-gospodarczy obszaru LGD Nasze Bieszczady **wysokie bezrobocie** - liczba bezrobotnych do liczby osób w wieku produkcyjnym na obszarze LSR wynosi 12,8% i jest wyższa od adekwatnego wskaźnika notowanego w województwie podkarpackim, który wyznaczono na poziomie 11,4%. Ponadto liczba bezrobotnych pozostających bez pracy ponad rok na obszarze działania LGD Nasze Bieszczady stanowi blisko 52% ogółu osób długotrwale bezrobotnych. Status osoby bezrobotnej ogranicza możliwość zgromadzenia odpowiednich środków własnych i jest barierą w uzyskaniu środków na rozpoczęcie działalności gospodarczej z innych źródeł, np. z kredytu (brak zdolności kredytowej). Osoby bezrobotne nie mają więc środków na start i zasadnym było ustanowienie w/w premii, która będzie wypłacana w dwóch transzach, z tym że:
 - a. pierwsza transza pomocy obejmuje 80% kwoty przyznanej pomocy;
 - b. druga transza pomocy obejmuje 20 % kwoty przyznanej pomocy i zostanie wypłacona, jeżeli operacja zostanie zrealizowana zgodnie z opracowanym biznesplanem.

2. Podejmowanie działalności gospodarczej – mieszkańcy obszaru LGD w tym grupy defaworyzowane będą mieli możliwość ubiegania się o wsparcie finansowe na utworzenie miejsc pracy w wysokości 100 tys. zł.,
3. Rozwijanie działalności gospodarczej – wsparcie skierowane do przedsiębiorców prowadzących działalności gospodarczą na obszarze LGD. Wsparcie w postaci 70% refundacji poniesionych kosztów kwalifikowanych w wysokości od 50 do 300 tys. zł.

Założona wysokość refundacji spowodowana jest wysoką stopą bezrobocia, wysoką stopą oprocentowania kredytów.

Tylko takie rozwiązanie pozwoli na optymalne skorzystanie ze wsparcia przyznawanego na rozpoczęcie działalności gospodarczej i zmniejszy poziom bezrobocia na obszarze działania LGD Nasze Bieszczady.

Premiowane będą operacje wykorzystujące lokalne potencjały do wyeliminowania zidentyfikowanych problemów na obszarze LSR. Zakłada się ponadto przyznawanie dodatkowych punktów projektom, które zakładają utworzenie większej liczby miejsc pracy niż zakładane minimum.

Projekty współpracy

Celem ogólnym projektu współpracy jest rozwój regionu oparty o produkt lokalny oraz dziedzictwo. Celem szczegółowym zaś jest zwiększenie świadomości mieszkańców z terenu obszaru LGD, w zakresie promocji produktów lokalnych i nowych form dystrybucji poprzez działania promocyjne: opracowanie i wydanie materiałów informacyjno-promocyjnych. To pomysł promujący zwiedzanie już istniejących atrakcji turystycznych regionu, w bliskiej relacji z jego bogatą tradycją kulinarną i bogatym dziedzictwem. Realizacja projektu przybliży także historię regionalnych kulinariów, wpłynie na zwiększenie atrakcyjności oferty turystycznej obszaru w oczach mieszkańców i turystów. **Innowacyjność projektu** polega na zastosowaniu nowej formy promocji produktów lokalnych poprzez organizację ich przeglądów na poziomie lokalnym, sąsiedzkim, a następnie organizację wspólnej imprezy. Wydanie albumu promocyjnego pozwoli dotrzeć do liczego grona odbiorców co przyczyni się do zaangażowania lokalnej społeczności w proces rozwoju obszarów poprzez zintensyfikowanie promocji lokalnych produktów.

Wskaźnik produktu:

- Liczba zrealizowanych projektów współpracy w tym projektów współpracy międzynarodowej –1;
- Liczba LGD uczestniczących w projektach współpracy –4;
- Lista wizyt studyjnych -1 wizyta studyjna;
- Liczba szkoleń zakończonych certyfikatem – min. 1 szkolenie;
- Liczba imprez – min: 1;
- 1 wspólna publikacja.

Wskaźnik rezultatu:

- Liczba uczestników wizyty studyjnej- min. 20 osób;
- Liczba produktów lokalnych zgłoszonych do rejestracji na Listę Produktów Tradycyjnych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi – 5 szt.

Termin realizacji operacji: **2018 - 2019**

Działania:

1. Nawiązanie współpracy **pomiędzy LGD.**
2. Organizacja **zagranicznej** wizyty studyjnej.
3. Zinwentaryzowanie obszaru w zakresie dziedzictwa lokalnego, w tym produktów lokalnych (kulinarnych i rękodzielniczych oraz tradycyjnych usług) oraz turystycznych obszarów dziedzictwa.
4. Udostępnienie informacji o produktach lokalnych/tradycyjnych/regionalnych oraz możliwości ich rejestracji – szkolenie wspólne.
5. Przegląd Produktów Lokalnych – impreza.
6. Opracowanie i wydanie publikacji - wspólnej dla wszystkich Partnerów.
7. Koordynacja, delegacje, spotkania.

Planowany budżet LGD Nasze Bieszczady: 90 000 zł.

7. Plan działania

Plan Działania obejmuje kierunki rozwoju lokalnego obszarów wiejskich, poprzez realizację operacji zaplanowanych w Strategii Rozwoju Lokalnego. Ponadto zawiera podział środków na poszczególne działania. Środki te zostaną rozdysponowane poprzez nabory na operacje.

Na lata 2014-2020 zostały ustalone następujące priorytety:

1. promowanie rozwoju przedsiębiorczości w tym jej innowacyjnych form oraz powstawania nowych miejsc pracy w ramach działalności usługowej i handlowej na obszarach wiejskich,
2. wzmacnianie efektywności zadań realizowanych przez lokalne grupy działania (LGD), w tym aktywizacji społeczności wiejskiej, zachowanie dziedzictwa lokalnego, kultywowanie tradycji zwyczajów oraz organizację i przygotowanie programów szkoleniowych, warsztatów dla beneficjentów oraz organów lokalnych grup działania,
3. promocja zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich ze szczególnym uwzględnieniem poprawy dostępności infrastruktury społecznej, rekreacyjnej i turystycznej tj. agroturystyki i turystyki wiejskiej oraz zwiększenie konkurencyjności obszarów wiejskich przy wykorzystaniu różnego typu narzędzi m. in. internetowych,
4. wymiana doświadczeń między lokalnymi grupami działania, wymiana wiedzy i informacji wśród zainteresowanych partnerów na poziomie lokalnym, regionalnym i międzynarodowym poprzez wzmocnienie i rozwój powiązań partnerów oraz promocję współpracy partnerów społeczno- gospodarczych.

Cel szczegółowy	Nazwa przedsięwzięcia	Nazwa wskaźnika	Wartość wskaźnika do 2018 roku	Docelowa wartość wskaźnika w 2023 roku.	Łączna kwota wsparcia na przedsięwzięcie
Cel ogólny 1. Poprawa jakości życia mieszkańców obszaru LGD Nasze Bieszczady					
1.1	1.1.1 Aktywizacja i lepsze zorganizowanie mieszkańców działających na rzecz swojej „małej ojczyzny”;	Liczba zrealizowanych działań	0	5	25 000,00
	1.1.2 Rozwijanie współpracy z innymi LGD oraz organizacjami pozarządowymi w zakresie aktywizacji mieszkańców i promocji obszaru;	Liczba zrealizowanych projektów	1	1	90 000,00
1.2	1.2.1 Rozwój ogólnodostępnej infrastruktury turystycznej, kulturalnej i rekreacyjnej;	Liczba obiektów ogólnodostępnej infrastruktury kulturalnej, turystycznej i rekreacyjnej objęta wsparciem	4	7	630 000,00
	1.2.2 Aktywizacja i wspieranie inicjatyw społecznych na rzecz rozwoju infrastruktury rekreacyjnej na obszarze LGD	Liczba zrealizowanych działań	10	10	200 000,00
	1.2.3 Aktywizacja i wspieranie inicjatyw społecznych na rzecz rozwoju integracji społecznej poprzez organizację zajęć rekreacyjnych z zaangażowaniem osób z grup defaworyzowanych z obszaru LGD	Liczba zrealizowanych działań	5	5	25 000,00
1.3	1.3.1 Poprawa estetyki miejsc publicznych – wyposażanie w małą architekturę;	Liczba miejsc publicznych które zostały poprawione estetycznie i wyposażone w małą architekturę	2	4	720 000,00

1.4	1.4.1 Realizacja inicjatyw na rzecz ochrony środowiska i przeciwdziałania zmianom klimatu – promocja działań proekologicznych	Liczba zrealizowanych działań	0	5	25 000,00
1.5	1.5.1 Kultywowanie lokalnych tradycji i obrzędów: wspieranie działalności lokalnych zespołów ludowych, KGW, OSP w tym grup defaworyzowanych	Liczba zrealizowanych wydarzeń	0	5	25 000,00
	1.5.2 Zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń: prace remontowo-konserwatorskie, rewitalizacyjne .	Liczba odnowionych obiektów	0	5	100 000,00
	1.5.3 Poprawa wyposażenia GOK-ów, świetlic, domów ludowych, siedzib i strojów regionalnych KGW, OSP, zespołów sportowych i innych grup działających na rzecz środowiska.	Liczba zrealizowanych działań	0	10	200 000,00
Suma			22	57	2 040 000,00
Cel szczegółowy	Nazwa przedsięwzięcia	Nazwa wskaźnika	Wartość wskaźnika do 2018 roku	Docelowa wartość wskaźnika w 2023 roku.	Łączna kwota wsparcia na przedsięwzięcie
Cel ogólny 2. Wzrost potencjału gospodarczego obszaru LGD Nasze Bieszczady					
2.1	2.1.1 Bezpośrednie dotacje inwestycyjne dla nowo powstających mikroprzedsiębiorstw tworzonych przez grupy defaworyzowane	Liczba utworzonych miejsc pracy	10	15	750 000,00
2.2	2.2.1 Dotacje inwestycyjne dla istniejących przedsiębiorstw wdrażających projekty innowacyjne, oferujących produkty lokalne oraz tworzących nowe miejsca pracy.	Liczba utworzonych miejsc pracy	2	3	900 000,00
2.3	2.3.1 Dotacje inwestycyjne dla osób chcących dywersyfikować źródła dochodu	Liczba utworzonych miejsc pracy	1	2	200 000,00
2.4	2.4.1 Dotacje inwestycyjne związane z poprawą lub rozwojem branży około turystycznej.	Liczba utworzonych miejsc pracy	0	2	400 000,00
	2.4.2 Wspieranie inicjatyw społecznych na rzecz rozwoju i poprawy atrakcyjności turystycznej obszaru LGD.	Liczba zrealizowanych działań	0	15	300 000,00
Suma			14	37	2 550 000,00

Budżet LSR

Rozdział prezentuje ogólną charakterystykę budżetu, w tym wskazanie funduszy EFSI stanowiących źródło finansowania LSR w latach 2014-2020. Zgodnie z założeniami wsparcie LEADER (RLKS z udziałem EFRROW) przewiduje się na obszarach wiejskich¹², wsparcie RLKS z udziałem EFMR – na obszarach rybackich i akwakultury, a wsparcie RLKS z udziałem EFRR i EFS na obszarze dwóch województw – Kujawsko-Pomorskiego i Podlaskiego. LSR dla LGD Nasze Bieszczady **będzie jedno funduszu i finansowana w szczególności ze środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020.**

Zakres wsparcia	Wsparcie finansowe (PLN)					
	PROW	RPO		PO RYBY	Fundusz wiodący	Razem EFSI
		EFS	EFRR			
Realizacja LSR (art. 35 ust. 1 lit. b rozporządzenia nr 1303/2013)	4 500 000,00	0,00	0,00	0,00		4 500 000,00
Współpraca (art. 35 ust. 1 lit. c rozporządzenia nr 1303/2013)	90 000,00			0,00		90 000,00
Koszty bieżące (art. 35 ust. 1 lit. d rozporządzenia nr 1303/2013)	1 018 500,00	0,00	0,00	0,00	1 018 500,00	1 018 500,00
Aktywizacja (art. 35 ust. 1 lit. e rozporządzenia nr 1303/2013)	106 500,00	0,00	0,00	0,00	106 500,00	106 500,00
Razem	5 715 000,00	0,00	0,00	0,00	1 125 000,00	5 715 000,00

¹²Zgodnie z zapisami PROW 2014-2020 obszarami wiejskimi są obszary: wszystkich gmin wiejskich, wszystkich gmin miejsko-wiejskich, z wyłączeniem obszarów miast o liczbie mieszkańców większej niż 20 000 wchodzących w skład tych gmin, gmin miejskich o liczbie mieszkańców nie większej niż 20 000.

Cel szczegółowy	Nazwa przedsięwzięcia	Budżet cel ogólny	Budżet na przedsięwzięcie	Wartość budżetu w % (przedsięwzięcia)	Uzasadnienie alokacji i powiązanie z celami
1.1	1.1.1 Aktywizacja i lepsze zorganizowanie mieszkańców działających na rzecz swojej „małej ojczyzny”	2 040 000,00	25 000,00	1,2%	Zaplanowane do realizacji zadania odpowiadają poszczególnym celom szczegółowym, jak również wpisują się w cel ogólny, którym jest: Poprawa jakości życia mieszkańców obszaru LGD Nasze Bieszczady. W ramach celu ogólnego przewidziano do realizacji 5 celów szczegółowych ukierunkowanych w głównej mierze na realizację projektów grantowych, mających bezpośredni wpływ na poprawę jakości życia mieszkańców LGD. Uzasadnieniem alokacji środków w zaplanowanych wartościach są wyniki zawarte w analizie SWOT. W trakcie konsultacji społecznych uczestnicy wskazywali obszary wymagającej pilnej interwencji ze strony LGD w następującej kolejności: wspieranie lokalnych inicjatyw, działania na rzecz dzieci i młodzieży, poprawa infrastruktury turystycznej, kulturalnej i rekreacyjnej, aktywizacja mieszkańców, promocja regionu oraz produktów lokalnych, działania na rzecz seniorów. Mieszkańcy bardzo źle oceniają działania na rzecz poprawy zbytu i jakości produktów oraz podnoszenia wiedzy mieszkańców dotyczącej działalności gospodarczej. W związku z powyższym zaplanowane typy przedsięwzięć wpisują się w obszary problemowe (interwencji) i jak to wyżej przedstawiono powiązane są z celem ogólnym, dla którego zaplanowano niniejszy zestaw przedsięwzięć.
	1.1.2 Rozwijanie współpracy z innymi LGD oraz organizacjami pozarządowymi w zakresie aktywizacji mieszkańców i promocji obszaru;		90 000,00	4,5%	
1.2	1.2.1 Rozwój ogólnodostępnej infrastruktury turystycznej, kulturalnej i rekreacyjnej;		630 000,00	31,2%	
	1.2.2 Aktywizacja i wspieranie inicjatyw społecznych na rzecz rozwoju infrastruktury rekreacyjnej na obszarze LGD		200 000,00	10%	
	1.2.3 Aktywizacja i wspieranie inicjatyw społecznych na rzecz rozwoju integracji społecznej poprzez organizację zajęć rekreacyjnych z zaangażowaniem osób z grup defaworyzowanych z obszaru LGD.		25 000,00	1,2%	
1.3	1.3.1 Poprawa estetyki miejsc publicznych – wyposażanie w małą architekturę;		720 000,00	34,9%	
1.4	1.4.1 Realizacja inicjatyw na rzecz ochrony środowiska i przeciwdziałania zmianom klimatu – promocja działań proekologicznych		25 000,00	1,2%	
1.5	1.5.1 Kulturowanie lokalnych tradycji i obrzędów: wspieranie działalności lokalnych zespołów ludowych, KGW, OSP w tym grup defaworyzowanych.		25 000,00	1,2%	
	1.5.2 Zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń: prace remontowo-konserwatorskie, rewitalizacyjne.		100 000,00	4,6%	
	1.5.3 Poprawa wyposażenia GOK-ów, świetlic, domów ludowych, siedzib i strojów regionalnych KGW, OSP, zespołów sportowych i innych grup działających na rzecz środowiska.		200 000,00	10%	

2.1	2.1.1 Bezpośrednie dotacje inwestycyjne dla nowo powstających mikroprzedsiębiorstw tworzonych przez grupy defaworyzowane	2 550 000,00	750 000,00	29%	Zaplanowane do realizacji zadania odpowiadają poszczególnym celom szczegółowym jak również wpisują się w cel ogólny, którym jest: Wzrost potencjału gospodarczego obszaru LGD Nasze Bieszczady. W ramach celu ogólnego przewidziano do realizacji 4 cele szczegółowe. Uzasadnieniem alokacji środków w zaplanowanych wartościach są wyniki zawarte w analizie SWOT. W trakcie konsultacji społecznych 52% uczestników wskazało rynek pracy, jako obszar szczególnej interwencji. W opiniach mieszkańców jak i zgromadzonych materiałach z badań wyraźnie widać nacisk na poprawę ekonomicznych obszarów życia mieszkańców regionu. Sprzyjać temu będą inwestycje ukierunkowane przede wszystkim na tworzenie miejsc pracy oraz rozwój inicjatyw gospodarczych służących zarówno mieszkańcom jak i obszarowi LGD. Ankietowani podkreślali potrzebę wspierania zakładania działalności gospodarczej i rozwoju przedsiębiorczości w związku z powyższym budżet na ww. wynosić będzie 68%. Powyższe oczekiwania ze zrealizowanych konsultacji zostały uwzględnione w poszczególnych alokacjach środków.
2.2	2.2.1 Dotacje inwestycyjne dla istniejących przedsiębiorstw wdrażających projekty innowacyjne, oferujących produkty lokalne oraz tworzących nowe miejsca pracy,		900 000,00	35%	
2.3	2.3.1 Dotacje inwestycyjne dla osób chcących dywersyfikować źródła dochodu		200 000,00	9%	
2.4	2.4.1 Dotacje inwestycyjne związane z poprawą lub rozwojem branży około turystycznej.		400 000,00	16%	
	2.4.2 Wspieranie inicjatyw społecznych na rzecz rozwoju i poprawy atrakcyjności turystycznej obszaru LGD.		300 000,00	11%	

Plan finansowy w zakresie poddziałania 19.2 PROW 2014-2020

	Wkład EFRROW	Budżet państwa	Wkład własny będący wkładem krajowych środków publicznych	RAZEM
Beneficjenci inni niż jednostki sektora finansów publicznych	2 004 345,00	1 145 655,00		3 150 000,00
Beneficjenci będący jednostkami sektora finansów publicznych	859 005,00		490 995,00	1 350 000,00
Razem	2 863 350,00	1 145 655,00	490 995,00	4 500 000,00

7 Plan komunikacji

Dobra komunikacja jest podstawą do zapewnienia jawności i przejrzystości działań LGD. **Plan komunikacji będzie służył nie tylko zaplanowaniu narzędzi komunikacyjnych, ale też identyfikacji bieżących problemów komunikacyjnych, ma zwiększyć poziom współpracy partnerskiej i poziom zaangażowania partnerów i interesariuszy LGD.** Ustalenie środków przekazu wykorzystanych w poniżej przedstawionym planie komunikacji było przedmiotem dyskusji na następujących spotkaniach konsultacyjnych:

Spotkania w Gminie Baligród	Spotkania w Gminie Cisna	Spotkania w Gminie Komańcza	Spotkania w Gminie Lesko	Spotkania w Gminie Zagórz
03.09.2015r. Liczba uczestników: 23	22.09.2015r. Liczba uczestników: 27	17.09.2015r. Liczba uczestników: 8	08.09.2015r. Liczba uczestników: 22	04.09.2015r. Liczba uczestników: 30
10.09.2015r. Liczba uczestników: 13	29.09.2015r. Liczba uczestników: 15	24.09.2015r. Liczba uczestników: 8	15.09.2015r. Liczba uczestników: 15	11.09.2015r. Liczba uczestników: 12

w których wzięły udział 173 osoby.

7.1 Główne cele działań komunikacyjnych wynikające z przeprowadzonej analizy potrzeb/problemów komunikacyjnych

Celem ogólnym Planu Komunikacji Strategii Rozwoju Lokalnego jest promowanie LSR na lata 2014-2020, a tym samym Wspólnych Ram Strategicznych 2014-2020, które odzwierciedlają cele Strategii „Europa2020” zwłaszcza wśród mediów i ogółu mieszkańców LGD oraz rozpowszechnianie informacji o możliwościach wsparcia przewidzianych w Strategii wśród potencjalnych Beneficjentów, którzy będą mogli ubiegać się o przyznanie dotacji w ramach Funduszy Europejskich. Planowane działania mają wzbudzić zainteresowanie oraz zachęcić potencjalnych Beneficjentów do aplikowania o środki, zwiększając liczbę zrealizowanych inwestycji, a przez to wzmocnić konkurencyjność i atrakcyjność Lokalnej Grupy Działania. Celem działań jest ponadto utrwalenie i pogłębienie akceptacji i przychylności mieszkańców obszaru Lokalnej Grupy Działania dla istnienia samych funduszy oraz skutków ich działania w gminach.

Celem działań informacyjno-promocyjnych Lokalnej Strategii Rozwoju jest wspieranie realizacji celów określonych w LSR przez zachęcenie beneficjentów, potencjalnych beneficjentów oraz mieszkańców obszaru LGD do korzystania z Funduszy Europejskich dzięki dostarczeniu im informacji niezbędnych w procesie ubiegania się o środki unijne, motywowanie projektodawców i edukowanie w obszarze właściwej realizacji projektów oraz upowszechnianie efektów wykorzystania Funduszy Europejskich na obszarze LGD

Cel ogólny działań informacyjno-promocyjnych realizowany będzie poprzez wszystkie gminy tworzące Lokalną Grupę Działania.

Cele szczegółowe działań informacyjno-promocyjnych

Cel ogólny działań informacyjno-promocyjnych jest realizowany poprzez następujące cele szczegółowe:

- informowanie i wsparcie beneficjentów w zakresie pozyskiwania środków w ramach LSR oraz w procesie realizacji projektów przez profesjonalną informację i pomoc w rozliczaniu projektów,
- budowanie pozytywnego wizerunku LSR wśród mieszkańców obszaru poprzez informowanie ich o możliwościach dofinansowania oraz o już zrealizowanych w ramach Strategii projektach i bezpośrednich korzyściach wynikających z ich realizacji,
- zwiększenie poziomu świadomości i wiedzy mieszkańców na temat korzyści z członkostwa w Unii Europejskiej dla gmin obszaru LGD, uzyskiwanych dzięki napływowi Funduszy Europejskich,
- wzmocnienie pozytywnego wizerunku LGD jako obszaru efektywnie wykorzystującego szanse stwarzane przez członkostwo Polski w Unii Europejskiej,
- wzrost rozpoznawalności i świadomości istnienia Funduszy Europejskich poprzez promowanie skutków dotychczasowego wdrażania funduszy przez gminy obszaru LGD,
- utrwalenie spójnego systemu identyfikacji wizualnej LGD. Powyższe cele zostaną osiągnięte poprzez intensywne, różnorodne i długofalowe działania informacyjno-promocyjne, których ważnym elementem będą kampanie:
- promocyjno-wizerunkowe, skierowane do mediów, ogółu społeczeństwa oraz dotychczasowych i potencjalnych Beneficjentów,
- informacyjne – adresowane do konkretnych grup potencjalnych Beneficjentów, uprawnionych do korzystania ze środków Unii Europejskiej.

Powyższe cele zostaną osiągnięte poprzez intensywne, różnorodne i długofalowe działania informacyjno-promocyjne, których ważnym elementem będą kampanie:

- promocyjno-wizerunkowe, skierowane do mediów, ogółu społeczeństwa oraz dotychczasowych i potencjalnych Beneficjentów,
- informacyjne – adresowane do konkretnych grup potencjalnych Beneficjentów, uprawnionych do korzystania ze środków Unii Europejskiej.

7.2 Działania komunikacyjne oraz odpowiadające im środki przekazu uwzględniające różnorodne rozwiązania komunikacyjne, których atrakcyjność i stopień innowacyjności dostosowane są do poszczególnych adresatów

Kampania promująca LSR składać się będzie z dwóch typów działań komunikacyjnych przebiegających równolegle: informowaniu ogółu społeczeństwa, potencjalnych Beneficjentów i uczestników projektów oraz promowaniu Funduszy Europejskich jako marki wśród mieszkańców LGD, ze szczególnym uwzględnieniem promocji dotychczasowych efektów realizowanych inwestycji. Promowanie LSR, a tym samym Funduszy Europejskich wśród wszystkich grup docelowych Programu z terenu LGD będzie realizowane poprzez: przekazywanie szczególnych informacji o LSR w sposób prosty i zrozumiały dla wszystkich grup odbiorców komunikatu, skoncentrowanie się na podkreśleniu znaczenia Funduszy Europejskich oraz wskazanie dotychczas zrealizowanych inwestycji w ramach LSR; stałe podkreślanie możliwości otrzymywania znacznej kwoty z Funduszy Europejskich na realizację projektów, dzięki czemu zmniejszy się dystans dzielący poszczególne gminy LGD oraz LGD do pozostałych grup; stosowanie jednolitego systemu wizualizacji działań informacyjno-promocyjnych. Wykreowanie wizerunku obszaru LGD jako obszaru potrafiącego w efektywny sposób zarządzać i wykorzystywać Fundusze Europejskie.

W kolejnych fazach promocji LSR będzie podkreślana aktywność instytucji i przedsiębiorców w pozyskiwaniu środków poprzez informowanie o liczbie wniosków i zrealizowanych inwestycjach ze środków Unii Europejskiej. Dla podkreślenia znaczenia Funduszy Europejskich pokazane będą mocne strony ich wdrażania, w tym dokonane porównania LGD z wynikami innych grup (dane dotyczące zrealizowanych inwestycji przy wsparciu ze strony środków unijnych). Rozwój LGD podkreślany będzie również poprzez upowszechnianie licznych przykładów zrealizowanych lub realizowanych projektów oraz wynikających z nich korzyści dla różnych grup docelowych wraz z podawaniem do publicznej wiadomości wykazu Beneficjentów, tytułów projektów i przyznanych im kwot dofinansowania. Treść komunikatów dostosowana będzie do prowadzonych działań promocyjnych.

Na warsztatach diagnostyczno-projektowych ustalono preferowane środki przekazu, tj.:

- informacje na stronie internetowej LGD Nasze Bieszczady oraz na stronach internetowych gmin z obszaru LGD;
- poczta elektroniczna;
- poczta tradycyjna;
- telefon (telefon stacjonarny, komórkowy, SMS);
- kontakt osobisty.

Ponadto planuje się też wykorzystać: bezpośrednie spotkania w trakcie wydarzeń promocyjnych, publikacje promocyjne oraz tablice informacyjne na terenie gmin i biurze LGD.

7.3 Wskazanie głównych adresatów poszczególnych działań komunikacyjnych, tj. grup docelowych

W procesie komunikacji marketingowej wyróżnić należy trzy podstawowe poziomy: beneficjentów (projektodawców), potencjalnych beneficjentów LSR i ogół społeczeństwa. Z szerokiej grupy ogółu społeczeństwa wyodrębnione zostaną podgrupy: młodzież, osoby starsze, przedsiębiorcy, odbiorcy rezultatów, potencjalni uczestnicy projektów realizowanych przez beneficjentów, uczestnicy projektów realizowanych przez beneficjentów. Beneficjenci (projektodawcy) – ta grupa dzieli się na dwie części – potencjalnych beneficjentów (potencjalnych projektodawców) oraz beneficjentów (projektodawców), którzy już realizują projekty dofinansowane ze środków Funduszy Europejskich. Potencjalni beneficjenci (potencjalni projektodawcy) – to do nich kierowany będzie gros działań komunikacyjnych. Informacja kierowana do tych grup będzie miała przede wszystkim charakter motywujący do składania wniosków. Opinia tej grupy na temat LSR będzie się kształtowała m.in. na podstawie kontaktów z punktami informacyjnymi stanowiąc kryterium skuteczności i przyjazności całego systemu informacji. Są to:

- Jednostki samorządu terytorialnego, w tym jednostki organizacyjne jst,
- Organizacje pozarządowe,
- Przedsiębiorcy (mikro, mali, średni),
- Jednostki turystyki, w tym uzdrowiska, hotele, instytucje sportu, turystyki i rekreacji,
- Placówki edukacyjne; szkoły i inne placówki,
- Kościół i związki wyznaniowe,
- Podmioty tj. parki narodowe i krajobrazowe, państwowe gospodarstwo leśne, lasy państwowe itp.,
- Spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe, TBS-y,
- Zakłady opieki zdrowotnej, domy i zakłady opieki społecznej,
- Jednostki otoczenia biznesu (organizacje zrzeszające przedsiębiorców, agencje rozwoju regionalnego, izby gospodarcze, przemysłowo – handlowe, jednostki sektora bankowego, fundusze poręczeń kredytowych i pożyczkowych),
- Grupy defaworyzowane i zmarginalizowane,
- Inne.

Ogół społeczeństwa – w nim kumulują się efekty komunikacyjne działań i zachowań wszystkich grup interesariuszy Funduszy Europejskich. Wizerunek LSR w oczach społeczeństwa, wspierany przez media, decyduje o pozytywnym lub nieprzychylnym klimacie społecznym wokół środków unijnych, polityki rozwojowej gmin, czy wreszcie samej Unii Europejskiej. Ponadto działania komunikacyjne adresowane będą również do: mediów, partnerów społecznych i gospodarczych, instytucji zaangażowanych we wdrażanie LSR, decydentów i liderów, środowisk opiniotwórczych (artyści, kościoły i związki wyznaniowe, sportowcy, branża reklamowa itp.).

7.4 Analiza efektywności zastosowanych działań komunikacyjnych i środków przekazu

Instytucje zaangażowane we wdrażanie LSR są zobligowane do regularnego prowadzenia badań ewaluacyjnych i oceny skuteczności prowadzonych działań. W związku z tym będą publikowały na stronie LGD oraz gmin te informacje w formie zestawień okresowych, rocznych i końcowych. Ocena realizacji poszczególnych działań będzie dokonywana w oparciu o wskaźniki szczegółowo opisane w Planie Komunikacji. Ocena realizacji Planu opierać będzie się na ocenie poszczególnych działań realizowanych w ramach Planu, dokonywanych m. in. za pomocą pre-testingu, badań ilościowych oraz na podstawie wyznaczonych wskaźników oceny skuteczności. W przypadku, gdy efekty te będą niezadowalające LGD wskaże sposób skorygowania planu komunikacji.

7.5 Opis wniosków/opinii zebranych podczas działań komunikacyjnych, sposobu ich wykorzystania w procesie realizacji LSR

W planie komunikacji przewidziane są działania mające na celu pozyskanie informacji o funkcjonowaniu LGD i realizacji LSR. Dane będą zbierane w formie informacji zwrotnej nt. oceny jakości pomocy świadczonej przez LGD pod kątem konieczności przeprowadzenia ewentualnych korekt w tym zakresie (np. dodatkowego przeszkolenia osób udzielających pomocy, w zakresie komunikacji interpersonalnej). Dodatkowe informacje zbierane będą podczas działań informacyjnych o zasadach i efektach LSR skierowane do potencjalnych wnioskodawców oraz mieszkańców. Pozyskane w ten sposób informacje zostaną wykorzystane do aktualizacji LSR, procedur oraz ewentualnej zmiany funkcjonowania poszczególnych organów LGD czy biura. W sytuacji zaistnienia problemów z wdrażaniem LSR, a także potencjalnego pojawienia się sytuacji niesatysfakcjonującej akceptacji społecznej wdrożone zostaną następujące środki zaradcze:

Zagrożenie	Środki zaradcze
Duża liczba gmin zaangażowanych w działania informacyjno-promocyjne, co może prowadzić do trudności w komunikacji	Wprowadzenie jasnych zasad podziału pomiędzy działaniami typowo promocyjnymi a informacyjnymi.
Brak zaufania do instytucji zajmującej się Funduszami i przekonanie o ich niedostępności.	Bezpośrednie kontakty mieszkańców z przedstawicielami instytucji odpowiedzialnych za LSR, szkolenia dla beneficjentów.
Wykorzystywanie kwestii funduszy do celów politycznych.	Wzajemna kontrola instytucji i gmin zaangażowanych w LSR.
Brak zrozumienia przekazu przez mieszkańców, beneficjentów i potencjalnych beneficjentów.	Formułowanie komunikatów w sposób spójny i przejrzysty.

Wyniki działań realizowanych w ramach planu komunikacji będą upubliczniane za pomocą internetowych środków przekazu.

8 Innowacyjność

Wsparcie przez LGD innowacyjności znalazło swój wyraz w kryteriach wyboru, jak również w samym sposobie przygotowania LSR. Zastosowano nowe i skuteczne metody partycypacji społecznej, których jest bardzo wiele w świecie i z których tylko niewielka część znalazła już zastosowanie w Polsce. Podczas prowadzonego procesu partycypacji społecznej wykorzystano metodę: **Open Space Technology** - jest to innowacyjna metoda pozwalająca na organizowanie inspirujących i produktywnych spotkań, którym towarzyszy otwarta i przyjazna atmosfera współpracy. Stosowana jest ona od ponad dwudziestu lat w różnych krajach na świecie. Open Space Technology lub po prostu Open Space umożliwia zebranie nieograniczonej liczby uczestników, którzy prowadzą dyskusje na wskazane tematy. Metoda Open Space sprawdza się gdy podjęcie danego problemu wymaga zaangażowania większej grupy ludzi. Wokół tematów przewodnich uczestnicy identyfikują problemy, które poruszają podczas spotkania. Metoda ta tworzy bardzo płynne i dynamiczne rozmowy, które wynikają z zainteresowania daną sprawą. Metoda wykorzystuje stłumioną, przez bardziej zorganizowane formy spotkań, kreatywność. Dzięki tej metodzie zidentyfikowano problemy i potrzeby na obszarze działania LGD Nasze Bieszczady.

Ponadto LGD opracowała lokalne kryteria wyboru operacji, według których wybierane będą operacje. Wśród kryteriów dodatkowymi punktami będą premiowane operacje, które zastosują **innowacyjne rozwiązania w kontekście obszarowym, tj. zapewniające rozwój nowych metod, narzędzi, nowego podejścia i udoskonalenie już istniejących w skali jednej gminy oraz zastosowanie nowych technologii przy wykorzystaniu czy promocji lokalnych zasobów (przyrodniczych, kulturowych, czy turystycznych).** W celu zachowania przejrzystości i transparentności oceny operacji pod względem innowacyjności zalecono sporządzanie uzasadnień dokonywanych ocen przez członków Rady.

9 Zintegrowanie

9.1 Opis komplementarności z innymi dokumentami planistycznymi/strategiami

W poniżej zamieszczonej tabeli wskazano powiązania (zintegrowanie) LSR z innymi dokumentami planistycznymi.

Komplementarność LSR z dokumentami planistycznymi na poziomie gmin			Cele LSR
Dokumenty planistyczne na poziomie gmin (wybrane cele spójne z celami LSR)			
Strategia rozwoju lokalnego Gminy Baligród na lata 2014- 2024	Cele strategiczne: CS1. Wzrost ruchu turystycznego dzięki wykorzystaniu położenia tranzytowego i geograficznego będący warunkiem rozwoju gminy i zamożności mieszkańców CS2. Podniesienie jakości życia mieszkańców poprzez realizację inwestycji infrastrukturalnych CS3. Osiągnięcie integracji społeczności lokalnej i zrównoważonego rozwoju CS4. Rozwój konkurencyjnej innowacyjnej gospodarki CS5. Edukacja i wzrost kompetencji warunkujące sukces biznesowy CS6. Rewitalizacja lokalnych zabytków oraz odbudowa i ochrona dziedzictwa kulturowego		
Strategia Rozwoju Gminy Cisna	Cele strategiczne: – Wzrost stopy życiowej mieszkańców – Ograniczony poziom bezrobocia – Wzrost poziomu przedsiębiorczości mieszkańców – Wysoki poziom rozwoju fizycznego mieszkańców – Wzrost udziału osób niepełnosprawnych w życiu społecznym		
Strategia Rozwoju Gminy Komańcza do roku 2030 (projekt)	Cel 1. Turystyczna Gmina Komańcza CS1.1. Tworzenie warunków do rozwoju przemysłu turystycznego na terenie gminy CS1.2. Ochrona i udostępnianie dziedzictwa naturalnego i kulturowego	Cel 2. Aktywna społecznie i przedsiębiorczo Gmina Komańcza CS2.1. Tworzenie warunków do rozwoju gospodarczego CS2.2. Tworzenie warunków do rozwoju aktywności społecznej	
Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Lesko do 2020 roku	Cele strategiczne: – Dostateczna ilość miejsc pracy dla absolwentów i osób poszukujących pracy; – Zaktywizowanie mieszkańców w zakresie poszukiwania miejsc pracy; – Rozwinięte obszary Gminy z nowoczesną bazą sportową i rekreacyjno-wypoczynkową; – Wysoki udział osób niepełnosprawnych w życiu społeczno-gospodarczym; – Wysoki stopień integracji społecznej, samoorganizacji mieszkańców Gminy; – Wysoki standard obiektów kultury oraz poprawa stanu technicznego obiektów zabytkowych (w tym sakralnych)		
Strategia Rozwoju Gminy Zagórz do roku 2022	Cele strategiczne: – Stworzone, korzystniejsze warunki zarobkowania na terenie gminy; – Wzrost przedsiębiorczości mieszkańców; – Wzrost dochodów z turystyki; – Stworzone korzystne warunki do rozwoju przedsiębiorczości – funkcjonujące instytucje wspierające tworzenie i rozwijanie działalności gospodarczej;		

	– Wzrost udziału dochodów mieszkańców z aktywności zawodowej; – Wysoki poziom uczestnictwa społeczeństwa w kulturze; – Poprawa poziomu integracji między mieszkańcami poszczególnych miejscowości; – Dobry stan techniczny obiektów zabytkowych oraz infrastruktury turystycznej; – Rozwinięta, o wysokim standardzie infrastruktura sportowa; – Rozwinięta, nowoczesna ogólnodostępna infrastruktura rekreacyjno-wypoczynkowa
Plany zagospodarowania przestrzennego	
Studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowe plany zagospodarowania	W zakresie zagospodarowania przestrzennego LSR jest zgodna ze Studiami Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego z gmin objętych działaniem LGD Nasze Bieszczady oraz Miejscowymi Planami Zagospodarowania Przestrzennego tychże gmin, które stanowią podstawę planowania przestrzennego na analizowanym obszarze. Wyznaczone do realizacji celów przedsięwzięcia nie wymagają zmian w dokumentach dotyczących zagospodarowania przestrzennego na analizowanym obszarze.
Strategie rozwoju powiatów (wybrane cele spójne z celami LSR)	
Strategia Rozwoju Powiatu Leskiego do roku 2024	Cel strategiczny nr 1: Poprawa warunków i jakości życia mieszkańców powiatu Cel strategiczny nr 2: Poprawa jakości życia w Powiecie Cel strategiczny nr 3: Zwiększona aktywność społeczna mieszkańców Cel strategiczny nr 5: Poprawa stanu rozwoju infrastruktury technicznej
Strategia rozwoju kapitału ludzkiego w powiecie leskim na lata 2015-2020	Subobszary: – Rynek pracy; – Opieka społeczna; – Organizacje pozarządowe.
Dokumenty planistyczne na poziomie województwa (wybrane cele spójne z celami LSR)	
Strategia Rozwoju Województwa - Podkarpackie 2020	Obszar: Konkurencyjna i innowacyjna Gospodarka Cel 1 Rozwijanie przewag regionu w oparciu o kreatywne specjalizacje jako przejaw budowania konkurencyjności krajowej i międzynarodowej Priorytet 1.3. Turystyka Cel: Budowa konkurencyjnej, atrakcyjnej oferty rynkowej opartej na znacznym potencjale turystycznym regionu Priorytet 1.4. Rolnictwo Cel: Poprawa konkurencyjności sektora rolno – spożywczego Obszar: Kapitał ludzki i społeczny Cel 2: Rozwój kapitału ludzkiego i społecznego jako czynników: innowacyjności regionu oraz poprawy poziomu życia mieszkańców. Priorytet 2.2. Kultura i dziedzictwo kulturowe Cel: Rozwinięty i efektywnie wykorzystany potencjał kulturowy regionu Priorytet 2.3. Społeczeństwo obywatelskie Cel: Wzmocnienie podmiotowości obywateli, rozwój instytucji społeczeństwa obywatelskiego oraz zwiększenie ich wpływu na życie publiczne Obszar: Sieć osadnicza Cel 3 Podniesienie dostępności oraz poprawa spójności funkcjonalno-przestrzennej jako element budowania potencjału rozwojowego regionu

	Priorytet 3.4. Funkcje obszarów wiejskich Cel: Obszary wiejskie – wysoka jakość przestrzeni do zamieszkania, pracy i wypoczynku	
Regionalna Strategia Innowacji Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020 na rzecz inteligentnej specjalizacji (RIS3)	Priorytet: Rozwój inteligentny, zrównoważony i trwały, sprzyjający włączeniu społecznemu: II cel strategiczny inteligentnej specjalizacji JAKOŚĆ ŻYCIA: rozwój województwa podkarpackiego jako regionu o najwyższej jakości życia.	
Program Strategicznego Rozwoju Bieszczad	Priorytet: Turystyka i rekreacja Działania: – Koordynacja rozwoju oraz poprawa funkcjonowania infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej, – Ochrona i promocja obiektów dziedzictwa kulturowego, – Rozwój partnerstwa na rzecz zwiększenia ruchu turystycznego oraz jego promocji, zwłaszcza turystyki pobytowej. Priorytet Przedsiębiorczość: Działania: – Rozwój spółdzielczości, rzemiosła i grup producenckich prowadzący w szczególności do wzrostu towarowości rolnictwa oraz przetwórstwa rolno-spożywczego opartych na certyfikowanych produktach lokalnych. Priorytet: Kapitał Ludzki i społeczny: Działania: – Wzrost jakości kapitału ludzkiego poprzez zwiększenie opieki i różnicowanie oferty edukacyjnej dostosowanej do zmieniających się warunków na lokalnym rynku pracy, – Partnerstwo społeczne i aktywność obywatelska. Priorytet: Infrastruktura służąca poprawie dostępności i ochronie środowiska Działania: – Utrzymanie walorów środowiskowych i krajobrazowych.	
Dokumenty planistyczne na poziomie kraju (wybrane cele wspólne z celami LSR)		
Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020	Cel główny: Zasoby pracy i jakość kapitału ludzkiego. Kierunek strategiczny: Przeciwdziałanie wykluczeniu na makroregionalnym rynku pracy, Wzmocnienie potencjału nowoczesnych kadr dla gospodarki opartej na wiedzy.	
Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie	Cel główny: Efektywne wykorzystywanie specyficznych regionalnych i innych terytorialnych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia celów rozwoju kraju – wzrostu, zatrudnienia i spójności w horyzoncie długookresowym. Cel 2: Budowanie spójności terytorialnej i przeciwdziałanie marginalizacji obszarów problemowych („spójność”).	
Strategia Rozwoju Kraju 2020	Obszar strategiczny: Sprawne i efektywne państwo, Cel 3 Wzmocnienie warunków sprzyjających realizacji indywidualnych potrzeb i aktywności obywateli, kierunek interwencji: rozwój kapitału społecznego; zwiększenie bezpieczeństwa obywatela. Obszar strategiczny: Konkurencyjna gospodarka, Cel 4 Rozwój kapitału ludzkiego, kierunki interwencji: zwiększenie aktywności zawodowej oraz poprawa jakości kapitału ludzkiego.	

	Obszar strategiczny: Spójność społeczna i terytorialna, Cel 1 Integracja społeczna, kierunki interwencji: zwiększenie aktywności osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz zmniejszenie ubóstwa w grupach najbardziej zagrożonych. Obszar strategiczny: Konkurencyjna gospodarka, Cel 2: Wzrost wydajności gospodarki, kierunek interwencji: Poprawa warunków ramowych dla prowadzenia działalności gospodarczej.	
Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju	Obszar Kapitał Ludzki: <i>Cel 6</i> Rozwój kapitału ludzkiego poprzez wzrost zatrudnienia i stworzenie „Workfare State”; Obszar Równoważenia potencjału rozwojowego regionów Polski: Rozwój regionalny: <i>Cel 8</i> Wzmocnienie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych; Obszar Efektywności i sprawności państwa: Kapitał społeczny: <i>Cel 11</i> Wzrost społecznego kapitału rozwoju.	
Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój 2014–2020	OŚ I: Osoby młode na rynku pracy CELE SZCZEGÓŁOWE: Poprawa sytuacji osób młodych do 24 r.ż. bez pracy. Zwiększenie przedsiębiorczości osób młodych do 29 r.ż. bez pracy z wykorzystaniem instrumentów zwrotnych. Oś II Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji CELE SZCZEGÓŁOWE Tworzenie warunków dla wyrównywania szans płci na rynku pracy.	
Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020	Cel tematyczny WRS: CT 8. Promowanie trwałego i wysokiej jakości zatrudnienia oraz wsparcie mobilności pracowników. Cel szczegółowy: 6A. Ułatwianie różnicowania działalności, zakładania i rozwoju małych przedsiębiorstw i tworzenia miejsc pracy. CT 9. Wsparcie włączenia społecznego i walka z ubóstwem Cel szczegółowy: 6B Wsparcie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich	

9.2 Integracja podmiotów różnych sektorów

Podejście zintegrowane w ramach LSR i sformułowanych w jej ramach przedsięwzięć przejawia się w następujących aspektach:

integracja podmiotów różnych sektorów – realizacja kolejnych przedsięwzięć wymaga aktywnego włączenia się podmiotów reprezentujących różne miejscowości i różne sektory. Znaczna część przedsięwzięć związana jest z sieciowaniem podmiotów, koordynowaniem ich działań, tworzeniem wspólnych projektów, prowadzeniem wspólnej, ujednoliconej polityki informacyjnej opartej na danych przekazywanych przez różne podmioty lokalne.

integracja obszaru – wśród proponowanych przedsięwzięć preferowane są te, które obejmują swoim zasięgiem cały obszar działania LGD Nasze Bieszczady, nawet w sytuacji, gdyby charakter pojedynczego projektu ograniczał jego zasięg przestrzennie, powinien on stanowić część większego systemu (np. projekty turystyczne realizowane w ramach szlaków turystycznych, czy też bazy informacyjne prezentujące informacje o konkretnych obiektach czy usługach, ale zawierające analogiczne dane o wszystkich miejscowościach obszaru).

integracja zasobów – w ramach strategii dąży się do integrowania rozwoju w wymiarach środowiskowym, społecznym, kulturowym, przestrzennym, gospodarczym, które stanowią zasoby obszaru działania LGD Nasze Bieszczady. Wszystkie te wymiary współzależą od siebie, a realizacja przedsięwzięć w ramach jednego wymiaru sprzyja osiąganiu celów w innych wymiarach.

Na uwagę zasługuje też postrzeganie procesów rozwoju jako pewnej sekwencji integrującej różne zjawiska, z określonymi przyczynami i skutkami. Przejawia się to w: postrzeganiu działalności społecznych, aktywności liderów lokalnych i organizacji pozarządowych jako możliwego źródła dla rozwoju funkcji rynkowych i powstawania nowych podmiotów gospodarczych wykorzystujących lokalne potencjały dla kreowania swojej oferty, budowaniu fundamentów pod przyszły rozwój poprzez podejmowanie podstawowych działań edukacyjnych i organizacyjnych.

Wspominając o wymiarze przestrzennym, warto zwrócić uwagę na to, że LSR integruje rozwój LGD Nasze Bieszczady ze swoim otoczeniem. Opracowana LSR nie jest wyrwana z szerszego kontekstu zachodzących procesów zewnętrznych. Wręcz przeciwnie, możliwości rozwoju wynikają zarówno z posiadanych specyficznych potencjałów, jak również z szans w otoczeniu. Uwzględniono dwa główne układy odniesienia:

układ regionalny – postrzegany jako rynek zbytu na lokalne produkty i usługi, zwłaszcza w kontekście odmienności obszaru od reszty województwa i możliwości rozwijania usług turystycznych i rekreacyjnych;

układ transgraniczny – traktowany jako źródło szans dla przyszłego rozwoju obszaru i tworzenia oferty wspólnie z partnerami po drugiej stronie granicy.

Wykazanie zintegrowanego charakteru LSR w kontekście docelowych grup beneficjentów znajduje się w tabelach opisujących poszczególne przedsięwzięcia w części 2 niniejszego dokumentu.

Strategia Rozwoju Lokalnego to spójny zestaw operacji mających na celu osiągnięcie lokalnych celów i potrzeb, który przyczynia się do osiągnięcia celów UE odnośnie inteligentnego, zrównoważonego i sprzyjającego włączeniu społecznemu wzrostu.

10 Monitoring i ewaluacja

10.1 Monitoring i ewaluacja

Przedmiotowy rozdział prezentuje ogólną charakterystykę zasad i procedur dokonywania ewaluacji oraz monitorowania wskazującą główne elementy podlegające badaniom oraz podmioty dokonujące ewaluacji i monitorowania (wewnętrzne czy zewnętrzne).

Ewaluacja wewnętrzna

Wdrażaniu Strategii Rozwoju Lokalnego w sposób ciągły będzie towarzyszył proces systematycznego zbierania i analizowania informacji zarówno pod względem jakości jak i ilości realizowanych działań. W tym zakresie badany będzie poziom osiągniętych celów i rezultatów, jakość realizowanych działań oraz przebieg wydatkowania środków, przeznaczonych na poszczególne zamierzenia (operacje, działania własne LGD).

LGD, dbając o swoją stabilną sytuację finansową będzie także uważnie badać realizację operacji wybranych do dofinansowania i podejmować działania interwencyjne, jeśli monitoring będzie wskazywał na możliwość niepowodzenia realizacji danej operacji.

System monitorowania działań LGD będzie zawierać następujące elementy:

- analizę celów projektu wraz z oceną stopnia osiągnięcia wskaźników określonych w strategii (matryca logiczna),
- analizę wniosków o zmiany w LSR zgodnie z procedurą jej aktualizacji;
- coroczny przegląd procedur wdrażania poszczególnych działań LSR,
- monitoring skuteczności realizowanych przez personel LGD działań doradczych,
- monitoring budżetu LGD z oceną poprawności wydatkowania środków na poszczególne przedsięwzięcia i działania własne LGD;
- monitoring przedsięwzięć realizowanych przez beneficjentów LSR.

Szczegółowa analiza i ocena prowadzonej przez LGD działalności odbywać się będzie:

- w czasie warsztatu refleksyjnego, uczestnicy to pracownicy biura LGD członkowie Zarządu i Rady LGD, organizowanym; na początku roku kalendarzowego, tak aby wypracowane wnioski mogły zasilić o dodatkowe informacje sprawozdanie roczne z realizacji LSR za rok poprzedni.

Na koniec każdego roku kalendarzowego w okresie funkcjonowania LGD, zostanie przygotowany pisemny raport z działalności LGD, który będzie zawierał:

- opis zrealizowanych zadań,
- opis zgodności działań z celami,
- opis osiągniętych wskaźników,
- dane dot. dofinansowania i poniesionych kosztów,
- opis występujących problemów, niezgodności odnośnie planów zawartych w LSR.

Raport ten, zostanie przedstawiony członkom Zarządu, Rady i partnerom LGD, w trakcie warsztatu refleksyjnego.

Opisany powyżej raport będzie uwzględniał także wszystkie postulaty, wnioski, artykuły i informacje podawane do publicznej wiadomości dotyczące wdrażania LSR. Dzięki temu działaniu możliwe będzie systematyczne monitorowanie występujących problemów i rozbieżności w realizacji planów i osiąganiu celów. Na podstawie corocznej analizy działań LGD będą dokonywane ewentualne modyfikacje i zmiany w LSR.

Nadrzędną zasadą przy dokonywaniu tego rodzaju zmian będzie uspołecznienie, polegające na odwołaniu się do opinii członków LGD, partnerów lokalnych oraz mieszkańców i wykorzystanie zgłaszanych przez nich uwag i wniosków.

Ewaluacja zewnętrzna

Realizowana przez podmiot zewnętrzny jednokrotnie, w latach 2020 – 2022 ewaluacja odnosić się będzie do następujących elementów wynikających z założeń strategicznych:

- Ocena wpływu na główny cel LSR.
- Ocena wpływu na kapitał społeczny
- Przedsiębiorczość
- Turystyka i dziedzictwo kulturowe
- Grupy defaworyzowane
- Innowacyjność
- Projekty współpracy
- Ocena funkcjonowania LGD
- Ocena procesu wdrażania
- Wartość dodatnia podejścia LEADER

Z przeprowadzonej ewaluacji zewnętrznej zostanie przygotowany raport końcowy w którym syntetycznie i przekrojowo zostaną omówione otrzymane wyniki badań i odpowiedzi pochodzących z przeprowadzonych badań. Rekomendacje przedstawione w raporcie powinny być sformułowane na podstawie wniosków wynikających z przeprowadzonych badań, mających pokrycie w informacjach prezentowanych w raporcie końcowym. Raport z badania LSR zostanie zamieszczony na stronie internetowej LGD Nasze Bieszczady oraz przesłany w wersji elektronicznej do MRiRW wraz z informacjami na temat sposobu realizacji rekomendacji i zaleceń.

11 Strategiczna ocena oddziaływania na środowisko

Przeprowadzono analizę LSR pod kątem spełnienia kryteriów kwalifikujących ją do strategicznej oceny oddziaływania na środowisko. Wyniki tej analizy zaprezentowano poniżej.

Przepisy ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz.U.2013.1235 ze zmianami) określają jakie dokumenty wymagają przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko, w przedmiotowej sprawie są to dokumenty określone w art. 46. pkt. 1.

Uznając, że Strategia Rozwoju Lokalnego dla obszaru gmin: Baligród, Cisna, Komańcza, Lesko i Zagórz opracowywana przez Lokalną Grupę Działania Nasze Bieszczady w okresie programowania 2014-2020 będzie stanowić instrument realizacji założeń:

- „Strategii Rozwoju Województwa – Podkarpackie 2020”, która została poddana procedurze strategicznej oceny oddziaływania na środowisko zgodnie z opinią RDOŚ (pismo z dnia 16 lipca 2012 r. znak: WOOŚ.411.2.3.2012. AP-2),
- „Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020”, który został poddany procedurze strategicznej oceny oddziaływania na środowisko zgodnie z opinią RDOŚ (pismo z dnia 7 sierpnia 2013 r., znak: WOOŚ.411.2.4.2013. AP-6),

jest ona uszczegółowieniem powyższych dokumentów dla określonych obszarów.

Uszczegółowienie będzie polegało na wskazaniu możliwych do realizacji zadań zgodnie z wytycznymi odnoszącymi się do perspektywy finansowej 2014-2020.

Planowana do realizacji Strategia Rozwoju Lokalnego zakłada realizację operacji, które wdrażane będą bezpośrednio przez LGD lub przez beneficjentów realizujących te operacje za pośrednictwem LGD. Operacje te będą mogły być wdrażane w ramach dwóch programów: Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 (PROW), Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020 (RPO). Założenia zawarte w LSR stanowią z punktu widzenia ochrony środowiska niewielką modyfikację ustaleń zawartych w przyjętych, wyżej wskazanych dokumentach.

Wymienione w LSR przedsięwzięcia (zadania) stanowią jedynie koncepcję, a ich skonkretyzowanie nastąpi stosownie do etapu realizacji. Zadania wdrażane zarówno przez beneficjentów jak i samą LGD będą realizowane w taki sposób, by nie zagrażały zdrowiu i życiu ludzi oraz środowisku naturalnemu. Nie przewiduje się oddziaływań skumulowanych i transgranicznych. Działania takie jak np. inwestycje infrastrukturalne, modernizacyjne, rewitalizacyjne ze względu na swój charakter, będą obowiązkowo poddane niezbędnym wymaganiom prawem procedurom, np. uzyskanie niezbędnych pozwoleń (na budowę, na wykonanie prac konserwatorskich), w związku z czym inwestycje te będą podlegały procesom uzgadniania z organami uprawnionymi do wydawania takich decyzji/opinii, co wyeliminuje wystąpienie negatywnego wpływu np. na zachowanie dziedzictwa kulturowego czy na środowisko przyrodnicze.

Realizacja niektórych przedsięwzięć (części kierunków wsparcia projektów) wyznaczonych w ramach Strategii Rozwoju Lokalnego wymagała będzie przeprowadzenia procedury administracyjnej (oś) zakończonej uzyskaniem decyzji określającej środowiskowe uwarunkowania realizacji przedsięwzięcia. Wobec powyższego można prognozować, iż realizacja projektów, w ramach Strategii Rozwoju Lokalnego, będzie zgodna z obowiązującymi wymogami dotyczącymi ochrony środowiska.

Każdy projekt starający się o dofinansowanie musi zgodnie z prawem przejść osobną, indywidualną procedurę badania jego wpływu na środowisko w ramach m.in. opracowania raportów oddziaływania na środowisko, które badają wpływ konkretnego przedsięwzięcia na zdrowie, życie ludzi i na środowisko. Ze względu na brak szczegółowych parametrów przedsięwzięć inwestycyjnych, takich jak ich lokalizacja, typ oraz skala czy też powierzchnia zabudowy inwestycji, nie jest możliwe wykonanie szczegółowej oceny oddziaływania na środowisko. Z tego względu niemożliwa jest również pełna kwantyfikacja oddziaływań.

W szczególności realizacja każdego przedsięwzięcia zostanie poprzedzona postępowaniem zapewniającym wybór najkorzystniejszych dla środowiska wariantów lokalizacyjnych i technicznych, a także wskazaniem właściwych zabezpieczeń środowiska. Ograniczanie oddziaływań na środowisko przyrodnicze oraz warunki życia ludzi winno być prowadzone również w fazie budowy i późniejszej eksploatacji ewentualnych inwestycji.

Nie występuje zatem zasadność powielania procedury oceny, mając na względzie w szczególności stopień ogólności informacji zawartych w przedmiotowym dokumencie. Ponadto, biorąc pod uwagę uwarunkowania wskazane w art. 49 cyt. ustawy, uznano, iż realizacja założeń tego opracowania **nie będzie znacząco oddziaływać na środowisko. W dniu 18.12.2015 r. LGD Nasze Bieszczady otrzymała decyzję od RDOŚ zawiadamiającą, iż nie ma podstawy do stwierdzenia konieczności poddania się procedurze strategicznej oceny oddziaływania na środowisko dla analizowanego projektu dokumentu pn. „Lokalna Strategia Rozwoju w ramach Rozwoju Lokalnego kierowanego przez Społeczność w okresie programowania 2014-2020 obejmującej obszar 5-ciu gmin powiatów sanockiego i leskiego, tj.: Baligród, Lesko, Cisna, Komańcza i Zagórz”.**

12 Załączniki

Załącznik nr 1: Procedura aktualizacji Strategii Rozwoju Lokalnego

Mieszkańcy obszaru, przedstawiciele sektora publicznego, społecznego, gospodarczego z obszaru LGD, organy LGD i jej pracownicy mają możliwość składania wniosków, uwag i propozycji zmian w zapisach Strategii Rozwoju Lokalnego. Propozycje zmian i uwagi zgłaszane są do biura LGD na udostępnionych przez nią formularzach. Wszystkie te uwagi są zbierane i analizowane w biurze Lokalnej Grupy Działania.

Cel procedury: Celem procedury jest sformalizowanie procesu dokonywania korekt w Strategii Rozwoju Lokalnego, tak by zapewnić jak najszerszy udział partnerów LGD i wszystkich mieszkańców obszaru.

Zakres procedury: Procedura obejmuje czynności, formularze i schemat działań związanych ze zgłaszaniem, analizowaniem i przyjmowaniem zmian w zapisach LSR.

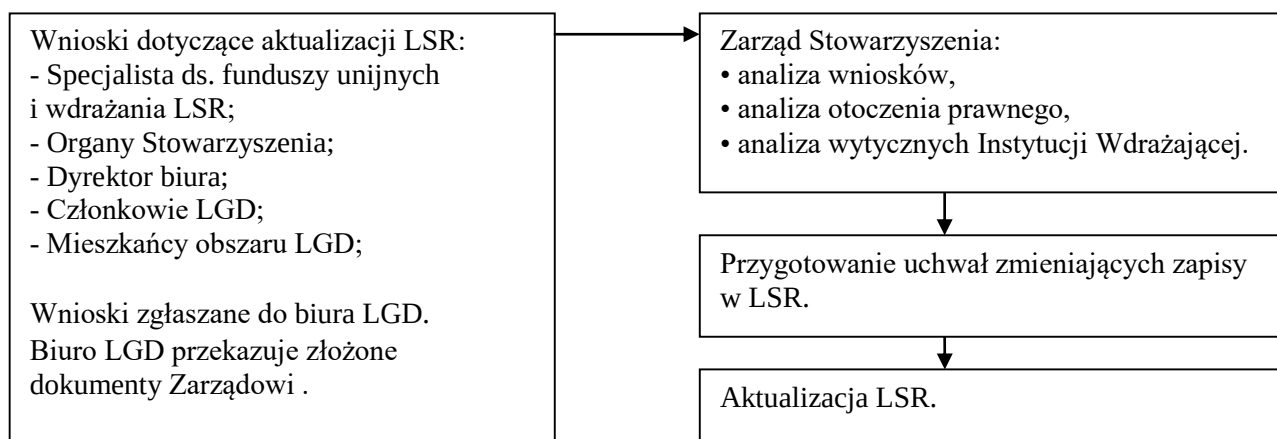
Założenia ogólne: Proces wdrażania i aktualizacji odbywa się z jak najszerszym udziałem partnerów LGD i wszystkich mieszkańców obszaru. Wszystkie działania LGD dotyczące wdrażania LSR są jawne. LGD monitoruje na bieżąco wdrażanie LSR.

Aktualizacja LSR nie powinna być dokonywana częściej niż raz w roku z wyłączeniem nadzwyczajnych okoliczności związanych z wprowadzaniem korekt / zmian LSR.

Przebieg procedury:

1. Wnioski w sprawie zmian zapisów w LSR mogą zgłaszać: członkowie LGD; organy Stowarzyszenia; wszyscy mieszkańcy obszaru.
2. Zgłaszanie wniosków jest sformalizowane. Przyjmowane jest na formularzu – udostępnianym przez biuro LGD – dostępnym w biurze w wersji papierowej oraz w wersji elektronicznej na stronie LGD.
3. Zarząd Stowarzyszenia dokonuje potrzebnych analiz do wprowadzania zmian w LSR. Analizy te wykonywane są na bieżąco w ramach ciągłego monitoringu: zgłaszanych do LGD wniosków; zmian regulacji prawnych mających wpływ na LSR, uchwał organów Stowarzyszenia wnioskujących o zmiany; wniosków zawartych w raportach z realizowanego monitoringu i ewaluacji.
4. Co najmniej raz w roku LGD dokonuje ewaluacji własnej i przygotowuje „Raport z wdrażania Strategii Rozwoju Lokalnego” wraz z ewentualnymi rekomendacjami zmian zapisów w LSR.
6. Zarząd przygotowuje projekty uchwał dotyczące zmian w zapisach LSR.
7. Aktualizacja Strategii Rozwoju Lokalnego dokonywana jest uchwałą zgodną ze Statutem LGD.

Schemat procedury aktualizacji LSR

Załącznik nr 2: Procedura dokonywania ewaluacji i monitoringu

1. Zakres corocznej ewaluacji obejmuje m.in.: ocenę realizacji przedsięwzięć, ocenę realizacji celów, ocenę przeprowadzonych konkursów, ocenę otoczenia (szans i zagrożeń), przegląd procedur, przegląd wskaźników, ocenę realizacji planu rzeczowo-finansowego LGD, ocenę postrzegania LGD w środowisku, przegląd kryteriów wyboru operacji, przegląd wniosków o dokonanie zmiany w LSR;
2. Na koniec każdego roku kalendarzowego w okresie funkcjonowania LGD, zostanie przygotowany przez pracowników biura LGD, pisemny raport z działalności LGD,
3. Raport przedstawiany jest członkom Zarządu, Rady i pracownikom LGD i jest dokumentem jawnym.

Sposób realizacji badania (monitoringu lub ewaluacji) prezentuje poniżej zamieszczona tabela.

Co się bada	Kto wykonuje	Jak się wykonuje	Kiedy	Ocena
Stopień realizacji celów, przedsięwzięć oraz wskaźników LSR w tym ze szczególnym uwzględnieniem przedsięwzięć skierowanych do grup defaworyzowanych	Biuro LGD	Analiza dokumentacji z: wyboru operacji, działań realizowanych przez biuro LGD.	W pierwszym miesiącu kolejnego roku – począwszy od 2017r.	Stopień realizacji poszczególnych celów i przedsięwzięć. Stopień wykorzystania budżetu. Zgodność realizowanych działań z określonym w LSR harmonogramem
Budżet LGD LSR w tym ze szczególnym uwzględnieniem przedsięwzięć/środków wydatkowanych na grupy defaworyzowane.	Biuro LGD	Analiza dokumentacji z działań realizowanych przez LGD	Do końca stycznia roku następnego (okres pomiaru: rok kalendarzowy)	Stopień wykorzystania środków finansowych w odniesieniu do środków zakontraktowanych.
Zasięg działań komunikacyjnych	Biuro LGD	Listy obecności ze spotkań informacyjnych, warsztatów oraz imprez organizowanych przez LGD, Ankiety.	Do końca stycznia roku następnego (okres pomiaru: rok kalendarzowy)	Skuteczność przekazywania i uzyskiwania informacji na temat LGD.
Wzmacnianie partnerstwa i poczucia współwłasności przez realizowanie zasady empowerment, aktywizowanie i wzmacnianie powiązań, relacji, współpracy, interakcji między mieszkańcami obszaru i uczestnikami realizowanych działań.	Biuro LGD	Analiza danych poprzez wspomagany komputerowo wywiad telefoniczny – działanie przeprowadzone wśród pracowników, członków Rady oraz beneficjentów i mieszkańców obszaru LGD.	Do końca stycznia roku następnego (okres pomiaru: rok kalendarzowy)	Ocena działań związanych z wdrażaniem oraz nabywaniem umiejętności i aktywizacją w tym działań promocyjnych i szkoleniowych.
Poziom doradztwa świadczonego przez pracowników LGD	Biuro LGD	Analiza dokumentacji LGD. Ankiety wypełniane przez beneficjentów doradztwa	Do końca stycznia roku następnego (okres pomiaru: rok kalendarzowy)	Ocena pracy pracowników , sposób przekazywania informacji, pomoc w rozwiązywaniu problemów efektywność świadczonego doradztwa
Działalność organów LGD	Biuro LGD	Baza danych LGD (listy obecności, protokoły, rejestr interesów itp.)	Do końca stycznia roku następnego (okres pomiaru: rok kalendarzowy)	Ocena pracy organów LGD.
Poziom współpracy z innymi organizacjami i podmiotami, w ramach zaplanowanych projektów współpracy.	Biuro LGD	Baza współpracy (w tym umowy współpracy, listy	Do końca stycznia roku następnego (okres pomiaru: rok kalendarzowy)	Ocena współpracy z innymi organizacjami i podmiotami, w tym stopień realizacji zaplanowanych projektów współpracy.

		intencyjne, listy obecności ze spotkań roboczych)		
Analiza celów projektu oraz poziomu osiągnięcia wskaźników określonych w LSR, działania związane z aktualizacją LSR zgodnie z przyjętą procedurą.	Biuro LGD	Analiza dokumentacji z wyboru operacji oraz działań realizowanych przez biuro LGD.	Pierwszy miesiąc po zakończeniu roku kalendarzowego lub każdorazowo po zgłoszeniu wniosku o aktualizację LSR.	Wnioski o dofinansowanie operacji, harmonogram i zakres realizowanych naborów, sprawozdania i raporty przygotowane przez biuro LGD, wnioski o zmianę LSR.
Coroczny przegląd procedur wdrażania poszczególnych działań LSR.	Specjalista ds. funduszy unijnych i wdrażania LSR.	Analiza dokumentów własnych LGD.	Pierwszy miesiąc po zakończeniu roku kalendarzowego.	Procedury wyboru operacji w tym karty oceny operacji, harmonogram i zakres realizowanych naborów, sprawozdania i raporty przygotowane przez biuro LGD.
Skuteczność realizowanych przez pracowników biura LGD działań doradczych.	Biuro LGD	Analiza dokumentacji złożonych przez beneficjentów.	Każdorazowo po zakończonych naborach wniosków o dofinansowanie operacji.	Analiza ocen projektów dokonanych przez Radę, które konsultowane były w biurze LGD. Ponadto w celu oceny efektywności świadczonego doradztwa planuje się zastosować dodatkowo - Ankietę badania poziomu zadowolenia klientów korzystających z usług doradczych.
Budżet LGD połączony z oceną poprawności wydatkowania środków na poszczególne przedsięwzięcia i działania własne LGD.	Biuro LGD	Analiza dokumentów własnych LGD w tym preliminarz wydatków za monitorowany rok.	Pierwszy miesiąc po zakończeniu roku kalendarzowego.	Zgodność i zasadność realizowanych wydatków oraz stopień wykorzystania środków finansowych.
Monitoring przedsięwzięć realizowanych przez beneficjentów LSR.	Biuro LGD	Analiza dokumentacji z stanem faktycznym/zastanym.	Działania realizowane na bieżąco po podpisaniu umowy z beneficjentem/interesariuszem i rozpoczęciu przez niego działań projektowych.	Zgodność i zasadność realizowanych działań w stosunku do przedstawionych we wniosku o dofinansowanie operacji.
Zgodnie z Wytyczną 5/3/2017 w zakresie monitoringu i ewaluacji strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność w ramach PROW na lata 2014 -2020 z dnia 18.08.2017 r. Rozdział 5 pkt.2	Zewnętrzny ewaluator	Badanie danych zastanych, badanie ilościowe zgodne z aktualnym Podręcznikiem monitoringu i ewaluacji LSR.	Ocena jednokrotna dokonana w latach 2020 – 2022 tak aby była możliwość włączenia wyników badania do systemu LGD w kolejnym okresie programowania	Efektywność: ocena poprawność działalności prowadzonej przez LGD. Skuteczność realizowanych zadań w odniesieniu do założeń LSR oraz poniesionych nakładów, zgodnie z Wytyczną 5/3/2017 w zakresie monitoringu i ewaluacji strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność w ramach PROW na lata 2014 -2020 z dnia 18.08.2017 r. Rozdział 5 pkt.2

Załącznik nr 3: Plan działania wskazujący harmonogram osiągnięcia poszczególnych wskaźników produktu

Cel ogólny 1: Poprawa jakości życia mieszkańców obszaru LGD Nasze Bieszczady	Lata	2016-2018			2019-2021			2022-2023			Razem: 2016-2023		Program	Poddziałanie/za- kres programu
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie w PLN	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie w PLN	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie w PLN	Razem wartość wskaźników	Razem planowane wsparcie w PLN		
Cel szczegółowy 1.1:Wspieranie działań sektora pozarządowego i mieszkańców na rzecz rozwoju i promocji obszaru LGD Nasze Bieszczady z wykorzystaniem zasobów , przyrodniczych, historycznych i turystycznych.														
Przedsięwzięcie 1.1.1	Liczba zrealizowanych działań	0 szt.	0%	0,00 PLN	5 szt.	100%	25 000,00 PLN	0 szt.	0%	0,00 PLN	5 szt.	25 000,00	PROW	Projekt grantowy
Przedsięwzięcie 1.1.2	Liczba zrealizowanych projektów	1 szt.	100%	90 000,00 PLN	0 szt.	0%	0,00 PLN	0 szt.	0%	0,00 PLN	1 szt.	90 000 ,00		Projekty współpracy
Razem cel szczegółowy				90 000,00 PLN			25 000,00 PLN			0,00 PLN				
Liczba osób wspierających rozwój inicjatyw na rzecz aktywizacji i integracji społeczności lokalnych		200 osób	60%		100 osób	100%		0 osób	0%		300 osób			
Cel szczegółowy 1.2 :Wspieranie działań na rzecz polepszenia warunków rozwoju fizycznego, intelektualnego i emocjonalnego mieszkańców oraz poprawa dostępności usług w zakresie wsparcia dla osób wykluczonych społecznie														
Przedsięwzięcie 1.2.1	Liczba obiektów ogólnodostępnej infrastruktury kulturalnej, turystycznej i rekreacyjnej objęta wsparciem	4 szt.	57,1%	360 000,00 PLN	3szt.	100%	270 000,00 PLN	0 szt.	0%	0,00 PLN	7 szt.	630 000,00	PROW	Konkurs

Przedsięwzięcie 1.2.2	Liczba zrealizowanych działań	10 szt.	100%	200 000 PLN	0 szt.	0%	0,00 PLN	0 szt.	0%	0,00 PLN	10 szt.	200000,00		Projekt grantowy
Przedsięwzięcie 1.2.3	Liczba zrealizowanych działań	5 szt.	100%	25 000 PLN	0 szt.	0%	0,00 PLN	0 szt.	0%	0,00 PLN	5 szt.	25 000		Projekt grantowy
Razem cel szczegółowy				585 000,00 PLN			270 000,00 PLN			0,00 PLN				
Liczba osób korzystających z obiektów infrastruktury turystycznej, kulturalnej i rekreacyjnej powstałej w ramach realizacji LSR		15000 osób	75%		20 000osób	100%		0 osób	0%		20000 osób			
Cel szczegółowy 1.3: Poprawa atrakcyjności, funkcjonalności i estetyki przestrzeni publicznej														
Przedsięwzięcie 1.3.1	Liczba miejsc publicznych, które zostały poprawione estetycznie i wyposażone w małą architekturę	2 szt.	50%	360 000,00 PLN	2szt.	100%	360 000,00 PLN	0 szt.	0%	0,00 PLN	4 szt.	720 000,00	PROW	Konkurs
Razem cel szczegółowy				360 000,00 PLN			360 000,00 PLN			0,00 PLN				
Liczba osób korzystających z nowej lub zmodernizowanej infrastruktury		10 000 osób	50%		20 000osób	100%		0 osób	0%		20 000 osób			
Cel szczegółowy 1.4: Wzrost świadomości ekologicznej mieszkańców oraz zachowane cenne elementy środowiska naturalnego														
Przedsięwzięcie 1.4.1	Liczba zrealizowanych działań	0szt.	0%	0,00 PLN	5szt.	100%	25 000,00 PLN	0 szt.	0%	0,00 PLN	5 szt.	25 000,00	PROW	Projekt grantowy
Razem cel szczegółowy				0,00 PLN			25 000,00 PLN			0,00 PLN				

Liczba osób /uczestniczących w przedsięwzięciach upowszechniających wiedzę z zakresu ekologii		0 osób	0%		100 osób	100%		0 osób	0%		100 osób			
Cel szczegółowy 1.5: Zachowanie wielokulturowego dziedzictwa obszaru LGD oraz pełniejsze wykorzystanie jego potencjału														
Przedsięwzięcie 1.5.1	Liczba zrealizowanych wydarzeń	0szt.	0%	0,00PLN	5 szt.	100%	25 000,00 PLN	0szt.	0%	0,00 PLN	5 szt.	25 000,00	PROW	Projekt grantowy
Przedsięwzięcie 1.5.2	Liczba odnowionych obiektów	0szt.	0%	0,00 PLN	5 szt.	100%	100 000,00 PLN	0szt.	0%	0,00 PLN	5 szt.	100 000,00		Projekt grantowy
Przedsięwzięcie 1.5.3	Liczba zrealizowanych działań	0szt.	0%	0,00 PLN	10 szt.	100%	200 000,00 PLN	0szt.	0%	0,00 PLN	10 szt.	200 000,00		Projekt grantowy
Razem cel szczegółowy				0,00 PLN			325 000,00 PLN			0,00 PLN				
Liczba zorganizowanych imprez/wydarzeń kulturalnych, wykonanych prac remontowo-konserwatorskich.		0 szt.	0%		20 szt.	100%		0 szt.	0%		20 szt.			
Cel ogólny 2: Wzrost potencjału gospodarczego obszaru LGD Nasze Bieszczady	Lata	2016-2018			2019-2021			2022-2023			Razem: 2016-2023		Program	Poddziałanie/zakres programu

	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie w PLN	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie w PLN	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie w PLN	Razem wartość wskaźników	Razem planowane wsparcie w PLN			
Cel szczegółowy 2.1: Poprawa sytuacji materialnej mieszkańców															
Przedsięwzięcie 2.1.1	Liczba utworzonych miejsc pracy	10 szt.	66,6%	500 000,00 PLN	5szt.	100%	250 000,00 PLN	0 szt.	0,00%	0,00 PLN	15szt.	750 000,00	PROW	Konkurs	
Razem cel szczegółowy				500 000,00 PLN			250 000,00 PLN			0,00 PLN					
Stopa bezrobocia		12,8%			0%			0%			11,4%				
Cel szczegółowy 2.2: Wzrost konkurencyjności i innowacyjności sektora mikro, MSP															
Przedsięwzięcie 2.2.1	Liczba utworzonych miejsc pracy	2szt.	66,6%	600 000,00 PLN	1 szt.	100%	300 000,00 PLN	0szt.	0%	0,00 PLN	3 szt.	900 000,00	PROW	Konkurs	
Razem cel szczegółowy				600 000,00 PLN			300 000,00 PLN			0,00 PLN					
Liczba podmiotów gospodarczych objętych wsparciem przez LGD		2 szt.	66,6%		1 szt.	100%		0 szt.	0%		3 szt.				
Cel szczegółowy 2.3: Wzrost przedsiębiorczości i aktywności mieszkańców na rzecz samozatrudnienia															
Przedsięwzięcie 2.3.1	Liczba utworzonych miejsc pracy	1 szt.	50%	100 000,00 PLN	1 szt.	100%	100 000,00 PLN	0 szt.	0%	0,00 PLN	2	200 000,00	PROW	Konkurs	
Razem cel szczegółowy				100 000,00 PLN			100 000,00 PLN			0,00 PLN					

Liczba utworzonych miejsc pracy z udziałem wsparcia ze środków LGD	1 szt.	50%		1 szt.	100%		0 szt.	0%		2				
Cel szczegółowy 2.4: Wzrost atrakcyjności turystycznej obszaru LGD, poprzez wsparcie przedsiębiorstw sektora turystycznego oraz działań prowadzonych przez sektor społeczny i publiczny														
Przedsięwzięcie 2.4.1	Liczba utworzonych miejsc pracy	1szt.	50%	300 000,00 PLN	1 szt.	100%	100 000,00 PLN	0 szt.	0%	0,00 PLN	2	400 000,00	PROW	Konkurs
Przedsięwzięcie 2.4.2	Liczba zrealizowanych działań	0 szt.	0,0%	0,00 PLN	15 szt.	100%	300 000,00 PLN	0 szt.	0%	0,00 PLN	15	300 000,00		Projekt grantowy
Razem cel szczegółowy				300 000,00 PLN			400 000,00 PLN			0,00 PLN				
Liczba osób korzystających z atrakcji turystycznych wspartych w ramach LGD		1szt.	50%		500 osób	100%		0 osób	0%		500 osób			
Razem planowane wsparcie na przedsięwzięcia dedykowane tworzeniu i utrzymaniu miejsc pracy w ramach poddziałania Realizacja LSR PROW: 2 250 000PLN													50,0% budżetu poddziałania Realizacja LSR	

Koszty bieżące i aktywizacja

Cel ogólny 0.0: Zapewnienie wsparcia dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER realizowanego za pośrednictwem LGD	Lata	2016-2018			2019-2021			2022-2023			Razem: 2016-2023		Program	Poddziałanie/za kres programu
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie w PLN	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie w PLN	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Planowane wsparcie w PLN	Razem wartość wskaźników	Razem planowane wsparcie w PLN		
0.1 Cele szczegółowe: Realizacja działań na rzecz wsparcia administracyjnego umożliwiającego wdrożenie LSR;														

Przedsięwzięcie 0.1.1	Liczba podmiotów, którym udzielono indywidualnego doradztwa	150 szt.	50%	509 250,00 PLN	100szt.	80%	305 550,00 PLN	50szt .	100%	203 700,00 PLN	300 szt	1 018 500,00	PROW	Koszty bieżące
Przedsięwzięcie 0.2.1	Liczba spotkań informacyjnych – konsultacji z mieszkańcami	18 szt.	35%	37 275,00 PLN	21szt.	78%	45 795,00 PLN	11szt .	100%	23 430,00 PLN	50 szt.	106 500,00		Aktywizacja
Razem cel szczegółowy				546 525,00 PLN			351 345,00 PLN			227 130,00 PLN				
Osiągnięcie założeń przyjętych w ramach Lokalnej Strategii Rozwoju		168 szt.	50%		121szt.	80%		61szt .	100%		350			

Załącznik Nr 4: Budżet LSR w rozbiciu na lata i poszczególne fundusze EFSI oraz w podziale na poszczególne zakresy wsparcia tj. realizację operacji w ramach LSR, wdrażanie projektów współpracy, koszty bieżące i aktywizację - sporządzony na załączonych formularzach

Zakres wsparcia	Wsparcie finansowe (PLN)					
	PROW	RPO		PO RYBY	Fundusz wiodący	Razem EFSI
		EFS	EFRR			
Realizacja LSR (art. 35 ust. 1 lit. b rozporządzenia nr 1303/2013)	4 500 000,00	0,00	0,00	0,00		4 500 000,00
Współpraca (art. 35 ust. 1 lit. c rozporządzenia nr 1303/2013)	90 000,00			0,00		90 000,00
Koszty bieżące (art. 35 ust. 1 lit. d rozporządzenia nr 1303/2013)	1 018 500,00	0,00	0,00	0,00	1 018 500,00	1 018 500,00
Aktywizacja (art. 35 ust. 1 lit. e rozporządzenia nr 1303/2013)	106 500,00	0,00	0,00	0,00	106 500,00	106 500,00
Razem	5 715 000,00	0,00	0,00	0,00	1 125 000,00	5 715 000,00

Plan finansowy w zakresie poddziałania 19.2 PROW 2014-2020

	Wkład EFRROW	Budżet państwa	Wkład własny będący wkładem krajowych środków publicznych	RAZEM
Beneficjenci inni niż jednostki sektora finansów publicznych	2 004 345,00	1 145 655,00		3 150 000,00
Beneficjenci będący jednostkami sektora finansów publicznych	859 005,00		490 995,00	1 350 000,00
Razem	2 863 350,00	1 145 655,00	490 995,00	4 500 000,00

Załącznik nr 5: Plan komunikacji

Termin	Cel komunikacji	Nazwa działania komunikacyjnego	Adresaci działania komunikacyjnego (grupy docelowe):	Środki przekazu	Wskaźniki realizacji i efekty działań komunikacyjnych	Budżet na realizację planu komunikacji:
2016 – 2022 (działanie realizowane w trybie ciągłym)	Stworzenie spójnego, przejrzystego, jednolitego i pozytywnego wizerunku LSR i LGD;	Akcja informacyjno-promocyjna połączona z kampanią medialną	a) mieszkańcy obszaru objętego LSR, w tym grupy defaworyzowane; b) osoby odwiedzające obszar / turyści; c) jednostki samorządu terytorialnego oraz jednostki im podległe; d) zakładający działalność gospodarczą; e) mikro i mali przedsiębiorcy; f) organizacje pozarządowe; g) grupy nieformalne; h) instytucje otoczenia biznesu; i) media	- mailing (członkowie LGD i lokalni liderzy), - strona internetowa LGD, - strony internetowe JST, - wydarzenia o charakterze promocyjnym, - artykuły prasowe	- liczba informacji przekazanych członkom i liderom lokalnym dot. realizowanych przez LGD działań – min. 4 inf./rok; - liczba informacji przekazanych do publicznej wiadomości dot. realizowanych i planowanych do realizacji działań – min. 12 inf./rok; - liczba wydarzeń o charakterze promocyjnym finansowanych przez LGD lub w których LGD uczestniczy – min. 4 wydarzenia /rok; - liczba artykułów prasowych - min. 1 /rok	5 000,00
2016 – 2022 (działanie realizowane w trybie ciągłym)	Wsparcie doradcze interesariuszy w zakresie pozyskiwania środków w ramach LSR;	Działania informacyjne, promocyjne oraz edukacyjne.	a) mieszkańcy obszaru objętego LSR, w tym grupy defaworyzowane; b) osoby odwiedzające obszar / turyści; c) jednostki samorządu terytorialnego oraz jednostki im podległe; d) zakładający działalność gospodarczą; e) mikro i mali przedsiębiorcy; f) organizacje pozarządowe; g) grupy nieformalne; h) instytucje otoczenia biznesu;	- mailing (członkowie LGD i lokalni liderzy), - strona internetowa LGD, - strony internetowe JST,	- liczba informacji przekazanych członkom i liderom lokalnym dot. realizowanych przez LGD działań – min. 2 inf./nabór wniosków; - liczba informacji zamieszczonych na stronie internetowej LGD dot. planowanych naborów wniosków – min. 2 inf./nabór wniosków; - liczba informacji zamieszczonych na stronach internetowych JST dot. planowanych naborów wniosków – min. 5 inf./nabór wniosków;	0,00
2016 – 2022 (działanie realizowane)	Edukacja interesariuszy w zakresie	Działania informacyjne,	a) mieszkańcy obszaru objętego LSR, w tym grupy defaworyzowane;	- poradnictwo LGD - spotkania bezpośrednie	- liczba udzielonego doradztwa / porad / informacji nt.	5 000,00

w trybie ciągłym)	uczestnictwa we wdrażaniu LSR w tym efektywnego wykorzystywania środków finansowych,	promocyjne oraz edukacyjne	b) osoby odwiedzające obszar / turyści; c) jednostki samorządu terytorialnego oraz jednostki im podległe; d) zakładający działalność gospodarczą; e) mikro i mali przedsiębiorcy; f) organizacje pozarządowe; g) grupy nieformalne; h) instytucje otoczenia biznesu;	indywidualne i grupowe, telefoniczne, - informacje na stronie internetowej LGD,	realizowanego wsparcia – min. 30 w trakcie realizowanych naborów; - liczba spotkań informacyjnych dla interesariuszy – min. 5 w związku z planowanymi naborami;	
2016 – 2022 (działanie realizowane każdorazowo po zakończeniu naboru wniosków oraz każdorazowo po zakończeniu rocznego planu działania / raport z monitoring)	Informowanie o stanie realizacji LSR, w tym planowanych naborach wniosków oraz wykorzystania środków w poszczególnych celach ogólnych i szczegółowych LSR;	Akcja informacyjno-promocyjna.	a) współpracownicy, członkowie oraz przedstawiciele organu decyzyjnego LGD; b) mieszkańcy obszaru objętego LSR, w tym grupy defaworyzowane; c) osoby odwiedzające obszar / turyści; d) jednostki samorządu terytorialnego oraz jednostki im podległe; e) zakładający działalność gospodarczą; f) mikro i mali przedsiębiorcy; g) organizacje pozarządowe; h) grupy nieformalne; i) instytucje otoczenia biznesu; j) media;	- mailing (członkowie LGD i lokalni liderzy – w celu upowszechnienia informacji), - strona internetowa LGD, - strony internetowe JST, - badania wraz z raportami z badań dot. poziomu satysfakcji wnioskodawców LGD dot. jakości działań komunikacyjnych w tym efektywności działań służących wdrażaniu LSR w jak i diagnoza zasobów lokalnych i rekomendacji;	- liczba osób z którymi przeprowadzono badania – min. 100 os./rok - liczba badań efektywności działań służących wdrażaniu LSR w tym również diagnoza zasobów lokalnych i rekomendacji – min. 1 badanie / rok; - liczba osób, które zapoznały się z raportem ze zrealizowanych badań – min. 200 os./rok.	20 000,00
2016 – 2022 (działanie realizowane każdorazowo po wprowadzeniu	Bieżące informowanie o ewentualnych zmianach w LSR uwzględniające procedurę jej aktualizacji;	Akcja informacyjno-promocyjna.	a) współpracownicy, członkowie oraz przedstawiciele organu decyzyjnego LGD; b) mieszkańcy obszaru objętego LSR, w tym grupy defaworyzowane;	Strona internetowa LGD oraz strony internetowe JST,	- liczba informacji przekazanych członkom i liderom lokalnym dot. aktualizacji LSR – min. 2 inf./aktualizację LSR; - liczba informacji zamieszczonych na stronie internetowej LGD dot.	0,00

zmian/y w LSR)			c) osoby odwiedzające obszar / turyści; d) jednostki samorządu terytorialnego oraz jednostki im podległe; e) zakładający działalność gospodarczą; f) mikro i mali przedsiębiorcy; g) organizacje pozarządowe; h) grupy nieformalne; i) instytucje otoczenia biznesu; j) media;		aktualizacji LSR – min. 1 inf./aktualizację LSR; - liczba informacji zamieszczonych na stronach internetowych JST dot. aktualizacji LSR – min. 1 inf./aktualizację LSR;	
2016 – 2022 (działanie realizowane w trybie ciągłym)	Popularyzowanie, prezentacja oraz promocja przedsięwzięć realizowanych w ramach LSR;	Akcja informacyjno-promocyjna połączona z kampanią medialną.	a) współpracownicy, członkowie oraz przedstawiciele organu decyzyjnego LGD; b) mieszkańcy obszaru objętego LSR, w tym grupy defaworyzowane; c) osoby odwiedzające obszar / turyści; d) jednostki samorządu terytorialnego oraz jednostki im podległe; e) zakładający działalność gospodarczą; f) mikro i mali przedsiębiorcy; g) organizacje pozarządowe; h) grupy nieformalne; i) instytucje otoczenia biznesu; j) media;	- mailing (członkowie LGD i lokalni liderzy), - strona internetowa LGD, - strony internetowe JST, - wydarzenia o charakterze promocyjnym, - publikacje promocyjne,	- liczba informacji przekazanych członkom i liderom lokalnym dot. realizowanych przez LGD działań – min. 1 inf./rok; - liczba wydarzeń o charakterze promocyjnym finansowanych przez LGD lub w których LGD uczestniczy – min. 1 wydarzenie; - liczba publikacji promocyjnych finansowanych lub dofinansowanych przez LGD – 1 publikacja;	20 000,00
2016 – 2022 (działanie realizowane w trybie ciągłym)	Upowszechnianie współpracy z partnerami społecznymi i gospodarczymi oraz środowiskami	Akcja informacyjno-promocyjna. Pozostałe działania informacyjne,	a) współpracownicy, członkowie LGD oraz przedstawiciele organu decyzyjnego LGD;	- mailing (członkowie LGD i lokalni liderzy), - strona internetowa LGD,	- liczba upowszechnianych informacji dot. realizowanych przez LGD działań – min. 1 inf./rok;	0,00

	opiniotwórczymi na rzecz przejrzystego i efektywnego wykorzystania pomocy z PROW 2014 – 2020;	promocyjne oraz edukacyjne	b) jednostki samorządu terytorialnego oraz jednostki im podległe; c) organizacje pozarządowe; d) media;			
2016 – 2022 (działanie realizowane w trybie ciągłym)	Edukacja osób zaangażowanych w proces zarządzania, informowania i wdrażania LSR.	Pozostałe działania informacyjne, promocyjne oraz edukacyjne	a) pracownicy, oraz przedstawiciele władz stowarzyszenia w tym organu decyzyjnego LGD;	- spotkania informacyjne; - szkolenia, konferencje i wizyty studyjne;	- liczba odbiorców działań -ok. 15 os./rok;	20 000,00